

'De voornaamste vermaaken der Dordtenaaren'

Een studie naar de opkomst en neergang van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht (1600-1832)

Cas van Rossum

Masterscriptie Landschapsgeschiedenis
Rijksuniversiteit Groningen

Juni 2017

‘De voornaamste vermaaken der Dordtenaaren’

Een studie naar de opkomst en neergang van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht (1600-1832)

C.J. (Cas) van Rossum
Masterscriptie Landschapsgeschiedenis

Eerste begeleider:
Dr. E.A.C. (Elyze) Storms-Smeets

Tweede lezer:
Drs. A.J. (Anne) Wolff

Beneden-Leeuwen,
Juni 2017

Afbeelding voorblad: De hofstede Rustenburg met koepel in 1802. De combinatie van boerderij en buitenverblijf maakt dit een typische verschijning van een buitenverblijf op het Eiland van Dordrecht. (Beeldbank Regionaal archief Dordrecht: 552-260278).

Contact:
Cas.van.rossum@gmail.com
0614472277

Voorwoord

Wanneer ik een stad of streek bezoek wil ik altijd meer zien dan 'dat ene mooie gebouw' of 'het mooie uitzicht'. Ik wil de achtergrond van een gebied weten, de verhalen en de ontstaansgeschiedenis. Juist op het Eiland van Dordrecht is de achtergrond belangrijk om de schoonheid van dit landschap in te zien. Veel van de pracht en praal die ooit op het Eiland te vinden was, is verdwenen. Maar wie goed naar oude kaarten, afbeeldingen en archiefbronnen kijkt, komt er achter dat de polders van het Eiland van Dordrecht een bijzondere historie hebben.

Toen ik begon aan deze scriptie wist ik vrijwel niets van de geschiedenis van het Eiland van Dordrecht. Voor een leek was het dan ook moeilijk aan te nemen dat het Eiland ooit tientallen buitenplaatsen had. Door de passie waarmee Jacqueline Hoevenberg van de gemeente Dordrecht over de geschiedenis van de Dordtse buitenplaatsen vertelde werd ik al snel getriggerd om meer te weten te komen over dit onderwerp. Door de hulp van de medewerkers van het Regionaal Archief Dordrecht en Angenetha Balm-Kok en Jan-Willem Boezeman van het Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof ben ik wijs geworden uit de vele archiefbronnen die er te vinden waren. Ook het Nationaal Archief en het Utrechts Archief boden veel informatie over de geschiedenis van de Dordtse buitenplaatsen. Tot slot wil ik Elyze Storms-Smeets bedanken voor haar inspiratie en begeleiding gedurende de scriptie.

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Inhoudsopgave	
Samenvatting.....	
1. Inleiding	9
1.1. Aanleiding.....	9
1.2. Stand van onderzoek.....	10
1.2.1. Buitenplaatsen in Nederland.....	11
1.2.2. Buitenplaatsen als geografisch verschijnsel	14
1.2.3 Het Eiland van Dordrecht	17
1.2.4 Conclusie Stand van onderzoek.....	18
1.3 Theoretisch kader.....	19
1.4 Afbakening.....	21
1.4.1 Ruimtelijke afbakening.....	21
1.4.2 Tijd	21
1.4.3 Thema.....	22
1.5 Probleemstelling en onderzoeksvragen	22
1.6 Onderzoeksmethode.....	23
1.7 Bronnen	24
1.8 Conclusie	26
2. Dordrecht en haar achterland	27
2.1 De stad Dordrecht	27
2.2. Heerlijkheden, ambachtsheren en de Grafelijkheid van Holland	29
2.3 Gorzen worden polders.....	32
2.3.1 Oud-Dubbeldamse Polder	35
2.3.2 De Noordpolder, de Zuidpolder en de Allooyenpolder	36
2.3.3 Wioldrechtse polder	37
2.3.4 Investeerders en eigenaren.....	39
2.4 De Dordtse elite.....	41
2.4.1. Het geslacht Van der Mijle	42
2.5 Conclusie	43
3. Van boerderij tot buitenverblijf.....	45

3.1	Overzicht.....	45
3.2	De boerderij als basis	47
3.2.1	Locatiekeuze in het landschap	47
3.2.2	Uitgangspositie.....	50
3.3	De genoegens van het buitenleven.....	54
3.3.1	De ‘oude verponding’ van 1632	55
3.3.2	De buitenverblijven krijgen gestalte	56
3.3.3	Het kohier van 1731	60
3.4	Conclusie	63
4.	Status en macht.....	65
4.1	Eigenaren en Elite.....	65
4.1.1	Het kohier van de personeele quotisatie 1742	67
4.1.2	Dordtse buitenplaatsenbezitters buiten het Eiland van Dordrecht	69
4.2	Verfraaiing.....	70
4.2.1	Het landschap.....	80
4.2.2	Tuinen aan de rand van de stad	82
4.3	Conclusie	83
5.	Neergang	85
5.1.	Neergang in cijfers.....	85
5.2	Eerste voortekenen van de neergang	87
5.3	De neergang zet door	89
5.3.1	Bomenverkoop als laatste redmiddel	92
5.3.2	Kadaster 1832.....	93
5.3.3	Buitenverblijven aan de rand van de stad.....	94
5.4	Factoren voor de neergang	95
5.5	Wat bleef over?	98
5.6	Conclusie	100
6.	Conclusie en aanbevelingen	101
6.1.	Conclusies.....	101
6.2	Aanbevelingen.....	103
	Bronvermelding.....	105
	Geraadpleegde literatuur	105
	Gebruikte archiefbronnen.....	107
	Verantwoording afbeeldingen	109
	BIJLAGE: Index per buitenplaats.....	113

Samenvatting

Verspreid over het Eiland van Dordrecht stonden tussen 1600 en 1832 meer dan 30 buitenplaatsen. Samen vormden deze buitenplaatsen het Dordts buitenplaatsenlandschap. Deze scriptie onderzoekt de opkomst, het uiterlijk en de neergang van deze buitenplaatsen. Hierin komen geografische en landschappelijke factoren aan bod die deze ontwikkeling bepaalden. Tevens is de rol van de Dordtse elite meegenomen in het onderzoek en zijn de Dordtse processen vergeleken met ontwikkelingen elders in Holland en Zeeland in deze periode.

In 1421 was Dordrecht een van Hollands belangrijkste steden. De stad was gelegen in de Groote Waard van Holland, een belangrijk landbouwgebied. In 1421 werden bij een stormvloed, genaamd de Sint-Elisabethvloed, grote gedeelten van de Groote Waard weggeslagen. In het gebied waar nu het Eiland van Dordrecht ligt, ontstond een binnensee en Dordrecht werd een 'stadseiland'. De vloed had grote gevolgen voor Dordrecht op economisch gebied en was bepalend voor het ontstaan van het nieuwe achterland van Dordrecht waarop later de buitenplaatsen ontstonden.

In de zestiende eeuw begon door opslibbing van gorzen en slikken weer land te verrijzen achter de stadsmuren van Dordrecht. Dit proces leidde uiteindelijk tot de inpoldering van de Oud-Dubbeldamse polder in 1603. Dordrecht had na ruim 180 jaar weer achterland. Na de Oud-Dubbeldamse polder volgden de Noordpolder (1616), de Zuidpolder (1617), de Alloyzenpolder (1652) en de Wieldrechtse polder (1659). Deze polders vormden vanaf 1659 lange tijd het Eiland van Dordrecht. Het Eiland was bestuurlijk verdeeld in zogenaamde Heerlijkheden met aan het hoofd één of meerdere ambachtsheren. Voor een groot deel verantwoordelijk voor de inpolderingen waren de ambachtsheren van de ambachten Dubbeldam en de Mijl. Aan het hoofd van deze ambachten stond decennialang het geslacht Van der Mijle.

In de genoemde polders ontstonden al snel na de drooglegging de eerste boerderijen. Vermoedelijk waren deze boerderijen vanaf de stichting in handen van kapitaalkrachtige stedelingen. Het bezitten van een boerderij was lucratief voor stedelingen. Gaandeweg de zeventiende eeuw ging men de genoegens van het buitenleven beproeven. Steeds meer boerderijen rondom steden in Holland en ook in Dordrecht werden voorzien van een herenkamer of werden getransformeerd tot een buitenverblijf. In 1673 is op een kaart te zien dat op het Eiland van Dordrecht al veel buitenverblijven waren, vaak met een herenhuis en een flinke boomgaard of tuin. In 1731 werd er voor het Eiland van Dordrecht een verpondingskohier opgesteld waarin het onroerend goed op het Eiland gewaardeerd werd. Er waren op dat moment dertig buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht, een hoogtepunt.

Ook na 1731 werd bij verschillende buitenplaatsen gretig geïnvesteerd. Buitenverblijven werden vergroot tot luxe buitenplaatsen met koetshuizen, tuinen met een grote verscheidenheid aan ornamenten, boomgaarden, kassen met een grote veelzijdigheid aan (exotische) gewassen en planten. Van deze vergrootte buitenplaatsen zijn vaak afbeeldingen of bezitskaarten vervaardigd die de macht van de buitenplaats op dat moment laten zien.

Buitenplaatseneigenaren kwamen voort uit nauw aan elkaar verwante families die de Dordtse elite vormden. Deze geslachten hadden vaak eeuwenlang de bestuurlijke macht in Dordrecht. Men trouwde veelvuldig met elkaar. Dat de buitenplaatsen in handen waren van een select groepje Dordtse rijken is onder andere op te maken uit het Kohier van de personeele quotisatie uit 1742. In dat jaar werd voor de rijkste Dordtenaren een extra belasting geheven, welke staat weergegeven in het kohier. Het kohier vermeldt tevens of men al dan niet in bezit was van een buitenplaats. In Dordrecht blijkt dat het

bezitten van een buitenplaats weliswaar veel voorkomt, maar dat veel rijken ook geen buitenplaats hadden. In Dordrecht lagen veel zogeheten speeltuinen aan de rand van de stad.

In de periode vanaf 1770 werd de neergang van de buitplaatsen ingezet. Een combinatie van factoren was debet aan dit proces. Ten eerste waren er goede tijden in de landbouw. Het werd voor boeren rendabel om een buitenplaats te kopen en te transformeren tot boerderij. Al vanaf halverwege de achttiende eeuw werden verschillende buitenverblijven weer boerderijen. Buitenplaatsen waren beschikbaar gekomen door de averechtse gevolgen van het aristocratiseringsproces binnen de elite. In eerste instantie leidde tot proces tot vergroting en verfraaiing. Maar naarmate de tijd vorderde krompen families en werd de macht en het kapitaal verdeeld onder minder regenten, met als gevolg de verkoop van de 'overtollige' buitenplaats. Tot slot speelde in inval van de Fransen in 1793 en de gevolgen ervan een grote rol in de neergang. De regenten verloren na deze tijd veel macht. Onder andere de ambachtsheerlijkheden, belangrijk voor de status van regenten, werden als gevolg van de Franse inval opgeheven. De elite werd langzaam minder kapitaalkrchtig. Het behoud van de buitenplaats kwam op de tocht te staan. Vanaf 1770 tot 1832 verdwijnen de meeste buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. Heden is er nog één echte buitenplaats, Dordwijk, over op het Eiland. Ook de herenhuizen van Weizigt en Zuidwijk bestaan nog.

1. Inleiding

Door de eeuwen heen is Dordrecht altijd een dynamische stad geweest. Een stad die periodes van bloei kende, maar ook van grote tegenslagen. Een van de grootste tegenslagen was de Sint-Elisabethsvloed in 1421. Het achterland van Dordrecht, bekend als de Grootte Waard van Holland, werd door deze stormvloed weggeslagen en veranderde in een binnenzee die we nu kennen als de Biesbosch. Dordrecht vormde anderhalve eeuw een stadseiland zonder achterland.¹ Vanaf de zestiende eeuw ontstond er door opslibbing van gorzen en slikken langzaam weer achterland. Het Eiland van Dordrecht groeide weer. De inpoldering van de Oud-Dubbeldamse Polder in 1603 zorgde dat Dordrecht na 182 jaar weer bedijkt achterland had.² Het nieuwe achterland was niet alleen voor agrarisch gebruik. Op het land werd ook gewoond en gerecreëerd. Net als elders in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ging het Dordrecht in de Gouden Eeuw economisch voor de wind. Met als resultaat dat er na 1600 ongeveer dertig grote en kleine buitenplaatsen van de Dordtse elite in de nieuw gevormde polders op het Eiland van Dordrecht ontstonden.³

Van deze buitenhuizen inclusief boerderijen, tuinen en andere bijbehorende elementen is geen enkele meer in complete staat. Verreweg de meeste huizen zijn helemaal of voor een groot deel verdwenen. Ooit was er een bloeiend buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht. Een buitenplaatsenlandschap dat vanaf 1600 kon ontstaan door verschillende factoren. Eén factor was de aanwezigheid van een elite met kapitaal om de polders, boerderijen en buitenhuizen te financieren. Maar welke andere factoren zorgden ervoor dat er een bloeiend buitenplaatsenlandschap ontstond, floreerde en uiteindelijk aan het begin van de negentiende eeuw weer verdween?

Het onderzoek is gemaakt in opdracht van de gemeente Dordrecht, in kader van de master Landschapsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

1.1. Aanleiding

Dordrecht is een stad met een bijzondere historie die reeds door velen is onderzocht en onder woorden is gebracht. Met name stadsarchivaris Van Dalen had aan het begin van de twintigste eeuw veel informatie opgerakeld over het verleden van Dordrecht. Verreweg het grootste deel van het historisch onderzoek heeft betrekking op de ontwikkeling van de Dordtse binnenstad en haar economische en sociale ontwikkeling. Het achterland van de stad, de ontwikkelingen in de Dordtse polders en bijbehorende buitenplaatsen zijn een onderbelicht onderdeel van de geschiedenis van de stad.

Als onderdeel van het archeologisch onderzoek op het Eiland van Dordrecht zijn de overblijfselen van het in 1421 verdrongen land het belangrijkste speerpunt. De zeventiende- en achttiende-eeuwse polders en haar buitenplaatsen krijgen relatief weinig aandacht in het Dordtse archeologisch onderzoek. Omdat het oude landschap van vóór 1421, door de stormvloed, minimaal zeventig centimeter en gemiddeld zelfs twee meter onder het maaiveld ligt kon in het Dordtse achterland veel nieuwbouw gerealiseerd worden zonder archeologisch onderzoek. Dus ook zonder onderzoek naar de resten van buitenplaatsen. Een andere reden om het Dordtse achterland grotendeels vrij te stellen van archeologisch onderzoek is de veronderstelling dat archiefbronnen meer opleveren dan archeologisch

---

¹ G. Renting, *Verdronken Land, Herwonnen Land. Historische geografie van het Eiland van Dordrecht* (1993). 37.

² Renting, *Verdronken land*, 60.

³ M. van Baarsel en E. van Heiningen, *Dordrecht van buitenhuizen en lusthoven naar stadsparken* (2004) schutblad, 8.

onderzoek. Dit omdat verreweg het grootste deel van de buitenplaatsen verdwenen is en de kans nihil is dat er nieuwe ontdekkingen worden gedaan. Archeologisch onderzoek biedt dus zeer waarschijnlijk geen uitkomst naar meer informatie over de buitenplaatsen.

Maar men is niet van plan om binnen de gemeente Dordrecht het onderzoek naar buitenplaatsen totaal te laten varen. Op het Eiland van Dordrecht zijn nog aardig wat elementen aanwezig van de voormalige buitenplaatsen waaronder oude lanen, fundamenteen, heulbruggen en boerderijen van buitenplaatsen. Sinds 2012 staan de locaties van de voormalige buitenplaatsen vermeld in het bestemmingsplan waarvan enkelen aangeduid zijn met 'cultuurhistorische waarde'. In 2013 is door de Vereniging Oud Dordrecht een fietsroute georganiseerd langs een groot aantal van de (verdwenen/verborgen) buitenplaatsen. Zelfs voor echte Dordtenaren was dit een ware eyeopener: het buitengebied bleek veel rijker aan cultuurhistorie dan werd aangenomen.

Aanwijzingen uit oude archeologische onderzoeken, archiefonderzoek en uit elementen die heden nog zichtbaar geven aan dat er nog veel vragen te beantwoorden zijn over buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Er zijn reeds verschillende publicaties verschenen over dit onderwerp. Hierin ontbreekt een wetenschappelijke component en bovendien is informatie overgenomen uit oudere publicaties, oncontroleerbaar en gebaseerd op aannames. Door de vele vragen die er zijn en een groeiende belangstelling naar de buitenplaatsen is het tijd dat de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht op waarde te schatten, ook voor toekomstige ontwikkelingen in het Dordtse polderlandschap. Al met al is er genoeg aanleiding om de buitenplaatsen eens grondig te onderzoeken om meer te weten te komen over het verleden van het verdwenen Dordtse buitenplaatsenlandschap.⁴

1.2. Stand van onderzoek

In Nederland is reeds veel onderzoek verricht naar historische landgoederen en buitenplaatsen. Het betreft vooral individueel onderzoek per buitenplaats over verschillende aspecten als het huis, interieur, tuin of bewoners. Doordat veel buitenplaatsen en vooraanstaande families goed bewaarde archieven hebben is over individuele bestaande en verdwenen buitenplaatsen relatief veel informatie te vinden en onderzocht. Onderbelicht en relatief jong in het onderzoek naar buitenplaatsen is het interdisciplinaire en vergelijkende onderzoek naar een groep buitenplaatsen, waarbij ook de geografische en landschappelijke component is meegenomen. Voor het Eiland van Dordrecht geldt hetzelfde. Per buitenplaats is er relatief veel informatie bekend over de achtergrond van de bewoners, de locatie, het uiterlijk en de ontwikkelingen van de individuele buitenplaats door de tijd. Principes en motieven achter de verschillende stadia van het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht door de eeuwen heen ontbreken grotendeels. Deze stand van onderzoek geeft een beeld van de relevante literatuur over buitenplaatsen, buitenplaatsenlandschappen en het Eiland van Dordrecht.

Het onder de aandacht brengen van buitenplaatsen in Nederland gebeurt heden onder andere als één van de vijftig thema's in de Canon van Nederland. De Canon van Nederland geeft een overzicht van vijftig thema's uit de Nederlandse geschiedenis waarvan elke Nederlander in elk geval iets van zou moeten weten.⁵ Daarnaast is onderzoek naar buitenplaatsen en landgoederen een van de pijlers voor fundamenteel onderzoek binnen het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen.⁶

---

⁴ J. Hoevenberg, *Gemeente Dordrecht: polderlandschap en buitenplaatsen*, 8-12-2016. Aanleiding voor dit onderzoek geschreven door Jacqueline Hoevenberg, Gemeente Dordrecht.

⁵ De Canon van Nederland, geraadpleegd op 9-3-2017 via: <http://www.entoen.nu/buitenhuizen>.

⁶ Rijksuniversiteit Groningen, *Bijzondere leerstoel historische buitenplaatsen en landgoederen*, geraadpleegd op 9-3-2017 via: <http://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/bijzondere-leerstoel-historische-buitenplaatsen-en-landgoederen>.

1.2.1. Buitenplaatsen in Nederland

Buitenplaatsen in Nederland zijn er in veel soorten en maten. Dit komt onder andere door de verschillen per tijdsperiode waarin de buitenplaats als fenomeen floreerde. De meeste buitenplaatsen ontstonden in de periode tussen 1650 en 1750 en de periode 1815-1900.⁷ Voor Dordrecht is de eerst genoemde periode het meest relevant. Dit was de tijd waarin de welvaart in het gewest Holland tot grote hoogte steeg. Het gevolg hiervan was dat er bij de vermogende elite veel kapitaal beschikbaar kwam, hetgeen geïnvesteerd werd in landaanwinning, grond, boerderijen en later buitenplaatsen.⁸ Zelfs, of juist, nadat de Gouden Eeuw voorbij was ging de expansie van de buitenplaatsen door. Men zag een buitenplaats als machtssymbool en als uiting van de status als regent. De Hollandse en Zeeuwse koopman legde zich in de achttiende eeuw steeds meer toe op bestuurlijke functies of ging rentenieren. Hun buitenplaatsen vestigden ze op korte afstand van elkaar in buitenplaatsenlandschappen in de omtrek van Zeeuwse en Hollandse steden.⁹ Beroemd zijn de buitenplaatsen aan de Vecht en het Kennemerland, die door Amsterdamse regenten werden gebouwd.

De ontwikkeling van de Nederlandse buitenplaatsen in de Gouden Eeuw is te lezen in het werk *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw* uit 2015 onder redactie van Yme Kuiper en Ben Olde Meierink. Per provincie is onderzocht hoe de buitenplaatsencultuur tot ontwikkeling kwam. Het boek heeft bijdragen van onderzoekers als Martin van den Broeke (Zeeland), Elyze Storms-Smeets en Olde Meierink (Gelderland), Gerdy Verschuure-Stuip en Hans Renes (Holland).

In *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw* schrijft Kuiper een introductie over de historie van het buitenplaatsenonderzoek. Kuiper reflecteert hierin op het eerdere werk van Johan Huizinga, Remmet van Luttermvelt en Henri van der Wijck.¹⁰ Kuiper begint zijn introductie met de in 1941 verschenen cultuurhistorische schets *Nederlands' beschaving in de zeventiende eeuw* van Johan Huizinga. Volgens Kuiper kwam Huizinga tot de conclusie dat de term 'Gouden Eeuw' voor de buitenplaatsen beter bij de achttiende eeuw past dan bij de zeventiende eeuw, omdat in de achttiende eeuw de buitenplaatsen floreerden. Het werk van Huizinga is vaak als 'te positief' opgevat. Hij zou de schaduwkanten van de Gouden Eeuw niet meegenomen hebben in zijn onderzoek en zette een te rooskleurig beeld van de maatschappij neer.¹¹ Drie jaar na de publicatie van Huizinga verscheen *Schoonheid aan de Vecht* van kunsthistoricus Remmet van Luttermvelt. Van Luttermvelt gaat vooral in op de motieven van rijken om te investeren in een buitenplaats vanuit sociaal-historisch perspectief. De motieven waren in het begin van de zeventiende eeuw vaak ingegeven als belegging, waarbij men als bijkomstigheid kon genieten van de hofstede als zomerverblijf.¹² Later veranderde dit en werd status en macht een belangrijk motief voor buitenplaatsenbezit van de elite.¹³ Van Luttermvelt onderzocht de buitenplaatsen aan de Vecht en concludeerde dat principiële verschillen van bewoners zorgden voor variatie in grootte en uiterlijk van de buitenplaats. Daarin komen verschillende bouwstijlen van buitenplaatsen aan bod. Hij merkte onder andere op dat voor 1700 de verschillen in beroep en levensovertuiging bij de elite niet

---

⁷ Y. Kuiper, 'Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw. Een vogelvluchtperspectief', in: Y. Kuiper en B. Olde Meierink (red.), *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven* (2015) 12-41. Storms-Smeets, E. *Landscape and society in Twente & Utrecht: a geography of Dutch country estates, circa 1800-1950* (2005) 17.

⁸ H.W.M. van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel* (1974) 16.

⁹ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw. Een vogelvluchtperspectief*, 36

¹⁰ Ibidem, 12-41.

¹¹ Ibidem, 12.

¹² R. van Luttermvelt, *Schoonheid aan de Vecht* (1944) 34.

¹³ Ibidem, 37-57.

tot uiting kwamen in het uiterlijk van de buitenplaats.¹⁴ Van Luttermvelt beperkte zijn werk alleen op het gebied langs de Vecht en was dus gericht op de Amsterdamse elite. De vraag is of zijn onderzoek representatief is voor de rest van Holland omdat andere steden verschilden in grootte, machtspositie en cultuur. Over het dagelijks leven van regenten in de zeventiende en achttiende eeuw is geschreven door Joop de Jong in *Een deftig bestaan*. Met name de hoofdstukken over de 'macht' van de regenten en hoe ze met hun geld omgingen zijn relevant voor dit onderzoek. De conclusie is dat men van koopman langzaam rentenier of bestuurder werd. Het geld werd veilig belegd en men nam steeds minder financiële risico's.¹⁵

Henri van der Wijck deed in zijn proefschrift in 1974 vergelijkend onderzoek naar de vroege hofsteden in Nederland. In *De Nederlandse Buitenplaats* van Van der Wijck is te lezen dat het gebruik van de buitenplaats veranderde. Van der Wijck constateert dat veel buitenplaatsen een voorganger hadden, bijvoorbeeld als kasteel, klooster of boerderij (met herenkamer). Oorspronkelijk had de eigenaar een herenkamer, de rest van het huis was bewoond door een pachtboer.¹⁶ In de achttiende eeuw werden steeds meer boerderijen losgekoppeld van de buitenplaats door verbouw of werd een geheel nieuw buitenverblijf gebouwd.¹⁷ De overgang van boerderij met herenkamer naar een volwaardige buitenplaats is ook te herkennen in andere buitenplaatsenlandschappen. Al bleven bijvoorbeeld in Walcheren en langs de Oude Rijn in de zeventiende eeuw veel buitenplaatsen van 'praktisch nut'.¹⁸ Deze vorm van buitenplaatsenontwikkeling, ontstaan vanuit een herenkamer, kwam overigens ook in oost Nederland in de negentiende eeuw.¹⁹

Door Van der Wijck en historische geograaf Harten in het artikel '*Landhuizen en buitenplaatsen*' uit 1992 is geschreven over de ontwikkeling van het uiterlijk van de buitenplaats vanaf de zeventiende eeuw tot heden. Wat was de uitgangspositie en hoe zagen de buitenplaatsen er uit? Harten omschrijft dat de oudste buitenplaatsen veelal ontstaan zijn uit kastelen en kloosters. Wanneer deze verbouwd werden tot buitenplaatsen hadden ze vaak het uiterlijk van een klein kasteel met torens en dikke muren.²⁰ Van der Wijck schrijft over de verandering in stijl van het huis, deze veranderde van praktisch en kasteelachtig tot Italiaans en later Hollands-Classicistisch met steeds meer esthetische elementen.²¹

Dit was ook zichtbaar in de tuin van de buitenplaats. Door de eeuwen heen is er in de tuinarchitectuur veel veranderd. Stijlen veranderden; architectuur met strakke, geometrische vormen en ronde, slingerende vormen wisselen elkaar af. Vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw maakte de praktische inrichtingen in veel gevallen plaats voor een siertuin.²² Jan van der Groen beschreef in 1669 in *Den Nederlandtsen Hovenier* de ideale tuin. Het boek was voorzien van tal van praktische tips ter bevordering van de groei van de plant en modellen voor de inrichting van de tuin en was voor vele buitenplaatseneigenaren een belangrijk handvat. Een eeuw later zou een groot deel van het werk van

---

¹⁴ R. van Luttermvelt, *Schoonheid aan de Vecht* (1944), 37-57.

¹⁵ J. de Jong, *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van regenten in de 17de en 18de eeuw* (1987) 68, 69.

¹⁶ J.D.H. Harten, 'Landhuizen en Buitenplaatsen', in: Heemschut reeks Utrecht 16, *De Tuin van Utrecht*, 57. De Jong, *Een deftig bestaan*, 161

¹⁷ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 13.

W.H.S van Tent, 'De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien' in: *Jaarboekje Nederlandse Kastelenstichting* (1976).

¹⁸ M. van den Broeke, *Het Pryeel van Zeeland. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820* (2016) 241.

G. van Oosterom, *Gronden van Vermaak. Een reconstructie van de ontwikkeling van de buitenplaatscultuur en het buitenplaatslandschap langs de Oude Rijn tussen Leiden en Utrecht (1600-1900)* (2015) 211.

¹⁹ Storms-Smeets, *Landscape and society in Twente & Utrecht*, 138.

²⁰ Van der Wijck, *De Nederlandse Buitenplaats*, 16-24. Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 43-68.

²¹ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 16.

²² Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 25.

Van der Groen achterhaald zijn door nieuwe trends in de tuinarchitectuur.²³ Over de mode op de buitenplaatsen werd in 1737 geschreven door Pieter de la Court in *Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene landhuizen, lusthoven, plantagien en aenklevende cieraeden*. De la Court geeft hierin aan waar het totale ensemble van de buitenplaats aan moest voldoen, met name met betrekking op de bijzondere gewassen die gekweekt werden in de tuin en de orangerie. Zijn werk had grote invloed op het uiterlijk van de buitenplaatsen.²⁴

Erik de Jong geeft in *Natuur en Kunst* aan dat de tuin eigenlijk een kunstproduct is en onlosmakelijke verbonden met klassieke idealen als Gods geschapen natuur. In dit werk is de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur tussen 1650 en 1740 onder de loep genomen. Volgens De Jong is de tuin een samenspel van inrichting, gebruik, architectuur en de belevingswereld van de opdrachtgever. Bij de grote buitenverblijven vormde de tuin een complex geheel in deze tijd. Bij kleinere buitenplaatsen stonden de praktische activiteiten voorop.²⁵ In de meeste Hollandse buitenplaatsenlandschappen is deze ontwikkeling in tuinarchitectuur in zichtbaar. In de zeventiende eeuw overheerst het praktisch nut van de tuin, de tuin bestond voor een groot deel uit boomgaard. In de achttiende eeuw waren de ideeën van Van der Groen de norm en in de negentiende eeuw overheerst de landschapstijl.²⁶ Steeds vaker is tuinonderzoek geïntegreerd in het buitenplaatsenonderzoek en is 'landschap' meegenomen als component van de tuin. Wel verschilde per buitenplaatsenlandschap de snelheid waarin de agrarische buitenverblijven plaats maakten voor meer esthetisch aangelegde landschappen.

De redenen voor het bouwen en bezitten van een buitenplaats waren uiteenlopend. Zoals Van Luttervelt al opmerkte was in de zeventiende eeuw het bezitten van een buitenplaats met landbouwbedrijf lucratief. Ondertussen kon men genieten van de genoegens van het buitenleven. Het genoegens van het buitenleven bleek aan te slaan, meer en meer rijke burgers investeerden vanaf 1650 in hofstedes en buitenplaatsen. De buitenplaats werd vanaf 1700 steeds meer een statussymbool voor de elite. De buitenplaats bracht geen geld meer op, maar kostte geld, met name in de omgeving van Amsterdam en voor de hogere regentenklasse.²⁷

Van der Wijck besteedde in zijn proefschrift aandacht aan bescherming, beheer en herstel van de buitenplaats als geheel, als ensemble van huis, tuin en park. Van der Wijck was in 1974 bang dat nog meer ensembles van huis, interieur en tuin uit elkaar gingen vallen. Dit terwijl volgens Van der Wijck het ensemble de buitenplaats bijzonder maakt, omdat er nog weinig buitenplaatsen over zijn die bestaan uit een compleet ensemble.²⁸ Op het Eiland van Dordrecht zijn nog enkele herenhuizen van voormalige buitenverblijven over, maar de ensembles zijn allemaal verdwenen. Voor de Dordtse buitenplaatsen kwam de aandacht voor de buitenplaats en het behoud ervan te laat.²⁹

Het behouden van een buitenplaats, ook tegenwoordig, is het niet altijd eenvoudig. Voor de eigenaar zijn de kosten zijn hoog en de baten relatief laag. De studie *In stand houden loont* uit 2012 beschrijft het belang van de Nederlandse buitenplaatsen. Buitenplaatsen verhogen bijvoorbeeld de economische waarde van het landschap. Een landschap met buitenplaatsen is aantrekkelijker om in de wonen en te recreëren. Men stelt in deze studie in een maatschappelijke kosten-batenanalyse naar gebieden met buitenplaatsen dat de baten hoger zijn van de kosten, daarmee is de conclusie dat het

---

²³ E. de Jong, *Natuur en kunst, Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740* (1993) 17,18.

²⁴ P. de la Court van der Voort, *Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene landhuizen, lusthoven, plantagien en aenklevende cieraeden* (1737).

²⁵ De Jong, *Natuur en kunst*, 17-34.

²⁶ Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 57.

²⁷ Kuiper, *Onderzoek naar buitenplaatsen in de Gouden Eeuw*, 24, 32.

²⁸ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 7, 519, 520.

²⁹ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 519, 520.

verantwoord is om maatschappelijk geld uit te geven voor behoud van de buitenplaats.³⁰ Om de typische en karakteristieke elementen van buitenplaatsen en buitenplaatsenlandschappen in verschillende gebieden op de juiste manier te behouden is onderzoek naar het verleden en de samenhang van de buitenplaatsen, ook voor de overgebleven elementen op het Eiland van Dordrecht, noodzakelijk.

1.2.2. Buitenplaatsen als geografisch verschijnsel

Van der Wijck was ook de eerste die interdisciplinair onderzoek naar buitenplaatsen voorop stelde en daarmee een geografische component toevoegde aan het onderzoek.³¹ Nadien zijn er veel publicaties verschenen waarbij onderwerpen als condities en motieven voor locaties en spreiding van buitenplaatsen in het landschap centraal staan, voornamelijk gericht op specifieke buitenplaatsenlandschappen. Van den Broeke (Walcheren), Van Oosterom (Oude Rijn) en Boschma-Aarnoudse (Purmer) beschrijven voor hun eigen onderzochte gebieden het buitenplaatsenlandschap.

Goed voorbeeld van vergelijkend onderzoek naar buitenplaatsen en buitenplaatsenlandschappen in Nederland is het proefschrift van Elyze Storms-Smeets uit 2005. Het werk *Landscape and society in Twente & Utrecht* uit 2005 is een geografisch/landschappelijk onderzoek. Storms-Smeets vergelijkt de regio's Utrecht en Twente met betrekking tot ontstaansgeschiedenis, vestigingsfactoren, soort huis, economie en cultuur van jonge buitenplaatsen gesticht tussen 1800 en 1950. Hierbij komt ze tot de conclusie dat de stichters in Utrecht en Twente in sociaal-cultureel opzicht van elkaar verschilden en daardoor ook andere ideeën hadden over de buitenplaatsen en de aanleg van een siertuin. Het maakte veel uit tot welke sociale groep men behoorde en in welke netwerk men opereerde. De groep uit Twente was een besloten groep met een hechte band met de regio. Het buitenhuis was het verlengstuk van de industriële activiteiten en ook een macht- en statussymbool. In Utrecht waren de huizen er voor persoonlijke ontspanning en voor recreatie. De eigenaren waren hier minder verbonden aan elkaar, ze kwamen uit verschillende steden als Utrecht en Amsterdam. Ook motivaties voor investeringen in land en locatiekeuze komen aan bod. In Twente speelde de verdeling van de markegronden (gemeenschappelijke grond) een grote rol. Er was veel goedkope grond beschikbaar die de nieuwe Twentse rijken opkochten. Ze bouwden op de voormalige markegronden hun buitenplaatsen. Beschikbaarheid van grond speelde dus een grote rol bij het ontstaan van buitenplaatsen.³² Ondanks dat dit onderzoek zich afspeelde in een andere periode, is een parallel te trekken met het Eiland van Dordrecht. In beide gebieden was 'nieuwe' grond beschikbaar.

In het geografische onderzoek komt het onderwerp 'locatiekeuze' altijd terug. Om de geschiedenis van bepaalde buitenplaatsenlandschappen goed te begrijpen is het belangrijk om te weten waarom men zich op een bepaalde plek vestigde. Welke kenmerken maakte bijvoorbeeld het achterland van Dordrecht tot een geschikte plek? In geografische onderzoeken naar locatiekeuze van onder andere Smeets, Harten, Van Tent, Verschuure-Stuip en Koppert valt op dat gebiedseigen overeenkomsten en verschillen bij motieven voor locatiekeuze van de buitenplaatsen van belang zijn. Volgens Verschuure-Stuip zijn er grofweg drie soorten locaties te onderscheiden: langs veenrivieren (De Vecht en de Oude Rijn), aan de duinrand (Kennemerland) en in polders (Watergraafsmeer, Eiland van Dordrecht).³³

---

³⁰ Bureau Witteveen en Bos, *Historische buitenplaatsen en landgoederen. In stand houden loont!* (2012).

³¹ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 7, 524-543.

³² Storms-Smeets, *Landscape and society in Twente & Utrecht*.

³³ G. Verschuure-Stuip m.m.v. Hans Renes, 'Hollandse Buitenplaatsenlandschappen. Buitenplaatsen en hun relatie met het landschap', in: Y. Kuiper en B. Olde Meierink (red.), *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven in de Republiek* (2015) 42-65.

Zowel door Van Tent als Harten is er geschreven over landschappelijke elementen die een rol speelden bij de vestiging van buitenplaatsen. Van Tent haalt het werk van Pieter de La Court uit 1737 aan die vaststelde dat locaties bij zee niet geschikt waren en niet te dicht bij de steden moesten liggen vanwege de 'uitwazemende dampen'.³⁴ Harten spreekt over de voorkeur van een buitenplaats op een locatie waar al eerder een kasteel of klooster had gestaan, dit omdat deze locaties van oudsher landschappelijk goed gelegen waren.³⁵ In de stukken van Van Tent, Harten en Verschuure-Stuip komt overeen dat de locaties van buitenplaatsen over het algemeen goed bereikbaar waren (per voorkeur via het water), niet te ver van de steden lagen (maar ook niet te dichtbij) en dat ze lagen op vruchtbare gronden die niet te droog of te nat waren.³⁶ Koppert spreekt in haar werk ook over de economisch voordelen die van belang waren als motivatie voor vestiging van de buitenplaats. Economische voordelen waren er niet alleen vanwege goede grond om te 'boeren', maar bijvoorbeeld ook door aanwezigheid van grondstoffen als klei of veen voor bakstenen en turf.³⁷

Naast algemene publicaties met betrekking tot geografisch buitenplaatsenonderzoek zijn er ook publicaties over afzonderlijke buitenplaatsenlandschappen. Relevant zijn hier het proefschrift Martin van de Broeke uit 2016 en de masterscriptie van Gerrit van Oosterom uit 2015. Beide onderzoeken gaan over buitenplaatsenlandschappen in de zeventiende en achttiende eeuw, respectievelijk over Walcheren en het gebied langs de Oude Rijn. Van den Broeke doet in zijn proefschrift *Het pryeeel van Zeeland* een interdisciplinair onderzoek naar opkomst, expansie, verfraaiing en de neergang van de buitenplaatsen op het Zeeuwse eiland Walcheren tussen 1600 en 1820. Van den Broeke gaat op zoek naar de ligging van buitenplaatsen ten opzichte van de steden, de economische betekenis van buitenplaatsen, de macht van eigenaren en wat een buitenplaats met het aanzien van de eigenaar deed en hoe dat zich uitte in het uiterlijk van de buitenplaatsen.³⁸ In het onderzoek zijn veel trends zichtbaar wat betreft de opkomst en de neergang van buitenplaatsen die ook voor andere gebieden gelden. Van den Broeke komt tot de conclusie dat niet alleen de Franse tijd (1795-1813) en de gevolgen ervan de oorzaak waren voor de neergang van buitenplaatsen. Onder andere de verminderde macht van de regenten, het oorlogsgeweld uit deze tijd en economische malaise blijken debet aan de neergang. Het blijkt dat een combinatie van factoren debet waren voor de neergang.³⁹

Een van deze andere gebieden is het buitenplaatsenlandschap langs Oude Rijn, onderzocht voor Van Oosterom. In het breed opgezette onderzoek *Gronden van Vermaak* is niet elke buitenplaats afzonderlijk onderzocht, maar is gezocht naar de grote verbanden en principes. Waren er bijvoorbeeld gebiedseigen principes? Wat was het schaalniveau van de buitens door de tijd heen? Het onderzoek richt zich vooral op condities en motieven die bepalend waren voor de ontwikkeling van het buitenplaatsenlandschap. Waarom wilde men investeren in buitenplaatsen en waarom kon men investeren in buitenplaatsen? De onderzoeker concludeert dat in tijd en ruimte veel veranderde in de opzet, de denkwijze en de cultuur rondom buitenplaatsen.⁴⁰ Het bezit van een buitenplaatsen was in de zeventiende eeuw vooral van economische aard. In de achttiende eeuw verschoof dit naar 'vermaak' en werden buitenplaatsen vergroot en verfraaid. Aan het eind van de achttiende eeuw ziet van Oosterom weer een trend waarbij het agrarisch bedrijf op de buitenplaats een opleving krijgt.

---

³⁴ Van Tent, *De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien*, 44.

³⁵ Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 52.

³⁶ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 48.

Van Tent, *De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien*, 44.

Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 45, 46.

³⁷ I. Koppert, *Locatiekeuze voor historische buitenplaatsen. De invloed van het landschap (2015)* 60.

³⁸ Van den Broeke, *Het pryeeel van Zeeland*.

³⁹ Ibidem, 307.

⁴⁰ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*.

Tevens constateert hij dat het bezit van een buitenplaats door de elite minder gangbaar werd rond 1800. Van Oosteroms onderzoeksoptzet komt niet alleen voor een deel overeen met Van den Broeke, maar is ook voor onderzoek naar buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht zeer relevant.

Uit de verschillende onderzoeken naar buitenplaatsenlandschappen blijkt dat de achteruitgang van de zeventiende- en achttiende-eeuwse buitenplaats werd ingezet rond 1770.⁴¹ In de scriptie *Op Afbraak* onderzoekt Roel Mulder de neergang van buitenplaatsenlandschappen rond Amsterdam in de periode 1780-1830. Mulder concludeert, net als Van den Broeke, dat een combinatie van factoren voor de neergang van de buitenplaats zorgden en dat gevolgen van de Franse Tijd slechts één van deze factoren was. Tegenslagen volgden elkaar in snel tempo op. Er waren economische en politieke redenen. Rond Amsterdam werden veel buitenplaatsen opgekocht voor de opbrengsten van het sloopmateriaal. Ook blijkt dat de opkomst van de landbouw tegen het einde van de achttiende eeuw een grote rol speelde bij de neergang op de buitenplaatsen rond Amsterdam. Het werd lonend om de buitenplaats te verkopen aan een boer die de buitenplaats vervolgens als boerderij voortzette.⁴² Kritische noot bij het werk van Mulder is dat demografische ontwikkelingen van de regentenklasse niet zijn meegenomen in en dat er geen onderscheid is gemaakt tussen sloop en functieverandering van de buitenplaats.

Naast relevante geografische onderzoeken zijn er ook geografisch vergelijkbare buitenplaatsenlandschappen, waarin parallellen te trekken zijn met de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Het Eiland van Dordrecht bestond uit polders. Overeenkomende buitenplaatsenlandschappen kunnen gezocht worden andere in polders en droogmakerijen. De Beemster en de Watergraafsmeer bij Amsterdam zijn beroemde voorbeelden van buitenplaatsenlandschappen in polders.⁴³ Afgezet tegen de omvang en de uitstraling komen de buitenplaatsen in de Purmer, Noordgouwe en de Zijpe meer overeen. Over het buitenleven in de Purmer is in 2016 een overzichtswerk gepubliceerd door Corrie Boschma-Aarnoudse. In de Purmer waren de buitenhuizen bescheiden. De negentien buitenplaatsen waren in eerste instantie beleggingsobjecten van Amsterdammers waarop landbouw een belangrijke rol speelde. Later kwamen veel buitenplaatsen in bezit van elite uit Edam en Monnickendam, ook voor deze eigenaren speelde landbouw een belangrijke rol.⁴⁴ Voor de polder 'De Zijpe' bij Alkmaar waar door Van Loo over is geschreven zijn er ook verschillende parallellen te trekken met Dordrecht. De Zijpe was met name een polder met veel boerderijen met herenkamers. Dit kon ontstaan door investeringen van stedelingen in deze polder. Deze stedelingen hadden niet alleen invloed in de boerderij, maar ook op bestuurlijk vlak.⁴⁵ De publicaties geven inzicht in buitenplaatsenlandschappen bij 'kleinere' steden en is daarom relevant voor de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht.

In plaats van accent op onderzoek naar individuele buitenplaatsen te leggen, legt men tegenwoordig het accent meer op zogenaamde 'buitenplaatsenlandschappen'. De vraag voor dit soort onderzoek is niet hoe een huis, tuin, interieur of de bewoner er uit zag, maar hoe verschillende factoren er voor zorgden dat plattelandsgebieden rondom de stad konden uitgroeien tot landschappen gedomineerd door buitenplaatsen. De geografie en de landschapsgeschiedenis zijn in dit onderzoek belangrijker dan de oorspronkelijke kunsthistorische uitgangspunten bij buitenplaatsenonderzoek.

---

⁴¹ C. Boschma-Aarnoudse, *Buitenplaatsen in de Purmer. Investeren en buiten leven in een Noord-Hollandse polder* (2016) 67. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 307. Van Oosterom, *Gronden van Vermaak* 193.

⁴² R. Mulder, *Op Afbraak. De sloop van buitenplaatsen in de periode 1780-1830* (2006), 53. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 308-311. Boschma-Aarnoudse, *Buitenplaatsen in de Purmer*, 67.

⁴³ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 53-56.

⁴⁴ Boschma-Aarnoudse, *Buitenplaatsen in de Purmer*.

⁴⁵ L.F. van Loo, 'Het verhaal van de Zijpe', in: *Zijper Historie Bladen* 15.1 (1997), 3-23.

1.2.3 Het Eiland van Dordrecht

Met betrekking tot het ontstaan van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht zijn er drie overkoepelende onderwerpen relevant voor het onderzoek. Ten eerste de fysisch-geografische en waterstaatkundige ontstaansgeschiedenis van het Eiland van Dordrecht. Het belangrijkste overzichtswerk hier in is *Verdronken land, herwonnen land* van Geert Renting. In deze studie staat beschreven hoe het Eiland van Dordrecht er uit zag voor de Sint-Elisabethsvloed (*het verdronken land*) en hoe het achterland na die tijd werd terug gewonnen van de ontstane binnenzee (*het herwonnen land*).⁴⁶ Grote delen van de studie van Renting zijn afkomstig uit *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland* door Jhr. L.F. Teixeira de Mattos uit 1936. Een indrukwekkend betrouwbaar werk waar op detaillistische wijze de waterstaatsgeschiedenis van het Eiland van Dordrecht op papier is gezet.⁴⁷

In de geschiedenis van de bestuurlijke verhoudingen op het platteland in de Republiek en dus ook op het Eiland van Dordrecht is *'Heerlijkheden in Nederland'* van Ten Houte de Lange een belangrijke publicatie.⁴⁸ Het platteland in Nederland was tot en met de achttiende eeuw verdeeld in heerlijkheden of ambachten waarin een 'Heer' de zogenaamde heerlijke rechten bezat. Deze bezittingen waren van groot belang in de ontstaansgeschiedenis van polders en buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Het werk van Ten Houte de Lange is van belang om te begrijpen wat door Renting, Teixeira en in andere publicaties is geschreven over de geschiedenis van het Eiland van Dordrecht, omdat ook op het Eiland van Dordrecht het land verdeeld was in verschillende heerlijkheden die een grote rol speelden in de geschiedenis van het Eiland.

Ten tweede is er geschreven over de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. De ontstaansgeschiedenis van de buitenplaatsen kan niet los worden gezien van de geschiedenis van de eerder genoemde polders en heerlijkheden op het Eiland van Dordrecht. Aan het begin van de twintigste eeuw deed stadsarchivaris Jan Leendert van Dalen al onderzoek naar de Dordtse buitenplaatsen. Hij schreef een artikel met als titel *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*, waarin hij op basis van archiefbronnen een opsomming van de buitenplaatsen maakte.⁴⁹ Met de kennis van nu blijkt de opgerakelde informatie door Van Dalen niet geheel foutloos. Voor het onderzoek naar de voormalige buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht vormt *Dordt in de kaart gekeken* van Wim van Wijk uit 1995 een belangrijke basis. Hierin omschrijft Mieke van Baarsel in het hoofdstuk *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht* de verschillende buitens die op het Eiland lagen. Het boek is tevens voorzien van veel illustraties van de buitenhuizen en de bijbehorende tuinen. Er staat veel 'losse' informatie per buitenplaats in. In het boek staat al beschreven dat er nog veel vragen zijn te beantwoorden. Zo was er bij van Baarsel onduidelijkheid over de locaties van de buitenplaatsen Noordhove(n), Dubbelsteyn en Kilsigt.⁵⁰ Daarnaast is Van Baarsel de medeauteur van de publicatie *Dordrecht; van buitenhuizen en lusthoven naar stadsparken*, waaraan ook Elisabeth van Heiningen heeft meegeschreven. Dit is eveneens een opsomming van veel losstaande informatie waaraan een wetenschappelijke annotatie helaas ontbreekt.⁵¹

---

⁴⁶ Renting, *Verdronken land*.

⁴⁷ Jhr. L.F. Teixeira de Mattos de Mattos, *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. Deel IX. De eilanden. Afd. VI. Het Eiland van Dordrecht en de in Zuid-Holland gelegen landen van den Biesbosch* (1936).

⁴⁸ C.E.G. ten Houte de Lange M.A, *Heerlijkheden in Nederland. Welke namen van heerlijkheden worden nog gevoerd sinds 1848? (2008) 14-19, 29-33.*

⁴⁹ Regionaal Archief Dordrecht (RAD) 489-24961: J.L. van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland* (1914).

⁵⁰ M. van Baarsel, 'Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht', in: W. van Wijk (red.), *Dordt in de Kaart gekeken (1995) 111-140.*

⁵¹ Van Baarsel en Van Heiningen, *Dordrecht van Buitenplaatsen en lusthoven*.

Van Baarsel is tevens auteur van de tekst over buitenplaats Dordwijk in *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland* onder redactie van Jos Stöver. In het boek over Zuid-Holland staat tevens een verhaal over Weizigt, geschreven door Marion Remers.⁵² Arie Pieter van den Hoek heeft in 2006 een groot werk over alle voormalige en historische boerderijen op het Eiland van Dordrecht afgerond. Omdat veel buitenplaatsen zijn ontstaan uit boerderijen of andersom staat er ook veel informatie over de Dordtse buitenplaatsen in. Met name op het gebied van genealogie heeft het boek veel aanknopingspunten. Helaas ontbreekt in het boek een goede annotatie. Door vergelijking met gegevens uit andere bronnen blijkt wel dat de informatie over het algemeen betrouwbaar is.⁵³ Uit de verschenen literatuur over de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht is veel informatie te halen. Maar grote lijnen en achtergrond ontbreken in deze literatuur. Hier valt nog veel winst te behalen.

Tot slot de algemene en economische geschiedenis van Dordrecht. Hiervoor is de driedelige reeks *De Geschiedenis van Dordrecht* onder redactie van Willem Frijhoff een belangrijk handvat.⁵⁴ Een van deze drie delen beslaat de periode 1572-1813. In dit deel worden de condities, voornamelijk op het economisch vlak, waar Dordrecht mee te maken had in de zeventiende en achttiende eeuw omschreven. Dit is tevens de tijd waarin de polders en de buitenhuizen op het Eiland ontstonden. In het werk van Peter Wolfgang Klein of de geschiedenis van het geslacht Trip is een uitgebreide relevante historie van Dordrecht beschreven.⁵⁵ Ook uit Van Wijks *Dordt in de kaart gekeken* is veel informatie te halen over de historie van Dordrecht.

1.2.4 Conclusie Stand van onderzoek

Voorliggend onderzoek naar de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht bouwt voort op de tradities van het onderzoek naar buitenplaatsen in Nederland. Het werk past in de ingezette lijn van de master Landschapsgeschiedenis van interdisciplinair onderzoek binnen het onderwerp historische buitenplaatsen en landgoederen. Van der Wijck pleitte in 1974 al voor meer vergelijkend onderzoek. De interdisciplinaire en geografische onderzoeken *Landscape and society in Twente & Utrecht, Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw, Gronden van Vermaak* en *Het Pryeel van Zeeland* zetten deze trend voort. Alleen op deze manier kunnen alle buitenplaatsenlandschappen in Nederland in perspectief worden gezet. Nu is het zaak alle 'losse' informatie van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in combinatie met eigen onderzoek te vergelijken en te analyseren tot het volgende interdisciplinaire en vergelijkende werk binnen het thema 'buitenplaatsen'.

---

⁵² M. van Baarsel, 'Dordwijk te Dordrecht'. in: J. Stöver. *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland* (2000) 424-429.

M. Remers, 'Weizigt te Dordrecht'. in: J. Stöver. *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland* (2000) 434-439.

⁵³ A.P. van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners in de Groote Waard, Deel 1: 'Eiland van Dordrecht'* (2006).

⁵⁴ W. Frijhoff, et al, *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813* (1998).

⁵⁵ P.W. Klein, *De Trippen in de zeventiende eeuw. Een studie over het ondernemersgedrag op de Hollandse stapelmarkt* (1965) 57-90.

1.3 Theoretisch kader

Buitenplaatsenonderzoek bestaat uit verschillende disciplines. Er is onderzoek naar een bepaald huis, tuin of interieur op zich. Andere onderzoeken bestuderen het gehele ensemble van een individuele buitenplaats. Tegenwoordig is ook veel buitenplaatsenonderzoek breder opgezet en worden gehele zogenaamde 'buitenplaatsenlandschappen' interdisciplinair onderzocht, waarbij er ook meer nadruk ligt op geografie en landschapsgeschiedenis. In deze masterscriptie is de geografische invalshoek gecombineerd met de lokale en nationale factoren die van invloed waren op de opkomst, het uiterlijk en de neergang van het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht. Ook het landschappelijke aspect van het buitenplaatsenlandschap komt hierbij aan bod. Deze invalshoek zorgt ervoor dat de Dordtse buitenplaatsen wat betreft de opkomst en de neergang in een breder perspectief zijn gezet dan voorheen.

Het gebruik van de term 'buitenplaats' komt pas in de achttiende eeuw in zwang en omvat vele synoniemen als: buiten, buitenhuis, landhuis, buitenverblijf, lusthof, hofstede etc. Ook is de definitie van buitenplaats niet strikt vast te stellen; buitenverblijven verschilden in grootte, omvang en uiterlijk door de tijd. Voor de term 'buitenplaats' in gebruik kwam was 'hofstede' de meest gebruikte term om een buitenverblijf aan te duiden. Een hofstede was vaak een boerderij van aanzien doordat het in bezit was van een stedelingen en vaak voorzien was van een zogenaamde herenkamer.⁵⁶

In deze scriptie zijn alle locaties op het Eiland van Dordrecht die van 1600 tot 1832 als buitenverblijf in gebruik waren, meegenomen. Voorwaarde was dat het buitenverblijf in bezit was van een stedeling als tijdelijk (zomer)verblijf, beleggingsobject of permanente woning. De grootte van de woning verschilt van een hofstede met herenkamer tot een machtige buitenplaats bestaande uit een ensemble.

Het is van belang om vanuit verschillende invalshoeken de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht te benaderen. Om te reconstrueren hoe het buitenplaatsenlandschap en de buitenplaatsencultuur op het Eiland van Dordrecht ontstond, er uit zag en vervolgens verdween, is gekeken naar verschillende directe (lokale) en indirecte (landelijke) factoren die dit proces beïnvloedden. Indirecte factoren hadden vooral betrekking op landelijke ontwikkelingen op het gebied van economie, politiek en sociale historie. Deze ontwikkelingen hadden hun weerslag op de lokale situatie. De motivaties en de condities die processen in het Dordtse buitenplaatsenlandschap beïnvloedden zijn daarom onderzocht.

Economische factoren hadden betrekking op de situatie in de Republiek en in Dordrecht. Was economische voorspoed een reden voor de bouw van buitenplaatsen? En was de achteruitgang van de welvaart reden tot sloop van de buitenplaatsen? Ook de ontwikkelingen in de landbouw speelden een rol in de het ontstaan en de neergang. Buitenplaatsen ontstonden uit boerderijen en velen waren nog lange tijd als boerderij in gebruik. Waren goede tijden voor de landbouw ook goede tijden voor de buitenplaatsen? Ook het investeren in nieuw land, iets wat prestigieus was in de zeventiende eeuw, was invloed op het ontstaan van buitenplaatsen, zeker op het Eiland van Dordrecht.

De tijd stond in de zeventiende en achttiende eeuw niet stil. Mensen en hun gebruiken veranderden. Veranderingen in sociale en culturele gewoontes waren van invloed op het ontstaan, de grootte, het doel en het uiterlijk van een buitenplaats. Ook subculturen binnen buitenplaatseneigenaren in Nederland en Dordrecht spelen een rol. In de hoogtijdagen van de buitenplaats hoorde je er als regent eigenlijk niet bij als je geen buitenplaats had. Ook het politieke systeem is een factor van belang. Hoe belangrijk was een buitenplaats voor een 'regent' en hoe vergrootte het zijn aanzien. Uitgezocht is of er verbanden zijn tussen de politieke situatie en het ontstaan en de neergang van de buitenplaats.

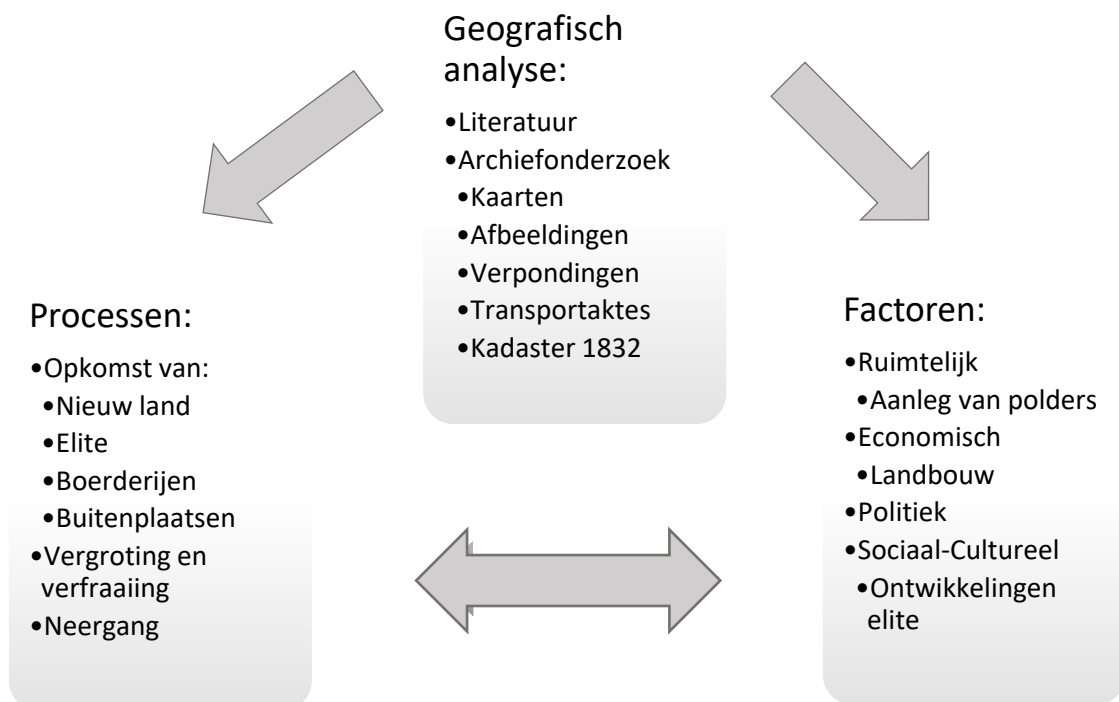
⁵⁶ Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 57.

Zowel de economische, de politieke en de sociale situatie veranderen in de loop der tijd. Ze hadden invloed op elkaar en beïnvloedden de mensen. Deze factoren zorgde voor veranderingen in de hoeveelheid buitenplaatsen, de grootte van de buitenplaats en het uiterlijk van de buitenplaats, zowel binnens- als buitenshuis en op verschillende locaties in verschillende tijdsperiodes.

Naast de factoren voor het ontstaan en het verdwijnen is een tweede doel om een nagenoeg volledig beeld te scheppen van het Dordtse buitenplaatsenlandschap in geografisch opzicht door de tijd. Zo is aandacht besteed aan locaties, spreiding en distributie van de buitenplaatsen. Maar ook is onderzocht hoe de buitenplaatsen en het landschap eruit zagen in de verschillende tijdsperiodes. Daarnaast zijn de Dordtse buitenplaatsen onderling geanalyseerd, dit gebeurt met beschikbare kwantitatieve gegevens en deze te vergelijken met overige gebieden met veel buitenplaatsen met als doel om de buitenplaatsen onderling te vergelijken op onder andere oppervlakte, waarde, eigenaren, functies en uiterlijk. Ten slotte is ook de ontwikkeling van de elite van Dordrecht en de Republiek zeer relevant voor het onderzoek.

Het theoretisch kader in uiteengezet in onderstaand theoretisch model.

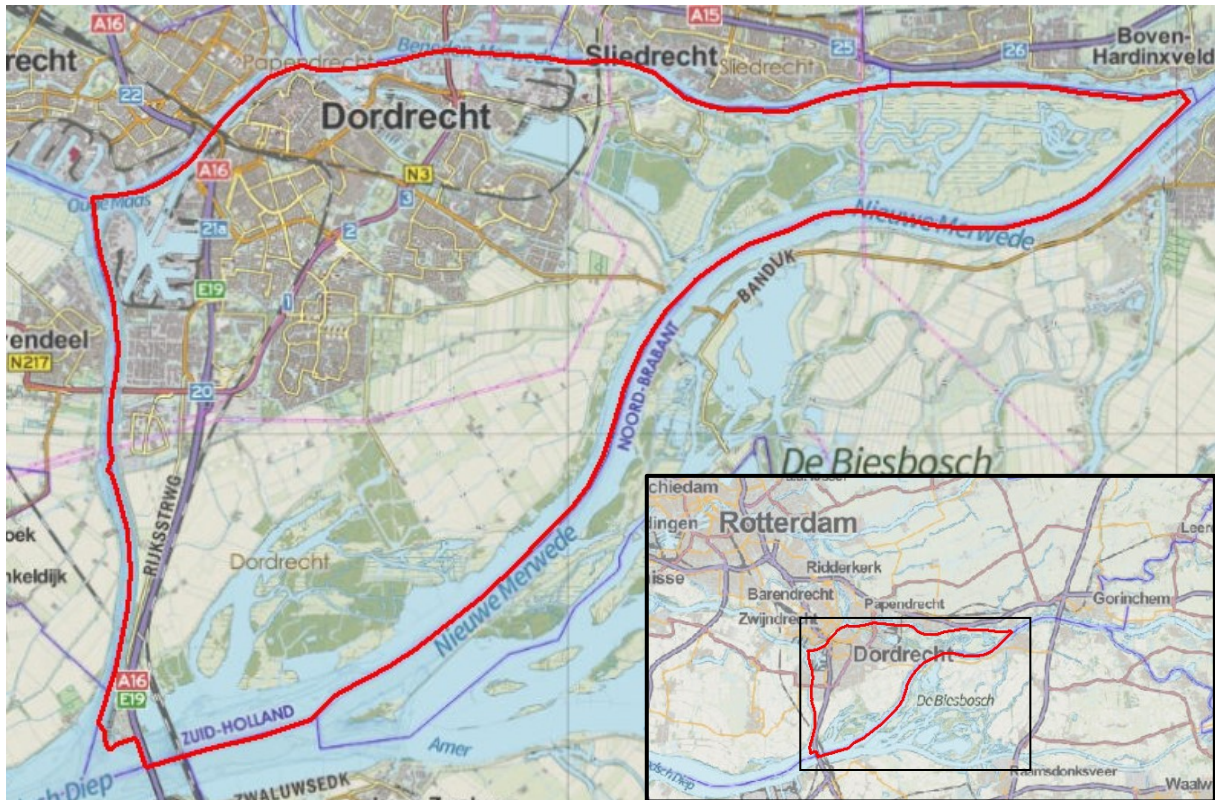
Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht 1600-1832

1.4 Afbakening

1.4.1 Ruimtelijke afbakening

De ruimtelijke afbakening volgt de grenzen van de huidige gemeente Dordrecht die het gehele Eiland van Dordrecht beslaat. De buitenhuizen van Dordtenaren met een buitenplaats buiten het Eiland van Dordrecht zullen slechts sporadisch aan bod komen en vormen geen expliciet doel van het onderzoek. Op onderstaande afbeelding is het onderzoeksgebied weergegeven.

Afbeelding 1: Het Eiland van Dordrecht, tevens de gemeente Dordrecht. (Eigen bewerking. Geprojecteerd op: J.W. van Aalst, www.OpenTopo.nl)

In de praktijk zijn de buitenplaatsen gelegen in de vijf oudste polders van het Eiland (zie 2.3). De noordelijke grens van het gebied blijft hierbij enigszins vaag. De waterloop 'De Boerenkil' is aangewezen als de noordelijke grens omdat dit de grens was tussen de stad Dordrecht en het ambacht Dubbeldam. Twee buitenverblijven ten noorden van de deze grens, Merwestein en Rozenhof, zijn meegenomen in het onderzoek omdat dit in de zeventiende eeuw al buitens waren van de Dordtse elite en daarmee onderdeel uitmaakten van het buitenplaatsenlandschap.

1.4.2 Tijd

Het beginjaar van het onderzoek is het jaar 1600. Vóór 1600 had Dordrecht met uitzondering van enkele kades met kleinschalige bebouwing, geen bedijkt achterland. In 1603 kwam de eerste polder van het Eiland gereed en dit jaar vormde het begin voor het ontwikkeling van andere polders, landbezit van Dordtenaren, boerderijen en buitenhuizen op het Eiland van Dordrecht.⁵⁷

Het eindpunt van het onderzoek is moeilijker te definiëren. De meeste buitenplaatsen op het eiland verliezen hun functie geleidelijk tussen 1770 en 1832. De machtsverhoudingen veranderden en de eigenaren konden het niet meer opbrengen om een buitenplaats te bezitten, zowel op het Eiland van

⁵⁷ Renting, *Verdronken land*, 37.

Dordrecht als in de Republiek. Om de grote verbanden en de principes van de buitenplaatsencultuur op het Eiland te kunnen herkennen en analyseren is daarom als eindpunt het jaar 1832 gekozen, het jaar waarin het eerste kadaster verscheen en er eenduidige informatie beschikbaar is.

De fases van het Dordts buitenplaatsenlandschap zijn onderscheiden in drie tijdsperiodes. De eerste periode is die van expansie van de buitenverblijven (1600-1731). De tweede periode is er een van verfraaiing, de bloeiperiode van de Dordtse buitenplaatsen (1731-1793). De derde periode, de neergang van de buitenverblijven, loopt van 1770 tot 1832. De periodes van verfraaiing en neergang hebben dus deels overlap omdat in een tijd waarin buitenplaatsen verfraaid werden er ook al een tegengestelde trend zichtbaar was.

1.4.3 Thema

Op het Eiland van Dordrecht stonden op minimaal 33 locaties buitenverblijven. Tot het onderzoek behoren de zeventiende- en achttiende-eeuwse hofstedes en buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in deze tijdsperiode die in bezit waren van een stedeling. Er zijn op het Eiland een aantal hofstedes/boerderijen die nooit uitgegroeid zijn tot een volledig ensemble van huis, tuin en boerderij, maar wel door een stedeling als buitenverblijf gebruikt werden.⁵⁸ Deze kleine buitenverblijven zijn in het onderzoek meegerekend.

Om het buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in het juiste perspectief te plaatsen zijn tevens factoren meegenomen die van invloed waren op de buitenplaatsenontwikkeling van opkomst tot neergang. Hiervoor is er studie verricht naar de voorgeschiedenis van de stad Dordrecht en het Eiland van Dordrecht, de Dordtse elitecultuur, alsmede ontwikkelingen in de Republiek die bepalend waren voor de Dordtse buitenplaatsen.

1.5 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Op het Eiland van Dordrecht stonden ooit tientallen buitenplaatsen. Na verschillende inpolderingen werd geïnvesteerd in boerderijen waarvan velen later veranderden in hofstedes en buitenplaatsen. Halverwege de achttiende eeuw bereikte het buitenplaatsenlandschap zijn hoogtepunt en waarna vervolgens de neergang werd ingezet.

Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het Dordtse buitenplaatsenlandschap is de vraag is niet alleen hoe de buitenplaatsen ontstonden er uit zagen en vervolgens weer verdwenen. Maar ook belangrijk is welke geografische patronen er zijn in tijd en ruimte en welke factoren het proces van opkomst en neergang beïnvloedden. Tot slot is het van belang om de buitenplaatsen onderling te vergelijken op taxatiewaardes en uiterlijk op basis van primaire bronnen. Ook de invloed van de buitenplaatsen op het landschap is meegenomen en uitgezocht is welke rol de Dordtse elite in het gehele proces speelde. In het onderzoek is niet alleen gekeken naar lokale factoren, maar ook de algemene ontwikkelingen in Holland en Zeeland spelen een rol.

De hoofdvraag van deze scriptie luidt:

Welke factoren verklaren de opkomst, het uiterlijk en de neergang van het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht tussen 1600 en 1832?

---

⁵⁸ Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 129.

Om antwoord te krijgen op de hoofdvraag zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Tegen welke achtergrond kon het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht ontstaan?

- Wat is de fysisch-geografische geschiedenis van het Eiland van Dordrecht?
- Welke onderdelen van de algemene en economische geschiedenis van Dordrecht zijn relevant?
- Wat is de uitgangssituatie van de Dordtse elite?

2. Hoe is de opkomst en het uiterlijk van de Dordtse buitenplaatsen te typeren?

- Toont het karteren van buitenplaatsenlocaties een duidelijke geografische spreiding?
- Hoe is de geografische spreiding in tijd en ruimte van de buitenplaatsen te verklaren?
- Waarop was locatiekeuze van buitenplaatsen gebaseerd?
- Wat was de uitgangspositie van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht?
- Waren er verschillen in waarde, uiterlijk en spreiding tussen buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht?
- Wat was de impact van de buitenverblijven op het landschap en andersom?
- Wat is het verband tussen de ontwikkelingen in de regentenklasse en de buitenverblijven?
- Hoe weerhield het Dordtse buitenplaatsenlandschap zich tot buitenverblijven elders?

3. Hoe is de neergang de Dordtse buitenplaatsen te verklaren?

- Wat waren de overkoepelde oorzaken van de neergang?
- Wat waren directe redenen voor sloop of functieverandering op het Eiland van Dordrecht?
- In welke fases verliep de ontwikkeling van de neergang?
- Wat verklaart welke buitenplaatsen wel of niet standhielden?
- Wat bleef er over?

Het onderzoek heeft per hoofdstuk een chronologische indeling, gebaseerd op fases van ontwikkeling en neergang van de buitenplaatsen. Nadat in hoofdstuk 2 de omgevingsfactoren en randvoorwaarden van de buitenplaatsen in en rondom Dordrecht beschreven zijn, wordt in de drie navolgende hoofdstukken ingegaan op het beantwoorden van de deelvragen. Als eerst komt hierbij aan bod: het ontstaan en de expansie. Vervolgens is het hoogtepunt in aanzien en uiterlijk van de buitenplaatsen onderzocht en tot slot de neergang van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. In de bijlage is een index per buitenplaats te vinden. In deze index zijn de stichting, de sloop, een overzicht met eigenaren en een korte samenvatting per buitenplaats te vinden.

1.6 Onderzoeksmethode

In het onderzoek zijn 33 buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht meegenomen. De studie is niet bedoeld om per buitenplaats een diepgaand onderzoek te verrichten, maar om een goed beeld te krijgen van de opkomst, het uiterlijk en de neergang van de buitenplaatsen in het onderzoeksgebied in de zeventiende en achttiende eeuw. De verkregen informatie over de Dordtse buitenplaatsen is hoofdzakelijk afkomstig uit archiefbronnen. Voor het vergelijkende onderzoek, met name bedoeld om de buitenplaatsen en eigenaren onderling te vergelijken, zijn kwantitatieve gegevens gebruikt afkomstig uit eenduidige bronnen zoals belastingkohieren.

Op basis van literatuuronderzoek van en over de Dordtse buitenplaatsen is bepaald welke informatie reeds beschikbaar is en waar nog kennislacunes zijn. De algemene literatuur en de literatuur over specifieke buitenplaatsenlandschappen zorgt ervoor dat het onderzoek in het juiste perspectief wordt gezet. Hierop is bepaald wat voor soort onderzoek relevant is en welke thema's bij geografisch en landschappelijk buitenplaatsenonderzoek aan bod moeten komen.

De kennislacunes die er nog zijn wat betreft de buitenplaatsen op het Dordtse Eiland zijn voor een groot deel aangevuld met informatie uit archiefonderzoek. Meest relevant hierbij zijn verpondingskohieren die (per gebied) een volledig en eenduidig beeld geven van de aanwezige buitenplaatsen dankzij de taxatiewaardes en de bijbehorende omschrijvingen van het geheel. Daarnaast zijn er per buitenplaats relevante transportaktes en krantadvertenties beschikbaar waarmee de informatie per buitenplaats zo volledig mogelijk wordt. Het is dan ook van belang om per buitenplaats de opeenvolging van eigenaren van de buitenplaatsen op te rakelen. In veel bronnen is de buitenplaats niet bij naam genoemd. Door informatie van allerhande bronnen te combineren zijn per buitenplaats steeds meer gegevens van eigenaren, waarde, locatie en uiterlijk van buitenplaatsen aan elkaar gekoppeld. De puzzel wordt als het ware steeds completer. Met gebruik van GIS zijn de polders, heerlijkheden en buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht.

Het literatuuronderzoek en het archiefonderzoek zijn uiteindelijk gecombineerd en vervolgens geanalyseerd. Hierbij is het onder andere zeer bruikbaar om kaarten en afbeeldingen van buitenplaatsen onderling te vergelijken. Hierdoor zijn verschillen in aantal, grootte en locatie direct aanwijsbaar. Ook vergelijk tussen buitenplaatsen en eigenaren uit de verschillende belastingkohieren is zeer relevant voor analyse. Vooral de elitecultuur en de ontwikkelingen erin zijn van belang om de situatie in Dordrecht te verklaren. Ten slotte, om het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht in perspectief te zetten, zijn de Dordtse buitenplaatsen vergeleken met andere gebieden.

1.7 Bronnen

Uit de stand van onderzoek is reeds gebleken dat de literatuur voor het onderzoek naar de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht vooral afkomstig is van lokale historici. De buitenplaatsen komen in algemene Dordtse literatuur in deelhoofdstukken aan kort aan bod. In het enige volledige overzichtswerk *Dordrecht van Lusthoven tot Stadsparken* ontbreekt een goede wetenschappelijk annotatie en het boek bestaat uit veel 'losse' informatie.

Voor deze masterscriptie is veel informatie gehaald uit archiefbronnen. De meest in het oog springende archiefbronnen van de buitenplaatsen rondom Dordrecht vormen afbeeldingen en bezitskaarten. Met name in de periode 1731-1770, wanneer veel buitenplaatsen verfraaid werden, worden er verschillende afbeeldingen gemaakt. Uit de bezitskaarten en afbeeldingen is af te leiden hoe groot een buitenplaats was, hoe deze er uit zag en wat er rondom allemaal aanwezig was. Ook is vaak af te leiden wie eigenaar van de buitenplaats was en wie eventueel burens waren. Niet van alle buitenplaatsen zijn tekeningen en kaarten beschikbaar.

Naast afbeeldingen van individuele buitenplaatsen bestaan er ook tal van overzichtskaarten uit de zeventiende en achttiende eeuw van het Eiland van Dordrecht. Twee overzichtskaarten van het Eiland van Dordrecht uit 1673 en ca. 1720 zijn zeer betrouwbaar en bruikbaar voor het onderzoek. Van het eind van de zestiende en de zeventiende eeuw, de tijd van de inpolderingen op het Eiland van Dordrecht, is er veel kaartmateriaal beschikbaar en deze kaarten geven veel inzicht in het ontstaansgeschiedenis van het Eiland en de boerderijen/buitenplaatsen. Van de tweede helft van de achttiende eeuw is er weinig kaartmateriaal beschikbaar. De minuutplannen uit de periode 1811-1832 vormen de eerste volledige en betrouwbare kaarten na ruim honderd jaar van het Eiland van Dordrecht.

Kwantitatieve gegevens komen vooral voort uit twee belangrijke kohieren die tijdens de hoogtijdagen van de buitenplaatsen zijn opgesteld. Dit betreft het 'Kohier van de verponding' uit 1731 en het 'Kohier van de personeele quotisatie' uit 1742. Uit deze bronnen is bijvoorbeeld op te maken hoeveel buitenplaatsen er waren en wie eigenaren waren. Uit het kohier van de verponding uit 1731 is de waarde van de buitenplaatsen dankzij taxatie te bepalen. Opvallend is dat hierbij ook een oude verponding uit 1632 is vermeld. Nadeel is dat de cijfers niet altijd eenduidig zijn. Boerderijen zijn bijvoorbeeld zowel apart in het kohier vermeld en als onderdeel van een buitenplaats. In de gaarderboeken uit 1733 zijn eveneens de verpondingen uit 1731 overgenomen. Deze bron is met name relevant omdat er aanvullende gegevens over eigenaren, sloop, nieuwbouw en functieverandering van buitenplaatsen tot 1800 staan opgenomen.

Andere kwantitatieve cijfers komen voort uit verpondingen van deelgebieden van Eiland van Dordrecht en zijn dus in zijn geheel niet eenduidig voor het Eiland. Verpondingen zijn onder andere opgesteld voor de grond van de Merwede (1627, circa 1769) en Wieldrecht (1772). Ook zijn er voor het ambacht Dubbeldam verpondingen van onroerend goed in jaarrekeningen opgenomen die terug gaan tot het jaar 1707. De jaarrekeningen zijn met name handig om de eigenaren te reconstrueren en het jaar van eventuele verbouw te herleiden, welke te herkennen aan een verhoging/verlaging van de verponding.

De gegevens uit het Kohier van de personeele quotisatie uit 1742 geven inzicht in het aantal buitenplaatsen, de eigenaren en het vermogen van deze groep. Het kohier is opgesteld omdat in 1742 een extra belasting werd geheven voor de rijkste inwoners van Holland en dus ook van Dordrecht. De gezinshoofden werden hierbij aangeslagen. Bij deze aanslag staat tevens vermeld of men een buitenplaats in bezit had, maar niet welke buitenplaats. Dit kon ook een buitenplaats buiten het Eiland van Dordrecht zijn. Op het Eiland van Dordrecht zelf werden enkele kleinere buitenverblijven niet betiteld als 'buitenplaats' in het kohier. Dit maakt het Kohier uit 1742 op basis van de buitenplaats helaas niet volledig.

Daarnaast zijn er transportaktes beschikbaar waarin verkoopwaardes en verandering van eigenaar of functie genoteerd staan. Deze zijn zeer bruikbaar om de individuele geschiedenis van de buitenverblijven te reconstrueren. Nadeel van de informatie uit de aktes is dat deze zeer gefragmenteerd zijn. De informatie is hierdoor slechts voor een deel bruikbaar om buitenverblijven onderling te vergelijken.

Vanaf het einde van de zeventiende eeuw verschenen in Holland de eerste kranten met daarin onder andere advertenties met betrekking tot de Dordtse buitenplaatsen. Hier is veel informatie te halen is over waaruit deze buitenplaatsen allemaal bestonden. Ondanks dat Dordrecht pas aan het einde van de achttiende eeuw haar eigen 'courant' kreeg, werden in onder andere de Amsterdamsche, Leidensche en de Haarlemsche Courant in de eerste helft van de achttiende eeuw al advertenties geplaatst met betrekking tot de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. De meeste advertenties stammen uit de tweede helft van de achttiende eeuw en de periode daarna. Dit had te maken met het feit dat de krant in opkomst kwam, maar ook dat er een grotere behoefte was om bomen of de gehele buitenplaats via een krantenadvertentie te verkopen. Het gaat hier voor het grootste deel om verkoopadvertenties van de buitenplaats en de verkoop van bomen op of vanaf de buitenplaats. Deze advertenties geven inzicht in wat er allemaal op en rondom de Dordtse buitenplaats te vinden was.

Over het landschap van het Eiland van Dordrecht is er contemporaine literatuur beschikbaar. Hierin komen ook de buitenplaatsen en de weelde ervan in verschillende omschrijvingen aan bod. *De Nederlandsche Stad en Dorp-beschrijver* uit 1793 van Lieve van Ollefen is hierbij het meest in het oog

springend.⁵⁹ Als eindpunt van het onderzoek zijn het kadaster en de bijbehorende minuutplans van 1811-1832 een goede referentie. Deze bron stelt onomstotelijk vast hoeveel buitenplaatsen er zijn verdwenen en nog over zijn in 1832 en hoe ze dan functioneren. Op de minuutplans zijn de restanten van veel buitenplaatsen nog duidelijk zichtbaar.

Met betrekking tot de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht zijn er veel primaire bronnen aanwezig. Het meest bruikbaar hierin zijn afbeeldingen, bezits- en overzichtskaarten en twee belangrijke verpondingskohieren. Hierdoor is het vergelijken tussen buitenplaatsen in grootte, waarde en uiterlijk door de jaren heen mogelijk. Andere informatie, bijvoorbeeld uit aktes en kranten, is met name relevant om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen per buitenplaats en/of eigenaar.

1.8 Conclusie

Het onderzoek naar de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in de periode 1600-1832 is een geografisch, interdisciplinair onderzoek in opdracht van de gemeente Dordrecht. Omdat het achterland van Dordrecht en haar geschiedenis steeds meer aandacht krijgen, is het tijd voor een onderzoek naar een bijna verdwenen onderdeel van de geschiedenis van de stad. Het stand van onderzoek geeft hierbij aan wat er al geschreven is over buitenplaatsen, de stad Dordrecht en het achterland van Dordrecht. Dankzij de informatie opgedane literatuur is een theoretisch kader opgezet waarin het onderzoek is uitgevoerd. Er is onderzocht wat bepalend was voor de totstandkoming, het uiterlijk en de neergang van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht in de genoemde periode. Niet alleen de feitelijke ontwikkelingen als spreiding, locaties, waarden, stichtingen, sloping en eigenaren zijn hierin van belang. Ook de factoren die van invloed waren op de ontwikkeling in het buitenplaatsenlandschap door de tijd zijn meegenomen. Archiefbronnen, met name verpondingskohieren, zijn van groot belang om tot het gewenste resultaat te komen.

---

⁵⁹ L. van Ollefen, *De Nederlandse Stad- en Dorp-beschrijver. Deel 1, 't Eiland van Dordrecht, de Hoeksche Waard, de Zwyndrechtsche Waard, de Riederwaard, en 't Land van Ysselmonde* (1793).

2. Dordrecht en haar achterland

Het had niet veel gescheeld of Dordrecht was na de Sint-Elisabethsvloed van 1421 totaal van de kaart geveegd. Het achterland van Dordrecht ofwel de 'Groote Waard van Holland', belangrijk als landbouwgebied en voor de machtspositie van de stad, veranderde in een binnenzee die we nu kennen als de Biesbosch. Dordrecht bleef na de vloed bestaan als stadseiland omringt door het verdronken achterland. Ondanks de grote verliezen van de vloed kon de stad toch weer opbloeien. Onder invloed van eb en vloed ontstond na 1421 langzaam het 'nieuwe' land waarop later de buitenplaatsen stonden.

Dit hoofdstuk focust op de ontwikkelingen, die ten grondslag lagen aan het ontstaan van de buitenplaatsen op het Eiland vanaf circa 1600. Hierin zijn belangrijk; de ontwikkeling van de stad Dordrecht, het ontstaan en de polders en het landschap en de machtsverhoudingen op het Eiland van Dordrecht.

2.1 De stad Dordrecht

De stad Dordrecht dankt haar bestaansrecht aan een ideale handelspositie op het snijvlak van binnenvaart en zeevaart. Hierdoor ontstond in de middeleeuwen een stapelmarkt en is de basis gelegd voor de handel, de welvaart, een elitecultuur en de daarbij behorende buitenplaatsen. Niet altijd ging het Dordrecht voor de wind, de stad kende veel ups en downs op economisch gebied.

In de late middeleeuwen was Dordrecht een van Hollands belangrijkste steden. In 1220 kreeg het als tweede stad van Holland, na het toen nog Hollandse Geertruidenberg, stadsrechten.⁶⁰ Door de ligging van Dordrecht, op een plek waar grote rivieren bij elkaar kwamen en vervolgens weer opsplitsen, vormde Dordrecht in die tijd een ideale handelsplaats. Dordrecht profiteerde van het in 1299 verworven stapelrecht en het in 1338 verworven Maasrecht. Vrijwel alle handel vanaf de grote rivieren geschiedde vanaf dat moment via Dordrecht.⁶¹ Belangrijke inkomstenbronnen voor de stad waren onder andere houthandel op vloten vanuit Duitsland en handel in ijzererts via de Maas vanuit Luik.⁶²

De schade van de Sint-Elisabethsvloed betekende een economische terugslag voor Dordrecht. De Sint-Elisabethsvloed van 1421 had het gehele achterland weggeslagen. In de loop der eeuwen heeft de stormvloed Bijbelse proporties gekregen. Verhalen werden verteld over tienduizenden doden en tientallen dorpen die van de kaart zijn geveegd. In werkelijkheid was de Sint-Elisabethsvloed waarschijnlijk de druppel die de emmer deed overlopen in een proces dat al langer gaande was. De dijken en het watersysteem van de Groote Waard hadden al tientallen jaren te kampen met achterstallig onderhoud en overstromingen. Belangrijkrijke oorzaken hiervan waren onder andere moertering (graven van putten t.b.v. het winnen van zout) en de Hoekse en Kabeljauwse Twisten. Dit was een conflict waarbij Hollandse steden moesten kiezen tussen twee partijen (de Hoeken en de Kabeljauwen) om in eigenbelang zoveel mogelijk handelsrechten te behouden. Het conflict ontstond na het kinderloos overlijden van de Hollandse graaf Willem V in 1345 waardoor er een machtsvacuüm ontstond in het gewest. Dordrecht stond aan de kant van de Kabeljauwen, terwijl het eveneens in de Groote Waard gelegen Geertruidenberg Hoeks was. Door het conflict was er geen geld en aandacht voor onderhoud van de dijken van de Groote Waard.⁶³

---

⁶⁰ W. Frijhoff, et al, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (1996) 22.

⁶¹ Klein, *De Trippen*, 72-73. Frijhoff, et al, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*, 79.

⁶² Klein, *De Trippen*, 79. Frijhoff, et al, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*, 29.

⁶³ Renting, *Verdronken land*, 34-40.

Niet alleen was er in 1421 het verlies van achterland en landbouwareaal, ook veranderden de rivierlopen. Via Dordrecht varen was niet altijd meer de enige mogelijkheid, men kon bijvoorbeeld ten zuiden van het Eiland van Dordrecht langs varen richting Rotterdam.⁶⁴ Meer wijnhandel ging via Rotterdam. Amsterdam ontdekte het Oostzeegebied als graan- en houtleverancier. De stad verloor de concurrentie met andere steden wat betreft de zeehandel, hetgeen de inkomsten deed verminderen.⁶⁵ Na de vloed volgde een tweede ramp in 1457 als bij een grote stadsbrand zeventien honderd huizen en een deel van de Grote Kerk verloren gingen.⁶⁶ Na 1457 behield Dordrecht het stapelrecht en een deel van de houthandel. De stad stortte zich op nieuwe markten met betrekking tot de rivierhandel.

Vanaf circa 1514 kreeg de stad met sterke groei te maken. Dit was onder andere te wijten aan een legermagazijn in Dordrecht. De stad was gespecialiseerd in wapenhandel, wat ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog lucratief was. De aangevoerde ijzererts vanaf de Maas zorgde ervoor dat de wapenindustrie in Dordrecht floreerde.⁶⁷ Tegen het eind van de zestiende eeuw kwam de metaal- en textielsector in opkomst. Het aantal mensen dat werk vond in deze beroepen steeg respectievelijk met 7,9 en 11,4 procent.⁶⁸ Achteruitgang was er aan het eind van de zestiende eeuw vooral in de makelaardijen (kalk, kolen, koren, hout, wijn en zout). De opbrengsten hieruit daalden tussen 1562 en 1602 van een totale opbrengst van 40.620 gulden naar 12.859 gulden. Vooral de opbrengsten uit koren en zout daalden sterk. Gedurende de zestiende eeuw zette de relatieve achteruitgang van Dordrecht in. De economie groeide minder hard dan in andere Hollandse en Zeeuwse steden.⁶⁹ Dordrecht bleef tot circa 1550 een interessante doorvoerplaats voor handelswaar en profiteerde daarmee nog altijd van het stapelrecht.⁷⁰ Daarna leunde de stad te veel op het stapelrecht. De kooplieden in Dordrecht werden passief en conservatief.⁷¹

Tijdens het twaalfjarig bestand vanaf 1609 ging het economisch minder met Dordrecht. De wapenhandel viel stil en Dordrecht verloor hiermee een deel van de handel. Toch bleef het tot ongeveer 1630 de belangrijkste plaats van zuidelijk Holland. Daarna werd het voorbij gestreefd door Rotterdam. Het stapelrecht werd weliswaar gehandhaafd, maar in de praktijk werd het vanaf halverwege de zestiende eeuw ontdoken, voornamelijk door Rotterdamse schippers. De straffen bij het ontduiken van de stapel waren mild.⁷²

Het verminderde economische belang van Dordrecht bleek wederom geen doodsteek. De stad liftte mee op de welvaart van de Gouden Eeuw. Ondanks een flinke economische dip rond 1700 wist Dordrecht alweer nieuwe markten aan te boren. Er ontstonden lakenweverijen, zoutketen en suiker- raffinaderijen.⁷³ Als er al over achteruitgang te spreken is betreft dit relatieve achteruitgang, te wijten was aan grote groei van andere Hollandse steden. De stad kende gedurende de zestiende en zeventiende eeuw gemiddeld expansie, al ging dit wel gepaard met flinke schommelingen.⁷⁴

---

⁶⁴ Renting, *Verdronken land*, 42.

⁶⁵ Klein, *De Trippen*, 74, 75.

⁶⁶ Frijhoff, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*, 166.

⁶⁷ Klein, *De Trippen*, 87,89.

⁶⁸ H. Nusteling, 'De staatsfinanciën: maatstaf van welvaart', in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572-1813 (1998)* 140,141.

⁶⁹ P. Sigmond, 'De havens van Dordrecht', in: W. van Wijk (red.), *Dordt in de kaart (1995)* 67. Klein, *De Trippen*, 74, 89.

⁷⁰ Nusteling, *De staatsfinanciën*, 130, 131.

⁷¹ Klein, *Trippen*, 79. Nusteling, *De staatsfinanciën*, 127.

⁷² H. Nusteling, 'Het stapelrecht beknot, de zeehandel ingeperkt', in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572 tot 1813 (1998)* 137-141. Klein, *Trippen*, 72, 78.

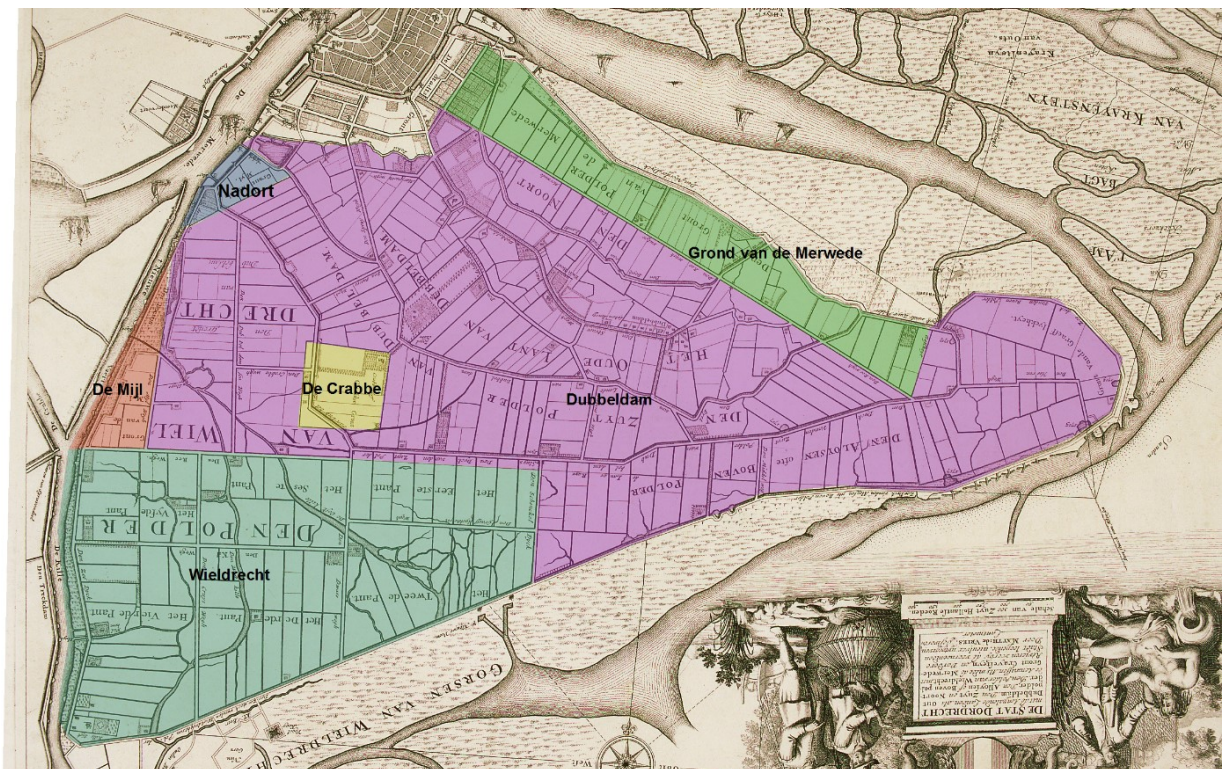
⁷³ H. Nusteling, 'Strijd om de binnenvaart'. In: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572-1813*, 165.

⁷⁴ Klein, *De Trippen*, 89.

Het ging Dordrecht ten tijde van de Gouden Eeuw in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden over het algemeen goed af. In Dordrecht was kapitaal beschikbaar bij de welgestelde geslachten als Van Beveren, Repelaer en Trip. Het kapitaal werd door de elite geïnvesteerd. Een manier om te investeren was in landaanwinning en de daarna vrijgekomen gronden. Dit gebeurde ook in Dordrecht (zie 2.3.4).⁷⁵ De ambachtsheren van Dubbeldam en de Mijl, onder leiding van het geslacht Van der Mijle, waren de grote aanjagers van dit proces.⁷⁶

2.2. Heerlijkheden, ambachtsheren en de Grafelijkheid van Holland

Vanaf de middeleeuwen was het platteland van Holland verdeeld in heerlijkheden, ook wel ambachten of ambachtshierlijkheden genoemd. De heerlijkheden bestonden uit één dorp of meerdere dorpen en/of buurschappen met aan het hoofd één of meerdere ambachtsheren (eigenaren). De heerlijkheden waren onder andere onderverdeeld in hoge (vrije) en lage heerlijkheden. Bij een hoge heerlijkheid kon de rechtbank van de heerlijkheid de doodstraf opleggen, hetgeen bij lage heerlijkheden niet het geval was. De 'heren' waren de vertegenwoordiger van de Grafelijkheid, na 1581 de Staten van Holland.⁷⁷ Het begrip 'grafelijkheid' bleef na die tijd nog wel informeel bestaan, op het Eiland van Dordrecht waren bijvoorbeeld nog 'grafelijkheidsgronden' na 1581.⁷⁸ Ook het Eiland van Dordrecht bestond uit heerlijkheden, te weten: Dubbeldam, de Mijl, de Merwede en Wieldrecht (tot 1724 van de Grafelijkheid).

Afbeelding 2: De heerlijkheden op het Eiland van Dordrecht vanaf 1724. Het noorden is boven op deze kaart. (Eigen bewerking. Geprojecteerd op de kaart van het Eiland van Dordrecht van Mattheus de Vries uit ca. 1720)

⁷⁵ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 16.

⁷⁶ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 115, 524.

⁷⁷ Ten Houte de Lange, *Heerlijkheden in Nederland*, 13.

⁷⁸ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 109, 110, 117, 125.

De heren bezaten per heerlijkheid de zogenoemde 'Heerlijke Rechten'. Deze rechten konden verkocht of vererft worden en waren niet gekoppeld aan grondbezit. De heren waren meestal van adel, al werden gaandeweg de zeventiende en achttiende eeuw steeds meer rijke burgers ambachtsheer. Feitelijk waren de lokale overheden dus in particuliere handen.⁷⁹ De Heerlijke Rechten bestonden uit rechten en plichten voor 'de heer'. De rechten bestonden uit het benoemen van functies binnen de heerlijkheid, zoals de schout, de secretaris, de schoolmeester, de koster en de voorzanger. Daarnaast had de eigenaar van de heerlijkheid recht op de belastingen op het onroerend goed, pachtgelden, delen van de opbrengsten van de landbouw en ander verkoopbaar. De belasting op landbouwopbrengsten werd ook wel het tiendrecht of tienden genoemd omdat tien procent van de opbrengst werd afgestaan. Er waren nog veel andere rechten, waaronder het tolrecht, windrecht, jacht- en visrecht, het recht om turf af te steken. Het aantal rechten en de inhoud van de rechten verschilden per heerlijkheid en regio.⁸⁰

Naast de heerlijkheden waren er ook nog gronden in bezit van de grafelijkheid, ooit in bezit van het Graafschap Holland. Tot de Grafelijke gronden op het Eiland van Dordrecht behoorden de gronden van de heerlijkheden die bij de Sint-Elisabethsvloed waren verdrongen. Wanneer het land 'verdrongen' was vervielen namelijk de Heerlijke Rechten.⁸¹ Opwassen, die na die tijd weer opslibden, behoorden niet meer aan een ambacht of heerlijkheid en kwamen in handen van de Grafelijkheid en later de Staten van Holland.⁸²

Na de inpolderingen uit de zeventiende eeuw bestond het Eiland van Dordrecht uit de stad Dordrecht en drie heerlijkheden; De Merwede, De Mijl en Dubbeldam. Het grondgebied Wioldrecht was in de zeventiende eeuw nog 'grafelijkheidsgrond' en de Crabbe en Nadort namen een aparte positie in. Voor de Sint-Elisabethsvloed waren achtenveertig heerlijkheden in de Grootte Waard, waarvan circa vijf op het huidige Eiland van Dordrecht. Na de vloed waren er nog twee heerlijkheden over op het grondgebied van het huidige Eiland: de Mijl en de Merwede. Dat deze heerlijkheden bleven bestaan had er waarschijnlijk mee te maken dat delen van deze heerlijkheden niet geheel verdwenen in 1421. De toenmalige heren, waarvan de namen onbekend zijn, zagen hun bezit niet verloren gaan.⁸³ Ambachtsheer Arent van der Mijle (1501-1580) had in Dubbeldam en de Mijl de leiding. Wie andere ambachtsheren van deze gebieden waren is onbekend. Het lijkt erop dat alleen Van der Mijl de titel 'heer' mocht voeren.⁸⁴

De heerlijkheden met een aparte positie op het Eiland waren 'De Crabbe' en 'Nadort' (zie afb. 3). Dit waren twee opvallende stukjes grondbezit die lange tijd niet toebehoorden aan de grotere omliggende ambachten en daarmee zelfstandig waren. Ook voor de Crabbe en Nadort geldt dat ze hun bestaansrecht dankten omdat ze (gedeeltelijk) boven water bleven na de vloed van 1421.⁸⁵ Nadort was gelegen ten westen van de stad Dordrecht en komt voor op meerdere oude kaarten. De andere kleine heerlijkheid was grotendeels gelegen in de in 1617 ontstane Zuidpolder en heette 'De Crabbe'. Dit was

---

⁷⁹ Ten Houte de Lange, *Heerlijkheden in Nederland*, 13-17.

⁸⁰ Ibidem, 29-33.

⁸¹ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 125.

⁸² A. Peele, *Een uitzonderlijke erfgenaam: De verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan: Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754* (2013) 343-349. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 109-110.

⁸³ H. van Heeren, 'Heeft Crabbehoff een middeleeuwse voorganger gehad?' in: *Oud Dordrecht 2* 2016, 203-207.

⁸⁴ In verschillende bronnen: J. Belonje, 'Het ambacht van der Mijle met zijn leenkamer', in: *Hollandse studiën 3* (1972) 159-169. Teixeira de Mattos, *De Waterkeeringen*, 397, 524.

Hierin is alleen 'Van der Mijle' als ambachtsheer van 'de Mijl' en 'Dubbeldam' genoemd. De andere ambachtsheren zijn onbekend.

⁸⁵ Van Heeren, *Heeft Crabbehoff een middeleeuwse voorganger gehad?*, 203-207.

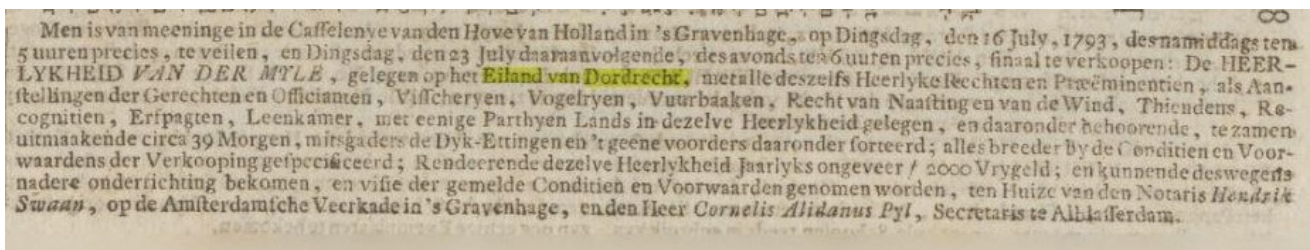
het land waar later de buitenplaats Crabbhoff verrees. De enclave 'de Crabbe' viel qua verkavelingspatroon uit de toon. Op kaarten valt meteen op dat de heerlijkheid in de Zuidpolder lag en voor een klein deel in de Wioldrechtse polder. De grenzen lijken dus ouder dan de nieuwe verkaveling.

Afbeelding 2: Links Nadort of 'Nadorst' op de kaart van 1592, hierop stond een huis dat waarvan weinig tot niets bekend is. Rechts de opvallende rechthoekige en in twee polders gelegen 'Gront van De Crabbe'. Op deze kaart van Van Nispen uit 1673 zijn 'Crabbhoff' en 'Crabbestijn' verwisseld. Of dit een fout is of echt zo was is onduidelijk. (Links de kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl. Januari 1592. Rechts: M. van Nispen, De kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl en annex polders 1673.)

Deze situatie omtrent de kleine heerlijkheden kon ontstaan omdat in de loop der eeuwen enkele ambachtsheren hun heerlijke rechten verkochten met uitzondering van hun eigen huis, boerderij en bijbehorend landbezit. Waarschijnlijk is dit ook met de Crabbe en met Nadort gebeurt. Voor de Crabbe en Nadort duurde deze situatie tot ongeveer 1700. De heerlijkheden gingen vanaf toen vallen onder de heerlijkheid 'De Mijl, Crabbe en Nadort'. Als onderdeel van deze heerlijkheid bleef 'de Crabbe' een enclave binnen het ambacht Dubbeldam.⁸⁶ Ook voor de Crabbe en Nadort ontbreken gegevens over wie de rechten over deze gebieden bezat aan het eind van de zestiende eeuw en zeventiende eeuw.

De heerlijkheid van de Merwede lag oostelijk van de stad Dordrecht. Het was behouden gebleven doordat het 'Huis te Merwede' de vloed had doorstaan. In 1593 verwierf de stad Dordrecht eeuwige erfpacht op de gronden van de Merwede. In 1604 werd de heerlijkheid in zijn geheel verkocht aan de stad.⁸⁷ Havers beschouwd dit als een voorbeeld van de verminderde macht van de adel in het land.⁸⁸ Feitelijk bestond de heerlijkheid na 1604 dan ook niet meer, maar werd de naam nog wel gebruikt.

Afbeelding 3: In 1793 ging de heerlijkheid Van der Myle in de verkoop. In de kranten in Holland werd destijds melding van gemaakt met hetzelfde bericht. De advertentie geeft aan wat het bezit van een heerlijkheid inhield. (Oprechte Haarlemsche Courant. 6-6-1793.)

Het ambacht De Mijl lag zowel oostelijk als westelijk van de Dordtsche Kil, het vaarwater ten westen van het Eiland van Dordrecht. Het was daarmee slechts voor een gedeelte gelegen op het Eiland van

⁸⁶ Van Heeren, *Heeft Crabbhoff een middeleeuwse voorganger gehad?*, 203-207.

⁸⁷ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 86, 87.

⁸⁸ E. Havers, 'De Dordtse ruimte: vererend beeld van stad en omgeving' in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572 tot 1813*, 65.

Dordrecht. De rechten bleven in particuliere handen na de Sint Elisabethsvloed. Het ambacht behoorde eveneens aan Van der Mijle. In 1793 ging de Heerlijkheid 'De Mijl' in de verkoop. Het krantenbericht geeft inzicht in de rechten en die aan een heerlijkheid verbonden waren (zie afb. 4).

Dubbeldam is een relatief nieuw ambacht met een oude naam. In 1554 ontstond door landaanwinning het ambacht Dubbeldam, vernoemd naar het in 1421 verdrongen dorp Dubbeldam.⁸⁹ De kosten voor de landaanwinning in Dubbeldam stonden voor een groot deel op conto van de ambachtsheren van de heerlijkheid De Mijl. De Grafelijkheid benoemde daarom de heer van heerlijkheid De Mijl ook uit tot heer van Dubbeldam.⁹⁰ Eerder genoemde Arent van der Mijle (1501-1580) werd naast heer van De Mijl dus ook heer van Dubbeldam. Vanaf 1554 bestond het ambacht officieel. Van der Mijle was toen waarschijnlijk al in bezit van 'Huis te Dubbeldam' in de Oud-Dubbeldamse polder. Feitelijk was dit de eerste buitenplaats van het Eiland.

De grenzen tussen de heerlijkheden van de Merwede, de Mijl, de Crabbe en Nadort en de gronden van de Grafelijkheid waren in de periode na 1421 vervaagd. Maar de grenzen moesten door de opkomst van nieuw land wel weer in ere worden hersteld. Met gebruik van oude aanknopingspunten gingen landmeters deze grenzen in de zestiende eeuw reconstrueren. De gronden op de zuidwestelijke slikken waren in bezit van de Grafelijkheid van Holland omdat dit opwassen betrof. Bijna tweehonderd jaar na de Sint-Elisabethsvloed bezaten de ambachtsheren nog altijd heerlijke rechten op de opgekomen gronden. Grenzen werden door landmeters gereconstrueerd en opnieuw vastgesteld. Voorbeelden hiervan zijn de nu nog zichtbare Reeweg-Oost en Reeweg-Zuid in Dordrecht. De Reeweg-Oost werd in 1560 vastgesteld.⁹¹ Ook de huidige Bildersteeg is een oude grens die op kaarten al genoemd werd als 'Raye van Bildersteegh'.⁹² De gereconstrueerde grenzen op het Eiland van Dordrecht bestonden daarna nog eeuwenlang en vormden belangrijke scheidingslijnen op het Eiland.

In 1724 ontstond met de verkoop van de grafelijkheidsgronden de vierde heerlijkheid: Wieldrecht. Bij het ingaan van de Bataafse Republiek in 1795 werden de heerlijkheden en de daaraan verbonden heerlijke rechten afgeschaft.⁹³

2.3 Gorzen worden polders

In de zeventiende eeuw ontstond er in het westen van de Republiek veel nieuw land door droogmakerijen, aanwassen en opwassen. Het ging goed in de landbouw, daarmee was het voor kapitaalcrachtige stedelingen lucratief om als belegging te investeren in polders en landbouwgrond.⁹⁴ Zelfs wanneer tegenslagen door stormvloeden de ontstane polders weer vol water deden stromen, ging men volhardend door met het werk.⁹⁵ Ook in Dordrecht investeerde men in polders, welke gelegen waren in het gebied dat eerder verdrongen was door de Sint-Elisabethsvloed. Daarmee was het de enige Hollandse stad waar direct achter de stadsmuren nieuwe polders ontstonden.⁹⁶

---

⁸⁹ Texeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 106.

⁹⁰ Ibidem, 106,

⁹¹ Ibidem, 92.

⁹² Nationaal Archief (NA), 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), inv.nr. 2179A, A. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht (ca.1720)*. Renting, *Verdrongen land*, 49-52.

⁹³ Ten Houte de Lange, *Heerlijkheden in Nederland*, 20-22.

⁹⁴ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 28.

Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 55.

Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 16.

⁹⁵ RAD 785: G. Timmerman, *Inleiding Archief Vierpolders* (2000) Digitaal beschikbaar.

⁹⁶ Wanneer andere grote Hollandse steden op zeventiende- en achttiende-eeuwse kaarten vergeleken worden met Dordrecht blijkt dat er geen andere steden zijn met polders direct aan de binnenstad.

De binnensee die ontstond in 1421, ook wel 'het Bergsche veld' of 'de Verdrongen waard' genoemd, was geen diepe woeste zee. Het water bestond uit kreken, slikken en gorzen die in loop der tijd steeds iets hoger kwamen te liggen. Vooral in het gebied waar later de Oud-Dubbeldamse Polder verrees kwam al snel weer land tevoorschijn. Kaarten van Sluyter en Van Deventer uit de zestiende eeuw bevestigen dat dit land als eerste boven de waterspiegel verscheen (zie afb. 5).⁹⁷ De buitenplaats Huis te Dubbeldam, die destijds Blaucamer werd genoemd, stond op dit land. Het huis is mogelijk een overblijfsel van vóór de vloed.⁹⁸ Al snel ontstonden de eerste dijkes, kades, eendekooien en kooikershuisjes op het nieuwe land.⁹⁹

Afbeelding 4: Kaart van Jacob van Deventer uit 1558. Naar 'Dubbeldam' loopt een (water)weg. Er zijn eendekooien en huis 'Blaucamer' is al zichtbaar. (J. van Deventer, plattegrond van Dordrecht, Papendrecht en omgeving, 1558.)

De aanleg van de polders werd vereenvoudigd door het natuurlijke proces van opslibbing. De economische voorspoed van de zeventiende eeuw maakte het mogelijk om grote investeringen te doen ter bevordering van de landaanwinning. Het aanleggen van dammen om de opslibbing te bevorderen en ook dijken, boezems, molens, et cetera, vergden grote investeringen. Deze konden alleen gedaan worden dankzij vernieuwde technieken, de aanwezigheid van kapitaal bij de Dordtse Elite en een grote behoefte aan nieuw land.¹⁰⁰ Dit proces vormt de landschappelijke basis voor het ontstaan van het buitenplaatsen-landschap op het Eiland van Dordrecht.

In 1603 kwam de eerste echte polder gereed. De reeds gevormde kades werden aaneengesloten tot de Oud-Dubbeldamse Polder. Na het gereedkomen deze polder volgden de Merwede- of Noordpolder in 1616, de Zuidpolder in 1617, de Alloysen- of Bovenpolder in 1652 en de Wioldrechtse polder in 1659. Deze polders vormden lange tijd het Eiland van Dordrecht en in deze polders lagen later de buitenplaatsen van de Dordtse Elite.

⁹⁷ RAD 552-160507: J. van Deventer, *Copie van een plattegrond van Dordrecht, Papendrecht en omgeving* (1575).

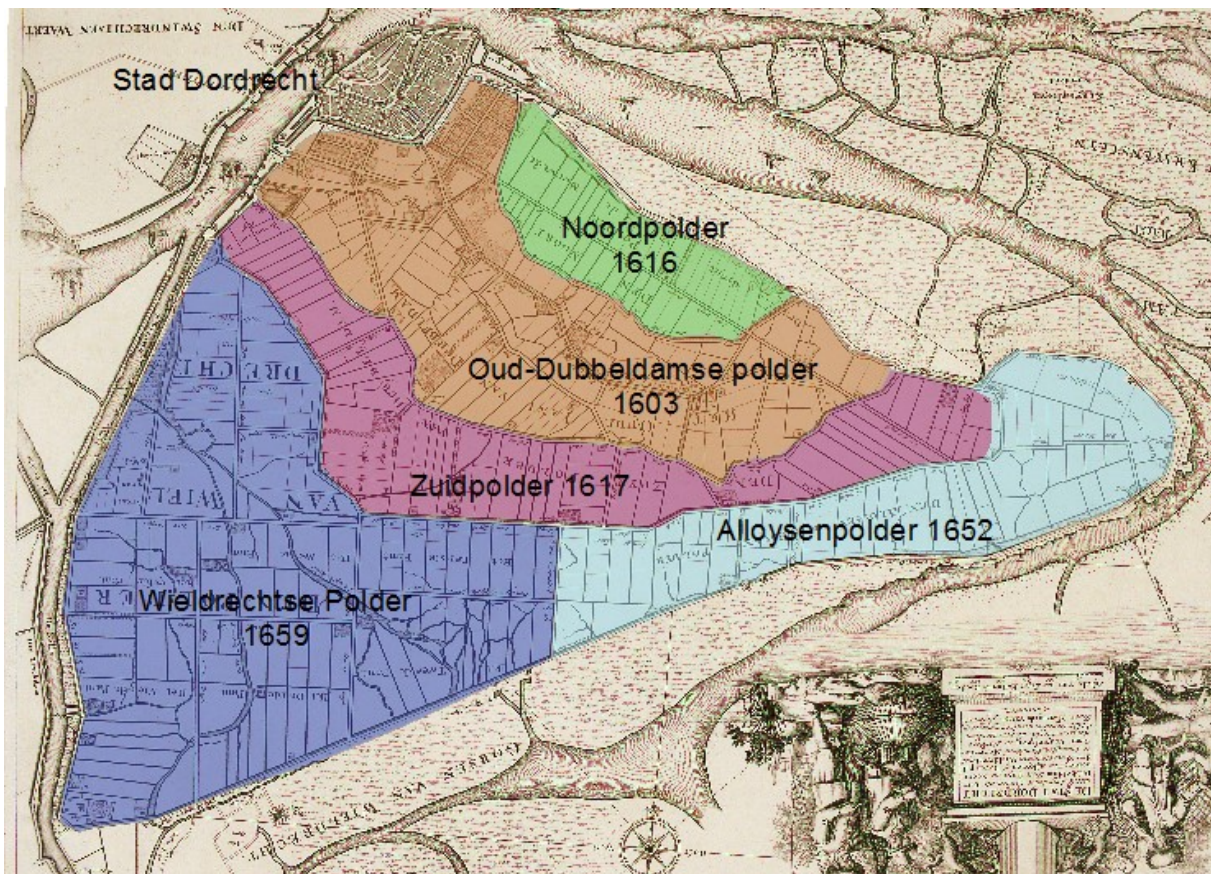
NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 1895, A.P. Sluyter, *Kaart van den verdrongen Zuid-Hollandse Waard* (1560)

⁹⁸ Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 113.

⁹⁹ NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 2181A, S. Jansz en C. Jansz, *Kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl* (1592).

¹⁰⁰ H.A. Schönhage en C.J. Verhey, *Tussen Merwede en Amer* (1952) 25. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 390, 525.

Afbeelding 5: De polder van het Eiland van Dordrecht van 1659 tot 1715. (Eigen bewerking. Geprojecteerd op de kaart van het Eiland van Dordrecht van Mattheus de Vries uit ca. 1720)

Het proces van inpolderingen werd bevorderd door de ambachtsheer van de Mijl en Dubbeldam, Arent Cornelisz. van der Mijle (1501-1580).¹⁰¹ In de tweede helft van de zestiende eeuw was er op het 'toekomstige' grondgebied van Dubbeldam dermate veel land bijgekomen dat Arent van der Mijle, dankzij zijn eigen verdiensten ambachtsheer van Dubbeldam werd. Bij tegenslagen verleende de ambachtsheren van Dubbeldam als tegemoetkoming aan grondbezitters 'vrijdom van tienden voor den tijd van 14 jaaren'.¹⁰² Ook de Staten van Holland droegen hun steentje bij aan de polders. Behalve dat de Staten het octrooi (de goedkeuring voor bedijking van de polder) gaven ze vrijstellingen van verpondingen. Bovendien deden de Staten een financiële bijdrage bij dijkdoorbraken.¹⁰³ Door stijgende grondprijzen was het, ondanks de hoge kosten, voor welgestelden aantrekkelijk om te investeren in polders en de vrijgekomen gronden.¹⁰⁴ In de volgende paragrafen worden de afzonderlijke polders onder de loep genomen.

¹⁰¹ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 106.

¹⁰² Ibidem, 395.

¹⁰³ E. Havers, *De Dordtse ruimte*, 65.

¹⁰⁴ Schönhage en Verhey, *Tussen Merwede en Amer*, 25.

2.3.1 Oud-Dubbeldamse Polder

Voordat men tot bedijking van de Oud-Dubbeldamse polder of Het Oude land van Dubbeldam kon overgaan ging een proces vooraf ter bevordering van het maken van aanwassen. Er werden dammen aangelegd om te zorgen dat slikken en gorzen door opslibbing steeds hoger kwamen te liggen.¹⁰⁵ Voor de inpoldering lagen in dit gebied al enkele eendenkooien, huizen en kades.¹⁰⁶

Op 21 mei 1601 kregen de ambachtsheren van Dubbeldam het octrooi van de Staten van Holland om 'de in hun ambacht gelegen aanwassen, opkomende landen, gorzingen en uiterland te bedijken'. Vanwege de hoge kosten kregen de ambachtsheren vrijstelling van verhoogde verpondingen voor tien jaar. Voor de bedijking werden de bestaande structuren gebruikt. Deze zijn door vergelijking van oude kaarten terug te herleiden. De Oud-Dubbeldamse polder kwam in 1603 gereed en Dordrecht had vanaf dit moment weer een volledig bedijkt achterland.¹⁰⁷ De polder, waarin het dorp Dubbeldam vanaf de zeventiende eeuw ontstond, had na aanleg te maken met dijkdoorbraken. Kosten werden gedrukt door de Staten van Holland die vrijdom van verpondingen gaf.¹⁰⁸

Nieuw achterland was bovendien wenselijk voor de stad Dordrecht om zich aan de landzijde te beschermen tegen de Spaanse troepen gedurende de Tachtigjarige oorlog.¹⁰⁹ De stad wilde fortificaties bouwen op de grond van Dubbeldam en wilde daarvoor het grondbezit van de stad uitbreiden. Dit leidde tot protesten van het ambacht Dubbeldam. De Staten van Holland zorgden er uiteindelijk voor dat Dubbeldam een stuk land moest afstaan aan Dordrecht in 1602 in het belang van de stad en het land.¹¹⁰

Afbeelding 6: Het Eiland van Dordrecht met de Oud-Dubbeldamse polder, de Noord- of Merwepolder en de Zuidpolder. Opvallend is dat de verkavelingsstructuur van de Oud-Dubbeldamse polder afwijkt van de andere polders. (F. Symonsz en J. Symonsz, Kaart van het Eiland van Dordrecht en omgeving met aanduiding van percelen en hun oppervlakte, ca. 1617.)

¹⁰⁵ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 395.

¹⁰⁶ RAD 552-160507. NA: 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2181A. Renting, *Verdronken land*, 55.

¹⁰⁷ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 395.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 395.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 389.

¹¹⁰ Renting, *Verdronken land*, 60. RAD 785: Timmerman, *Inleiding Archief Vierpolders* (2000).

De sikkelvormige Oud-Dubbeldamse polder kenmerkt zich door een onregelmatige verkavelingsstructuur, hetgeen te danken is aan de dynamische oorsprong van de polder (zie afb. 7). Vermoedelijk was het landbezit al verdeeld voordat de winterdijk gereed kwam in 1603. Dit blijkt uit de onregelmatige verkaveling en de kaart van 1592 waarbij er namen van eigenaren staan bij eendenkooien, omkadingen en boerderijen (zie 3.2.2). De oude kadedijken, welke na de inpolderingen slaapdijken waren geworden, bleven bestaan en werden wegen. Ook de locaties van bestaande bebouwing bleef gehandhaafd.¹¹¹ Door de onregelmatige structuur, slingerende wegen en de dynamische opbouw is de Oud-Dubbeldamse Polder een bijzondere polder.

2.3.2 De Noordpolder, de Zuidpolder en de Alloysenpolder

In 1615 werd het octrooi door de Staten van Holland gegeven om over te gaan tot bedijking van de Noord- of Merwedepolder. Deze polder was zowel gelegen in het ambacht Dubbeldam als de Merwede, wat feitelijk grond van de stad Dordrecht was. De grens tussen de ambachten werd aangeduid door de Reeweg, een kaarsrechte weg vanaf Dordrecht richting het zuidoosten die nog steeds bestaat als de Reeweg-oost.¹¹²

Bij de aanleg van de Noordpolder had het ambacht Dubbeldam veel baat. De kans op dijkdoorbraken werd verminderd omdat het aantal kilometers dijk af nam (zie afb.).¹¹³ De ambachtsheren wilden dan ook stimuleren dat boerenbedrijven zich vestigden in deze polder. De ambachtsheren gaven daarom een subsidie van vijftien ponden per morgen land aan erfpachters en eigenaren die zich in de polder vestigden, op de grond van de Merwede.¹¹⁴ Bebouwing kende de polder weinig, wel stond er al snel na de inpoldering een vrij fors huis in het noorden van de polder. In de zeventiende eeuw werd deze locatie bekend als de buitenplaats 'Welgelegen'. Van de nieuwe Noordpolder werd een gedetailleerde perceelsgewijze kaart gemaakt, waaruit blijkt dat de polder een gestructureerde strokenverkaveling had.

Afbeelding 7: De Noord- of Merwedepolder werd netjes verdeeld in gelijkmatige kavels. Bebouwing ontbreekt dan nog in deze polder. Wel zichtbaar is het huis linksboven, mogelijk een voorloper van buitenplaats 'Welgelegen' en de kaarsrechte Reeweg die door polder loopt. (J. Symonsz, *Caerte ende Metinghe van de nieuwe Dyckagie van de Meruwe Polder*, 1617)

¹¹¹ RAD 552-300308: F. en J. Symonsz, *Kaart van het Eiland van Dordrecht en omgeving met aanduiding van percelen en hun oppervlakte* (ca. 1617).

¹¹² Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 92.

¹¹³ Ibidem, 394.

¹¹⁴ Ibidem, 394.

Een jaar na de Noordpolder kwam de Zuidpolder gereed. In 1616 werd het octrooi verleend en in 1617 was de polder drooggelegd. De voor het grootste deel in het ambacht Dubbeldam gelegen polder was een lange strook die om de Oud-Dubbeldamse polder heen was geplakt. Een opvallende verschijning in de deze polder was de grond van de Crabbe, die in de voor de rest goed gestructureerd verkavelde polder buiten de boot viel met een afwijkende verkaveling. De initiatiefnemers van deze inpoldering waren de 'onbekende' ambachtsheren van de Mijl, Dubbeldam en eigenaren van De Crabbe.¹¹⁵

Aan de eigenaren en erfpachters werden door de Staten van Holland bij octrooi van 13 september 1616 ten behoeve van de bedijking een aantal vrijstellingen verleend. Dit betrof het vrijdom van verhoogde verponding voor zeventien jaren, vrijdom van 'de impost van hoornbeesten en bezaaide landen voor vijf jaar en van de veertigste penning voor het eerste en tweede transport'.¹¹⁶ In de Zuidpolder stonden, in tegenstelling tot de Noordpolder, al snel boerderijen en andere bebouwing, waaronder de voorlopers van enkele buitenplaatsen, als Crabbehoff, Zuidwijk en Wielborg.

In 1652 volgde de Alloysen- of Bovenpolder, voor het grootste deel gelegen op Dubbeldams grondgebied.¹¹⁷ Soms werd een polder ook te snel ingepolderd, zoals de Alloysenpolder. Volgens Schönhage had men in de zeventiende eeuw de neiging om te vroeg landen in te polderen.¹¹⁸ Na de inpoldering van de Alloysenpolder volgden veel dijkdoorbraken met als gevolg dat ongeveer vijftientig procent van het land niet geschikt was voor de landbouw. In 1717 stond men, na een stormvloed, zelfs op het punt om deze polder op te heffen. Dit was toen ternauwernood voorkomen omdat de besturen van de andere polders op het Eiland van Dordrecht bereid waren om de kosten te delen om het gat in de dijk te herstellen.¹¹⁹

In de Alloysenpolder lagen van begin af aan weinig boerderijen, dit zou een verklaring kunnen zijn waarom er uiteindelijk maar één buitenplaats ontstond. Het lage aantal boerderijen is te verklaren uit de slechte grondgesteldheid van de polder. De enige buitenplaats, Groot Raij genoemd, gelegen aan de zeedijk, verdween in 1717 door een dijkdoorbraak alweer van de kaart.¹²⁰ De overstroming van 1717 was ook de reden om de polder samen met de Oud-Dubbeldamse polder, Noordpolder en de Zuidpolder samen te voegen tot een waterschap: De Vierpolders.¹²¹

2.3.3 Wioldrechtse polder

Ten westen van de Alloysenpolder ontstond in 1659 de Wioldrechtse Polder (zie afb. 9). Deze polder is grotendeels gelegen op de gronden van de Grafelijkheid. De polder was de grootste polder van het Eiland van Dordrecht en tevens de eerste waarbij grond vrij verkocht werd.¹²² De Vierpolders en de Wioldrechtse polder vormde samen met de stad Dordrecht van 1659 tot 1715 het Eiland van Dordrecht.

In de tijd dat de Alloysenpolder werd ingepolderd achtte de Grafelijkheid (Staten van Holland) deze gronden nog niet rijp voor inpoldering. De killen die door het gebied liepen waren nog te groot.¹²³ Toch ging de opslibbing van de afgedamde killen in de jaren daarna voorspoedig. Zeven jaar na het gereedkomen van de Alloysenpolder ging de Grafelijkheid over tot het inpolderen van de Wioldrechtse

---

¹¹⁵ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 395.

¹¹⁶ Ibidem, 396.

¹¹⁷ Ibidem, 397.

¹¹⁸ Schönhage en Verhey, *Tussen Merwede en Amer*, 21.

¹¹⁹ RAD 786: Timmerman, *Inleiding Archief Vierpolders*.

¹²⁰ Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 126.

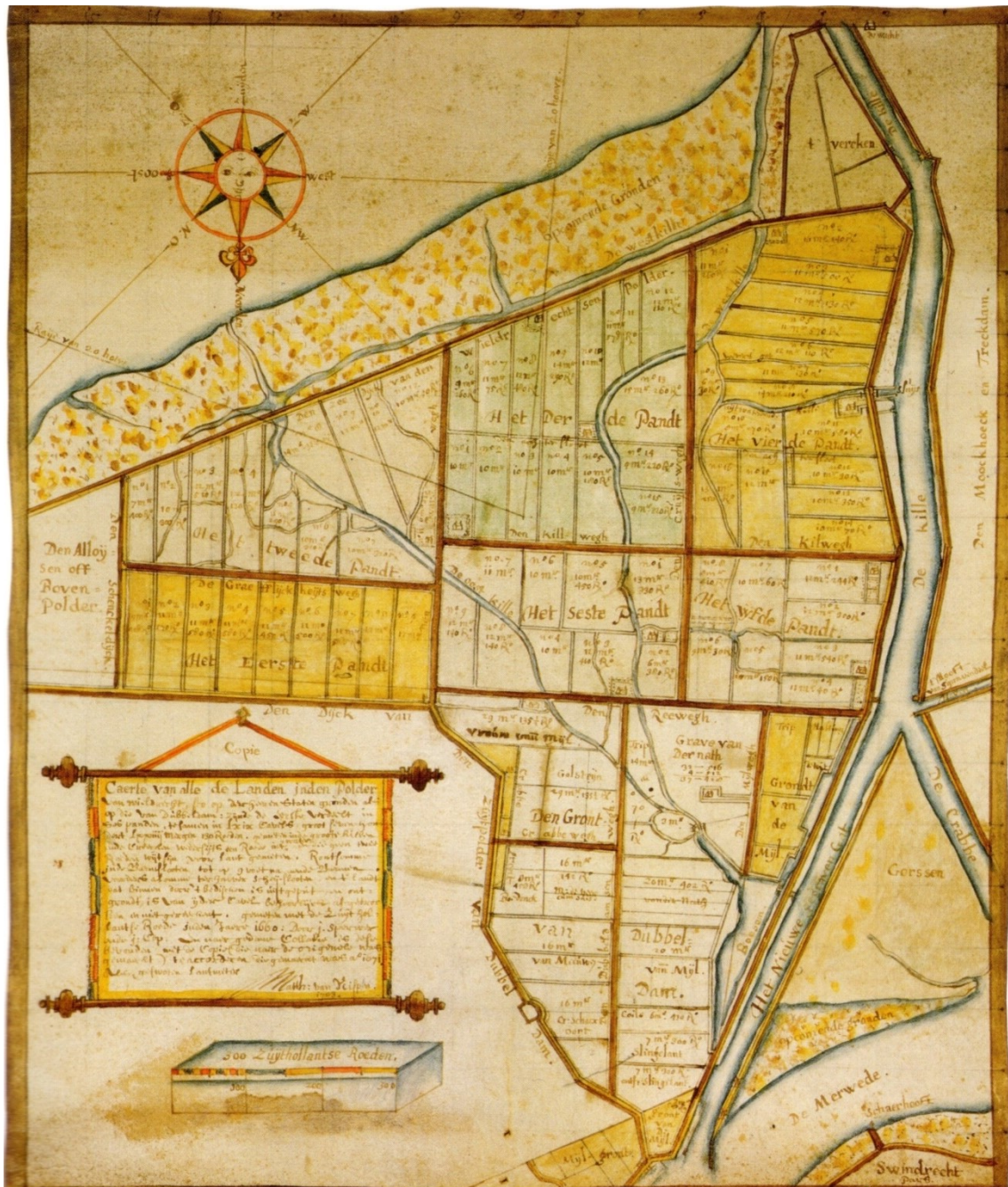
¹²¹ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 387.

¹²² Schönhage en Verhey, *Tussen Merwede en Amer*, 23.

¹²³ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 524, 525.

Polder. Voor de inpoldering was de Grafelijkheid van Holland voor het grootste deel verantwoordelijk. Ook de Heren van Dubbeldam en de Mijl investeerden mee in deze polder. Het noordelijk deel van de polder behoorde voor een deel tot de Mijl en Dubbeldam.¹²⁴

Afbeelding 8: De Wioldrechtse polder uit 1659 in 1673. Op deze kaart zijn verschillende buitenplaatsen al zichtbaar. In het zuidelijke Dubbeldamse gedeelte zijn de namen van stedelijke eigenaren in de kaart geschreven. (M. van Nispen, *Caerte van alle landen inden polder*, 1673)

De Wioldrechtse polder bestond na het gereedkomen in 1659 uit een Dubbeldams deel, een klein deel van de Mijl en uit een Grafelijk deel. Het Grafelijke deel werd netjes opgedeeld in zes panden met gemiddeld vijftien kavels. De Grafelijke gronden werden in 1724 verkocht aan Matthijs Beelaerts (1669-1743) en vormden de nieuwe heerlijkheid Wioldrecht.

¹²⁴ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 117.

Afbeelding 9: Kaart van Van Nispen uit 1673. Het Eiland van Dordrecht had deze vorm vanaf 1659, na aanleg van 'Den polder van Wieldrecht'. In de achttiende eeuw kwamen er weliswaar kleine polders bij, maar hierop ontstonden geen buitenplaatsen. De buitenplaatsen zijn herkenbaar aan de groene vlekken op de kaart. (M. van Nispen, Kaart van het Eiland van Dordrecht, 1673)

2.3.4 Investeerders en eigenaren

Belangrijk, maar onduidelijk, is wie in de polders investeerden, wie direct na de inpolderingen eigenaar van het land waren en of hier een verband tussen is. Veel is hier concreet niet over bekend, maar enkele aanwijzingen geven wel aan dat stedelingen uit Dordrecht investeerden en dat zij de grond direct na de inpolderingen in bezit hadden.

In het werk van Teixeira is meerdere malen gesproken over 'de ambachtsheren' en hun rol bij de aanleg van de polders.¹²⁵ Volgens Palmén hadden ze de nodige kosten gedragen en hij acht het waarschijnlijk dat ook 'rijke geldschieters' een financiële bijdrage hadden geleverd met het uitzicht dat de nieuwe gronden uiteindelijk winstgevend zouden worden.¹²⁶ Echter zijn, met uitzondering van de ambachtsheren, de heer van der Mijle, nergens namen genoemd wie daadwerkelijk deze heren waren.

Wie in de polders investeerden blijft onduidelijk. Maar 'rijken' investeerde niet voor niets in polders. Ze wilden hun investeringen omzetten in winst. Investeren in polders en de vrijgekomen gronden werd destijds als een veilige investering gezien. Het lijkt daarom waarschijnlijk dat de investeerders ook eigenaren van de grond waren. Uit een verpondingskohier uit 1627 van de Grond van de Merwede,

¹²⁵ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 394, 397, 524.

¹²⁶ E. Palmén, 'Dordt en zijn ommelanden', in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572 tot 1813* (1998) 181.

die grotendeels bestond uit de Noordpolder blijkt dat na de inpoldering veel land in bezit was van stedelingen. Op de Grond van de Merwede hadden bijvoorbeeld Adriaan van Hoogeveen (ca. 1565-?) een boomgaard en burgemeester van Cornelis van Beveren (1568 – 1641) had een tuin in deze in 1616 ontstane polder. Ook de 'heer Hallincq' had er grondbezit.¹²⁷ Lieden uit geslachten hadden later voorname bestuursfuncties. Hallincq en Van Hoogeveen hadden later tevens een buitenplaats op de grond van de Merwede. Teixeira heeft het over grondbezit van de heer Repelaer in zijn werk, ook een Dordts patriciërsge­slacht.¹²⁸

Afbeelding 10: Stedelijke eigenaren op het Dubbeldamse deel van de Wieldrechtse polder. (M. van Nispen, Kaart van een gedeelte van den polder van Wieldrecht, 1673.)

Uit de hierboven weergegeven kaart uit 1673 van de Wieldrechtse polder (zie afb. 11) zijn de eigenaren van het Dubbeldamse deel weergegeven, waaruit blijkt dat de landen in handen waren van stedelingen waaronder de Heere Johan Grave van der Nath, Jacob de With, Johan Hallincq, De Vrouwe van der Mijle (Clara Elisabeth van der Mijle (1652-1709), zie 2.4.1) en de heer Hendrick Trip (1605-1666). Van Hendrik Trip, en ook zijn broer Louis Trip (1605-1684), is bekend dat hij na het gereedkomen van de Wieldrechtse Polder landen kochten in het Grafelijke deel van deze polder. Of er in de Wieldrechtse Polders een link is tussen investeerders en grondbezitters is moeilijk te zeggen, des te meer omdat de gronden in de polder vrij verkocht werden. Op de eerste boerderijen en buitenverblijven in Wieldrecht en de rest van het Eiland van Dordrecht wordt verder ingegaan in paragraaf 3.2.2.

¹²⁷ RAD 3-3976: Kohier betreffende de inkomsten aan verponding in de heerlijkheid van de Merwede 1627.

¹²⁸ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 394.

2.4 De Dordtse elite

Van de late middeleeuwen tot in de negentiende eeuw werd Dordrechts' geschiedenis in hoge mate bepaald door een reeks nauw met elkaar verwante families die gezamenlijk de stedelijke regering vormden. In geen enkele andere Nederlandse stad was het begrip 'familieregering' zo reëel.¹²⁹

Met deze woorden omschrijft Frijhoff op de website van het Dordts archief de situatie van de elite van Dordrecht. Families als Van Beveren, Trip, De Witt zijn bekende Dordtse geslachten. Maar ook Beelaerts, Berck, Van den Brandeler, Eelbo, Everwijn, Gevaerts, Hallincq, Van Neurenberg, Onderwater, Pompe, Rees, Repelaer, De Rovere, Van den Santheuvel en Van Slingelandt zijn bekende geslachten die steeds terug bleven komen in het stadsbestuur en als eigenaar van buitenplaatsen.¹³⁰ De spil in de netwerk mag wel het geslacht Stoop worden genoemd. Vanaf 1572 tot in de twintigste eeuw zat deze familie onafgebroken in het stadsbestuur. Frijhoff stelt dat de familie Stoop niet opviel door uitzonderlijke daden. De familie vormde een steunpilaar binnen de plaatselijke elite.¹³¹

De familie De Witt bouwde haar kapitaal, net als veel andere Dordtse families, op in de houthandel. Daarnaast waren er veel brouwerijen in Dordrecht. Vooral wijn kwam in hoge mate uit de Dordtse stapelmarkt. De families Van Hoogeveen, Onderwater, Repelaer en Van den Santheuvel waren brouwers.¹³² Gedurende de achttiende eeuw kwamen er in de achttiende eeuw steeds minder brouwers en houtkopers. Men werd voornamelijk koopman of trok zich terug uit het economische leven.¹³³ Veel rijken gingen rentenieren, een trend die terug te zien is in heel Holland.¹³⁴ Volgens de Jong stond halverwege de zeventiende eeuw bij steeds meer patriciërs in Holland niet de handel, maar macht, deftigheid en exclusiviteit stonden voorop. Voordat dit proces, wat de aristocratisering wordt genoemd, inzette hadden de regenten in Holland en dus ook in Dordrecht hun sporen al verdiend.¹³⁵

Naarmate men een hoger ambt in het stadsbestuur nastreefde werden de economische activiteiten minder. Veel bekende patriciërs begonnen op een laag bestuurlijk niveau om vervolgens door te groeien tot schepen of burgemeester.¹³⁶ De machtspositie van de elite werd ook versterkt door het bezit van een heerlijkheid op het platteland. Alle heerlijkheden op het Eiland van Dordrecht en veel heerlijkheden in de Hoekse Waard, Zwijndrechtse Waard en de Alblasserwaard waren in handen van het Dordts Patriciaat.¹³⁷ Het bezit van een heerlijkheid werd vaak gecombineerd met het eigendom van een buitenplaats in de betreffende heerlijkheid (zie hoofdstuk 4.1.2). Het geslacht Van der Mijle, eigenaar van ambacht Dubbeldam, was hier een voorbeeld van (zie 2.4.1). De beroepen, rijkdom en het buitenplaatsbezit van de Dordtse elite worden verder behandeld in hoofdstuk 4.1.

---

¹²⁹ W. Frijhoff, 'Familie Stoop' in: *Bibliografisch woordenboek van het Regionaal Archief Dordrecht*, geraadpleegd op 7-12-2016 via www.regionaalarchiefdordrecht.nl/biografisch-woordenboek/familie-stoop.

¹³⁰ E. Palmen, 'De politieke elite', in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572 tot 1813 (1998)* 212, 213.

¹³¹ W. Frijhoff, *Familie Stoop*, geraadpleegd op 7-12-2016 via www.regionaalarchiefdordrecht.nl/biografisch-woordenboek/familie-stoop.

¹³² Palmen, *De politieke elite*, 218, 219.

¹³³ Ibidem, 220.

¹³⁴ De Jong, *Een deftig bestaan*, 37,63.

¹³⁵ Ibidem, 63.

¹³⁶ Palmen, *De politieke elite*, 220.

¹³⁷ Ibidem, 218.

Dat enkele Dordtse regenten, en daarmee ook de stad, in de zeventiende eeuw enig aanzien hadden blijkt ook uit de connecties van Dordtenaren met landelijk bestuurders. Bekend zijn natuurlijk de gebroeders Johan (1625-1672) en Cornelis (1623-1672) de Witt, beiden afkomstig uit Dordrecht.¹³⁸ De dochter van Johan de Witt, Anna (1655-1725), was getrouwd met burgemeester en buitenplaats-eigenaar Herman van den Honert (1645-1730).¹³⁹ De dochter van de bekende raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt, Maria (1582-1657) was getrouwd met Dordtenaar Cornelis van der Mijle (1578-1662) (zie 2.4.1).¹⁴⁰ Otto Buck (1695-1771), muntmeester in de Munt van Holland te Dordrecht, was getrouwd met Maria Six (1705-1785), een telg uit het bekende Amsterdamse geslacht Six.¹⁴¹ Deze voorbeelden, waarbij de huwelijkspartners uit andere steden afkomstig zijn, blijkt niet de standaard voor de Dordtenaren. De onderlinge connecties tussen het Dordts patriciaat waren, zeker vanaf circa 1700, sterker dan in andere steden. Men trouwde nauwelijks met patriciaat uit de rest van Holland.¹⁴² De Dordtse elite was een ‘familieregering’, een hechte groep van met elkaar huwende bestuurders. Zo versterkte men de eigen machtspositie en behield men macht, land en geld in een kleine kring. Pas in de Franse tijd kwam er een einde aan de eeuwenoude ‘familieregering’ van Dordrecht.¹⁴³ Een van deze vooraanstaande Dordtse geslachten was de familie ‘Van der Mijle’.

2.4.1. Het geslacht Van der Mijle

In de zestiende en zeventiende eeuw waren de Van der Mijles als bestuurders van de Stad Dordrecht en als ambachtsheren van Dubbeldam en de Mijl een vooraanstaand geslacht. Met name voor de totstandkoming van de polders, de landschappelijke basis van het Eiland van Dordrecht had het geslacht Van der Mijle in een belangrijke rol gespeeld.¹⁴⁴

Arent Corneliszoon van der Mijle (1501-1580) was burgemeester van Dordrecht. Zijn belangrijkste verdiensten waren de investeringen in opslibbing van gorzen en hij zorgde er voor dat het stapelrecht in de zestiende eeuw voor Dordrecht behouden bleef.¹⁴⁵ Zijn verdiensten bleven niet onopgemerkt. In 1570 werd hij door koning Philips II van Spanje in de adelstand verheven en nam hij de naam ‘Van der Mijle’ aan, daarvoor was zijn naam ‘Arent Corneliszoon’. Men kan deze gebeurtenis ook als een politieke daad zien. Arent was namelijk Spaansgezind in een tijd dat veel Hollandse steden zich bij de Watergeuzen aansloten. In 1572 sloot ook Dordrecht zich aan bij Willem van Oranje en Arent werd uit zijn ambt ontheven. Wel bleef hij heer van De Mijl en het door zijn eigen verdiensten nieuwe ontstane ambacht Dubbeldam.¹⁴⁶

Arent had één dochter en drie zoons: Maria (1530-1575), Cornelis (?-1605), Adriaan (1538-1590) en Johan (1545-1609). Na de dood van Arent werden Cornelis, Johan en dochter Maria ieder voor een deel ambachtsheer/vrouw van de Mijl en Dubbeldam. Na de dood van Cornelis in 1605 ging zijn deel over naar broer Johan. Johans zoon, Heiman, werd zijn opvolger.¹⁴⁷ Over Maria, Cornelis, Johan en Heiman is weinig bekend. Onduidelijk is het daarom ook in hoeverre Cornelis, Johan en Heiman verantwoordelijk waren voor de inpoldering en wat hun rol precies was.

---

¹³⁸ P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 3* (1930) 1457.

¹³⁹ P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 8* (1930) 816.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 1129.

¹⁴¹ *Ibidem*, 816.

¹⁴² Palmen, *De politieke elite*, 214.

¹⁴³ Havers, *De Dordtse ruimte*, 37.

¹⁴⁴ Belonje, *Het ambacht van der Mijle*, 159-169. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 116.

¹⁴⁵ H.A.W van der Vecht, *Cornelis van der Myle (1907)* 2. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 116.

¹⁴⁶ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 106,116. Belonje, *Het ambacht van der Mijle*, 160.

¹⁴⁷ Van der Vecht, *Van der Myle*, 161.

De tweede zoon van Arent van der Mijle heette Adriaan. Hij werd niet genoemd als ambachtsheer. Hij verkreeg wel enig aanzien door zijn daden met betrekking tot de vredesonderhandelingen met de Spanjaarden. Adriaan was inmiddels protestant geworden en had zich nadat hij een tijd gevlucht was uit Nederland aangesloten bij Willem van Oranje. Adriaan overleed in 1590.¹⁴⁸

De zoon van Adriaan, Cornelis (1578-1662) werd opvolger van zijn neef Heiman als ambachtsheer. Het jaar waarin dit gebeurde is onbekend. Cornelis is vooral bekend geworden als schoonzoon van raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt. Cornelis bekleedde hoge functies in de Haagse politiek en op de universiteit van Leiden. Over zijn rol als ambachtsheer is niet veel bekend, wel is er een verhaal uit 1620 waarbij Cornelis verbannen werd uit Den Haag en een verzoek indiende om zijn ballingschap door te brengen in zijn 'Huis te Dubbeldam'.¹⁴⁹

Cornelis (1578-1662) had één zoon, Adriaan (?-1664). Adriaan was niet actief in het landelijk bestuur in tegenstelling tot zijn vader en grootvader. Hij werd ambachtsheer van Dubbeldam en de Mijl en woonde ook op het Eiland van Dordrecht, namelijk in het Huis te Dubbeldam.¹⁵⁰ Onder zijn leiding werden de Alloypolder en de Wioldrechtse polder ingepolderd.¹⁵¹

Na de dood van Adriaan in 1664 kwam het Ambacht en het Huis te Dubbeldam in handen van zijn dochter, Clara Elisabeth van der Mijle (1652-1709).¹⁵² Tot 1713 blijft het geslacht 'Van der Mijle' ambachtsheer van Dubbeldam.¹⁵³ De macht van het geslacht van de Mijle op het Eiland van Dordrecht lijkt dan op zijn eind.

2.5 Conclusie

Dordrecht en het achterland hadden door de eeuwen heen een dynamische ontwikkeling meegemaakt. Na de Sint-Elisabethsvloed in 1421 had de stad een economische terugslag. Zo'n honderdtachtig jaar later ging het aanzienlijk beter met de stad. Dordrecht was rond 1600 nog altijd de belangrijkste stad van zuidelijk Holland en profiteerde daarna ook van de gouden tijden in de Republiek. Dit alles gebeurde in een periode dat er steeds meer polders ontstonden, ook rondom Dordrecht. In de periode 1603-1659 ontstonden achtereenvolgens de Oud-Dubbeldamse Polder, de Noordpolder, de Zuidpolder, de Alloypolder en de Wioldrechtse Polder. De polders waren verdeeld over verschillende ambachten of heerlijkheden. Het belangrijkste ambacht was het 'nieuwe' Dubbeldam, dit stond tot in de achttiende eeuw onder leiding van het geslacht Van der Mijle. Grondbezit in deze polders was na het gereedkomen als direct in bezit van rijke stedelingen. Deze rijken stedelingen vormden in Dordrecht een 'familieregering' die de macht in de stad zeer sterk in handen had op het Eiland van Dordrecht.

---

¹⁴⁸ Van der Vecht, *Van der Myle*, 3.

¹⁴⁹ G. Brandts, *Historie der reformatie en andre kerkelyke geschiedenissen in en omtrent de Nederlanden*, Volume 4 (circa 1704) 292.

¹⁵⁰ C.J.P. Lips, 'Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht', in: J.N. Voorhoeve, *Dordrecht stad in de ruimte* (1974) 109.

¹⁵¹ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 397.

¹⁵² NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 2204: M. van Nispen, *Kaart van een gedeelte van den polder van Wioldrecht* (1673). Van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*.

¹⁵³ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 116.

3. Van boerderij tot buitenverblijf

Na de creatie van de eerste vijf polders van het Eiland van Dordrecht in de periode 1603-1659 ontstonden al snel boerderijen in elke polder. Zeer waarschijnlijk waren deze boerderijen van begin af aan in bezit van stedelingen. Gedurende de zeventiende eeuw ziet men een transformatie van enkele tientallen van deze boerderijen. Het werden buitenverblijven. Uit kaarten, verpondingen en andere archiefbronnen is af te leiden dat het platteland van het Eiland van Dordrecht veranderde in een landschap met buitenverblijven. Dit hoofdstuk onderzoekt het ontstaan en de ontwikkeling van het Dordtse buitenplaatsenlandschap en de individuele buitens tot en met het uitkomen het verpondingskohier van 1731.

3.1 Overzicht

De buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht bestonden in veel vormen en gradaties. Bij een buitenplaats denkt men al snel aan enorme panden met schitterende grote tuinen. In Dordrecht waren deze buitenplaatsen er ook, maar eerlijkheid gebied te zeggen dat de meeste buitenplaatsen in de zeventiende eeuw bestonden uit bescheiden huizen met een boomgaard. Het praktische nut stond voorop. Aan bijna alle buitenplaatsen zit dan ook een boerderij verbonden. Het begrip 'buitenverblijf' is dan ook meer op zijn plaats dan 'buitenplaats'.

Om de ontwikkeling van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht goed te begrijpen is het van belang om te weten waar deze verblijven lagen, hoeveel het er waren en wanneer ze gesticht werden. Op basis van verpondingskohieren, aktes en oude kaarten is een overzicht gemaakt van alle bekende buitenplaatsen die tussen 1600 en 1832 gesticht werden. Over het exacte jaar van stichting bestaat onduidelijkheid voor veel buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. Het is lastig om een exact jaartal van stichting te benoemen omdat de overgang van boerderij naar hofstede/buitenverblijf moeilijk is te definiëren en het stichtingsjaar vaak ontbreekt in archiefbronnen. De periode van stichting in de tabel op de volgende bladzijde geeft een indicatie wanneer de individuele buitenverblijven ontstonden. In de bijlage is een overzicht per buitenplaats te vinden

Van de schuingedrukte namen in het overzicht op de volgende bladzijde is het onduidelijk of het daadwerkelijk buitenverblijven waren. Door verschillende kenmerken als een eigenaar uit de stad en/of bouwstijl inclusief gracht en vijvers is het wel waarschijnlijk dat ze als buitenverblijf dienst deden. Daarnaast is het van belang om te weten in welke polder of heerlijkheid het betreffende buitenverblijf gelegen was. In veel archiefbronnen, vooral met betrekking tot verpondingen, is de heerlijkheid als uitgangspunt genomen. Als men de ontstaansgeschiedenis van het Eiland van Dordrecht in ogenschouw neemt dan is het belangrijk om te weten in welke polder het buitenverblijf lag. De nummers corresponderen met het kaartje (afb. 12.)

Door een reconstructie van de geschiedenis van de buitenplaatsen van heden naar verleden op basis van eigenaren, verpondingen en locaties uit de archiefbronnen is de historie van de buitenplaatsen bekend geworden. Verschillende buitenverblijven, waaronder Buitenrust, Welgelegen, Noordhoeve en Gravenstein, hadden niet vanaf de stichting deze naam, maar werden in de zeventiende- en achttiende-eeuwse archieven zonder naam genoemd als buitenplaats van een specifieke familie. In het onderzoek zijn deze namen van de buitenverblijven wel gebruikt, ondanks dat de buitenplaatsen toen niet onder deze namen bekend stonden.

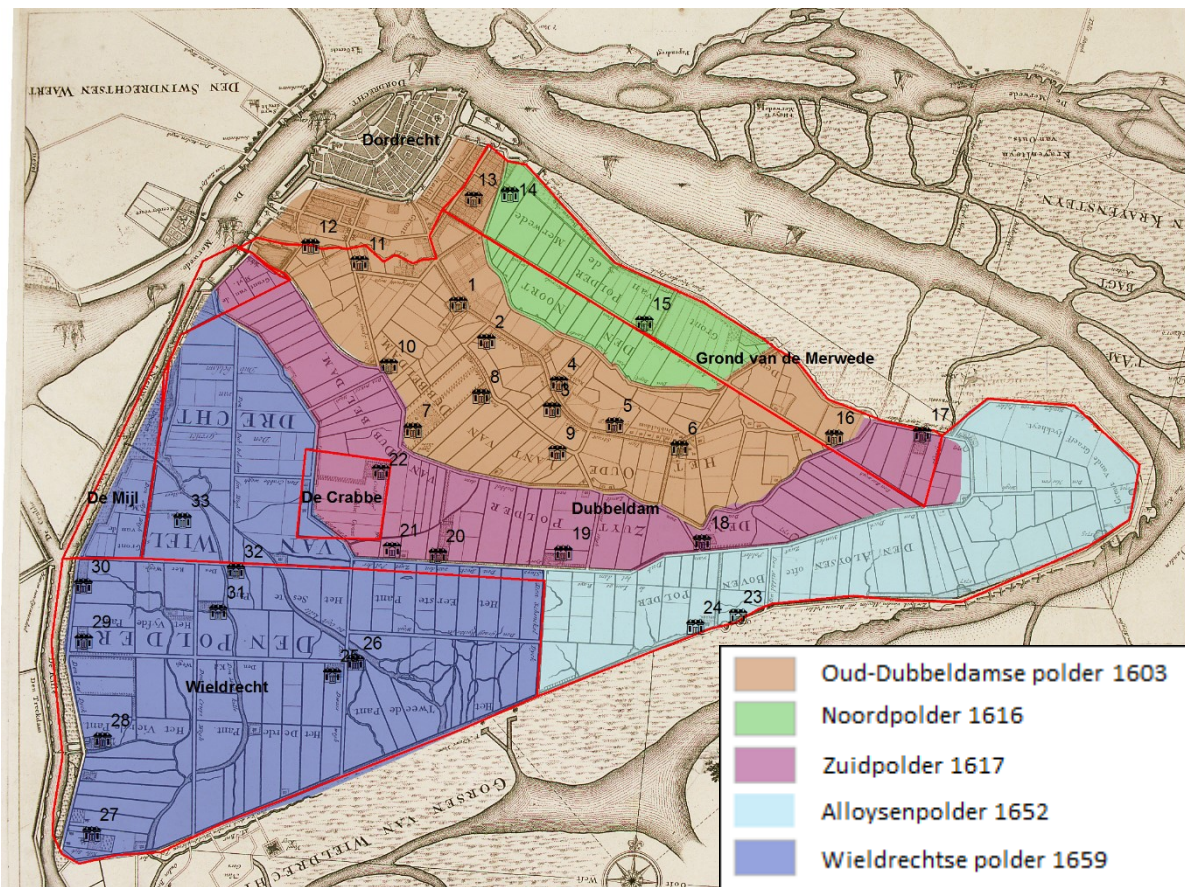
	Buitenplaats	Polder	Heerlijkheid	Stichting
1.	Huis te Dubbeldam	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	<1620
2.	<i>Noordsigt</i>	<i>Oud-Dubbeldam</i>	<i>Dubbeldam</i>	<i>17^e eeuw</i>
3.	Dordwijk	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	circa 1630
4.	Rusthout	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	1603-1632
5.	Eykendonck	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	<1731
6.	Dubbelsteyn	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	1603-1632
7.	Zuidhoven	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	1603-1632
8.	Buitenrust	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	circa 1700
9.	<i>Overkamp</i>	<i>Oud-Dubbeldam</i>	<i>Dubbeldam</i>	<i>1603-1632</i>
10.	Stadtvliet	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	1665
11.	Weizigt	Oud-Dubbeldam	Dubbeldam	1722
12.	Rozenhof	Oud-Dubbeldam	Dordrecht	1603-1632
13.	Merwestein	Noordpolder	Dordrecht	<1714
14.	Welgelegen	Noordpolder	Merwede	circa 1616
15.	Noordhoven	Noordpolder	Merwede	1720-1731
16.	Haaswijk	Oud-Dubbeldam	Merwede	1720-1731
17.	Noordhoeve	Zuidpolder	Merwede	1632-1673
18.	<i>Middenhoeve</i>	<i>Zuidpolder</i>	<i>Dubbeldam</i>	<i>1632-1673</i>
19.	Wielborg	Zuidpolder	Dubbeldam	1603-1632
20.	Zuidwijk	Zuidpolder	Dubbeldam	1632-1673
21.	Zuideroord	Zuidpolder	Dubbeldam	1603-1632
22.	Crabbehoff	Zuidpolder	De Crabbe /Dubbeldam	1628
23.	<i>Alloyzenhoeve</i>	<i>Alloysenpolder</i>	<i>Dubbeldam</i>	<i>circa 1670</i>
24.	Groot Raij	Alloysenpolder	Dubbeldam	circa 1655
25.	Groenhoven	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
26.	Rustenburg	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
27.	Kilsigt	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
28.	Wielhoven	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
29.	Krab- en Landzicht	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
30.	Het Dammetje	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
31.	Gravenstein	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1659-1673
32.	Amstelwijk	Wieldrechtse polder	Wieldrecht	1661
33.	Buiten a/d Blindeweg	Wieldrechtse polder	Dubbeldam	1659-1673

Ook hadden buitenverblijven niet altijd dezelfde naam. Er waren buitens die in de negentiende eeuw, bijvoorbeeld bij nieuwbouw, een nieuwe naam kregen die daarna de standaard werd. De volgende buitenplaatsen zijn onder meerdere namen bekend.

- Huis te Dubbeldam of Blaucamer (vóór ca. 1630)
- Merwestein of Dijk- en Veldzicht (vóór 1829) of Wei- en Veldzicht (1829-1851)
- Welgelegen of Noordhove (na 1835)
- Krab- en Landzicht of Landzicht
- Het Dammetje of Veerzicht (vermoedelijk een latere naam voor de boerderij)

Daarnaast zijn buitenplaatsen vaak gespeld in een andere vrijwel identieke vorm van de gegeven spelling in het overzicht. Bijvoorbeeld 'Kilsigt' is ook wel gespeld als 'Kille zigt', 'Kilzicht' of 'Kilzigt'. De spelling uit dit overzicht is in de geschreven teksten zoveel mogelijk gehanteerd.

Door de buitenplaatsen te karteren, wordt inzicht verkregen in de chronologische en ruimtelijke ontwikkeling van het buitenplaatsenlandschap. Op het hoogtepunt, in aantal, waren er meer dan dertig buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Deze waren verdeeld over vier polders en vijf heerlijkheden.

Afbeelding 11: Het Eiland van Dordrecht met haar polders, heerlijkheden en buitenverblijven. Weergegeven zijn de 33 buitenverblijven waarvan het waarschijnlijk is dat ze als zodanig in gebruik waren en waarvan de locatie bekend is. (Eigen bewerking, geprojecteerd op: M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, circa. 1720.)

3.2 De boerderij als basis

In de eerste helft van de zeventiende eeuw ontstonden in de omgeving van veel Hollandse en Zeeuwse steden buitenverblijven van stedelingen. Ook op het Eiland van Dordrecht komen er steeds meer buitenverblijven bij. In hoofdstuk 2 staat omschreven hoe de stad Dordrecht weer achterland kreeg gedurende de zeventiende eeuw. In dit hoofdstuk is een vervolg gegeven aan de ontwikkeling van het Dordts achterland. Waar en waarom ontstonden in de nieuwe polders boerderijen en buitenverblijven?

3.2.1 Locatiekeuze in het landschap

Om er achter te komen welke rol de locatiekeuze van de buitenverblijven speelde bij de totstandkoming van het buitenplaatsenlandschap is het van belang om eerst de spreidingspatronen van de buitenverblijven te bestuderen. Als referentie hiervoor is de kaart uit 3.1 genomen.

Het valt op dat de grootste dichtheid van buitenplaatsen lag aan de 'Straatweg', die liep van de stad Dordrecht richting het zuidoosten. Op korte afstand van elkaar lagen hier negen buitenplaatsen. Op de rest van het Eiland van Dordrecht lagen de buitenplaatsen meer verspreid. Verschillende spreidingspatronen vallen op waaronder: de vier buitenplaatsen die gelegen waren aan de Dordtsche

Kil (nr. 27 t/m 30 op afbeelding 12) en de vier buitenplaatsen aan de voormalige Zeedijk van de Zuidpolder (18 t/m 21). In het grootste ambacht, Dubbeldam, stonden in 1731 (zie 3.3.3) circa vijftien buitenplaatsen. Op de grond van Wieldrecht acht en op de grond van de Merwede vier. Vooral de buitenverblijven aan de Straatweg van Dubbeldam waren dicht bij elkaar gelegen. In deze paragraaf en de volgende paragraaf is onderzocht of deze patronen zijn te verklaren.

Volgens Verschuure-Stuip zijn er grofweg drie soorten gebieden te onderscheiden waar buitenplaatsenlandschappen in Holland ontstonden. Ten eerste de buitenplaatsenlandschappen langs kleine rivieren als de Oude Rijn en de Vecht. De oeverwallen van de rivieren waren geschikt voor buitenplaatsen en door de ligging aan de rivier waren ze ook goed bereikbaar. Ten tweede zijn er buitenplaatsenlandschappen aan de duinrand. Het Kennemerland en het gebied rondom Wassenaar zijn hier voorbeelden van. De derde categorie vormen de polders en droogmakerijen, waartoe ook het Eiland van Dordrecht behoort.¹⁵⁴

Aan de locatiekeuze voor vestiging van een buitenplaats zaten een aantal voorwaarden verbonden. Al in de achttiende eeuw schreef Pieter de La Court (1618-1685) over beweegredenen met betrekking tot locatiekeuze van buitenplaatsen.¹⁵⁵ Het buitenverblijf mocht natuurlijk niet te ver van de stad af liggen. Over het algemeen geldt dat de buitenplaats binnen een dag bereikbaar was vanaf de stad. Een plek te dicht bij de stad was niet aan te bevelen, men kon dan niet goed tot rust komen.¹⁵⁶ De bereikbaarheid van de buitenplaatsen hing af van de toegankelijkheid. Meestal ging men naar de buitenplaats via het water, dat bij voorkeur niet te snel mocht stromen. Als de buitenplaats niet vanaf het water toegankelijk was moest het gelegen zijn in de nabijheid van een goed begaanbare weg. Andere landschappelijke voorwaarden waren de aanwezigheid van voldoende zoet en schoon water en de beschikbaarheid van vruchtbare grond. Hierdoor waren in de zeventiende eeuw locaties bij zee of in de zandgebieden niet aantrekkelijk. Een lommerrijke omgeving was een pre.¹⁵⁷ Bij de bouw van het buiten hield men ook rekening met de windrichting en het uitzicht. Het landhuis moest gunstig op de wind worden geplaatst, maar tegelijkertijd het uitzicht niet belemmeren.¹⁵⁸ In gebieden die aan de genoemde voorwaarden voldeden moest natuurlijk ook grond beschikbaar zijn. Bij verschillende buitenplaatsenlandschappen blijkt dat beschikbaarheid van (nieuw) land een grote rol speelde.

In verschillende andere polders of droogmakerijen ontstonden in de zeventiende en achttiende eeuw buitenverblijven. In de Beemster en de Watergraafsmeer bij Amsterdam ontstonden in de zeventiende en achttiende eeuw buitenplaatsen in droogmakerijen. In de Beemster ontstonden buitenplaatsen vanuit boerderijen van rijke Amsterdammers. Hier waren de buitenplaatsen veel groter en machtiger dan rondom Dordrecht.¹⁵⁹ Bovendien lag het gebied verder van de stad van herkomst. De Watergraafsmeer lag dicht bij de stad Amsterdam. Hier lagen de buitenplaatsen die eigendom waren van de Amsterdamse middenklasse. Ze waren bescheiden en in grote getalen aanwezig.¹⁶⁰ Er zijn ook polders waar de buitenplaatsen kleiner waren en waarbij het praktisch nut van groter belang was. De polder de Purmer en de Zijpe bij Alkmaar en zijn hier voorbeelden van. Veel buitenverblijven waren in deze polders lange tijd in bezit van een stedeling met een herenkamer. In de Purmer ontstonden twintig echte buitenplaatsen vanuit heerschapsboerderijen, welke vergelijkbaar zijn met hofstedes

---

¹⁵⁴ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 48.

¹⁵⁵ Van Tent, *De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien*, 42.

¹⁵⁶ Ibidem, 42.

¹⁵⁷ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 48.

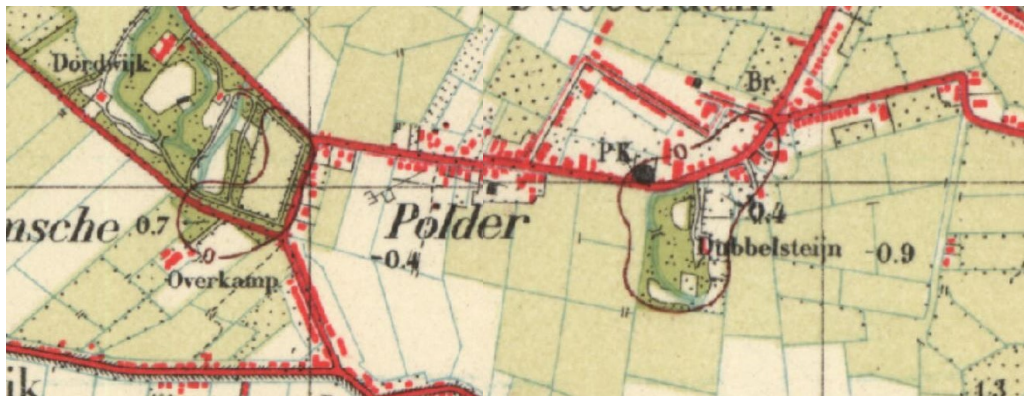
¹⁵⁸ Van Tent, *De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien*, 42.

¹⁵⁹ M. Gludemans, *Amsterdams Arcadia. De ontdekking van het achterland (2000)* 128-133.

¹⁶⁰ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 55, 56.
Gludemans, *Amsterdams Arcadia*, 81-90.

met een vertrek voor de eigenaar.¹⁶¹ De Zijpe leek in bestuurlijk opzicht op Dordrecht. De polder was bestuurlijk en qua grondbezit in handen van stedelingen. In de Zijpe is de ontwikkeling naar echte buitenverblijven achter gebleven op die van de Purmer en Dordrecht. Er ontstonden hier geen luxe buitenverblijven.¹⁶² Alle polders hadden met elkaar gemeen dat nieuw land en de aankoop daarvan de mogelijkheid bood aan stedelingen om hier achtereenvolgens hun boerderij, hofstede of buitenplaats te vestigen.

Voor de vestiging van boerderijen was ten eerste het fysieke landschap van belang, waaronder de grondsoort en de hoogte van het land. De verschillen in ondergrond en reliëf op het Eiland van Dordrecht laten zich moeilijk onderzoeken omdat grote delen van de bodemkaart, geomorfologische kaart en het Algemeen Hoogtebestand Nederland niet aanwezig zijn vanwege bebouwd gebied. Uit de kaarten blijkt dat in het nog onbebouwde gebied van het Dordtse polderlandschap weinig landschappelijke variatie zit. Grote verschillen in hoogte, grondgesteldheid en geomorfologie zijn er bijna niet in de polders waarin de buitenplaatsen ontstonden.¹⁶³ Op basis van hoogtekarten (Algemeen hoogtebestand Nederland) blijkt dat nauwelijks een verband is op te maken is tussen reliëf en de locaties van de buitenverblijven.¹⁶⁴ Summiere informatie over de hoogtes en de buitenplaatsen komt uit de eerste topografische kaarten met hoogtelijnen uit 1935. Hierop is de zien dat de buitenplaatsen Dordwijk en Dubbelsteyn iets hoger gelegen zijn (zie afb. 13).

Afbeelding 12: Op de topografische kaart van 1935 lijken Dordwijk en Dubbelsteyn hoger te liggen (Bonnebladen 1935-1936)

De bodem in deze polders bestaat uit kalkrijke poldervaaggronden met lichte zavel, zware zavel en voor een klein deel zware klei.¹⁶⁵ Geomorfologisch bestaat het onderzoeksgebied grotendeels uit vlaktes van getijdeafzettingen, doorbroken door welvingen van getijafzettingen, getijde oeverwallen of een (getijde)inversierug, ook wel kreekrug genoemd.¹⁶⁶ Omdat een groot deel van de geomorfologische kaart door staduitbreidingen ontbreekt is de getijde-inversierug die grenst aan de stedelijke bebouwing waarschijnlijk niet volledig zichtbaar. Het lijkt erop dat de Oud-Dubbeldamse polder ontstond op een kreekrug van een verdwenen waterloop van voor 1421. Echter is dit niet hard te maken. Ondanks dat er in het fysieke landschap niets van terug te vinden is, geeft archeologisch onderzoek aan dat op deze voormalige oeverwal bewoning was in de middeleeuwen.¹⁶⁷ Het lijkt

¹⁶¹ Boschma-Aarnoudse, *Buitenplaatsen in de Purmer*, 24-25.

¹⁶² Van Loo, *Het verhaal van de Zijpe*, 3-23.

¹⁶³ Stiboka, *Bodemkaart van Nederland* (1973). J.A.M. ten Cate & G.C. Maarleveld (red.), *Geomorfologische Kaart Nederland* (1977).

¹⁶⁴ Actueel Hoogtebestand Nederland, geraadpleegd op 02-05-2017 via www.AHN.nl.

¹⁶⁵ Stiboka, *Bodemkaart van Nederland* (1973).

¹⁶⁶ Ten Cate & Maarleveld, *Geomorfologische Kaart Nederland* (1977).

¹⁶⁷ Bureau RAAP, *Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht* (2009), kaartblad 3.

daarom bijna geen toeval dat het latere dorp Dubbeldam en relatief veel buitenplaatsen langs de Straatweg ontstonden. Bewijs hiervoor ontbreekt mede doordat in 1421 het gehele landschap werd weggevaagd. In het landschap van 1600 waren nauwelijks middeleeuwse structuren waar te nemen.

De kalkrijke poldervaaggronden op het Eiland van Dordrecht waren vruchtbaar. De opslibbing van vruchtbare klei in de periode vanaf de St. Elisabethsvloed leverde goede agrarische gronden op. De boeren hadden het gemiddeld goed rondom Dordrecht.¹⁶⁸ In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren de nieuwe polders aantrekkelijk voor het stichten van boerderijen.¹⁶⁹ Bovendien waren ze via het water of de weg binnen een paar uur bereikbaar vanuit de stad.¹⁷⁰ De buitenverblijven op het Eiland ontstonden merendeels vanuit deze boerderijen. In eerste instantie werd de locatiekeuze van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht gemaakt ten behoeve van de boerderij, niet voor het buitenverblijf. Wel kan een gunstige locatie van boerderijen bepalend zijn geweest bij de transformatie naar buitenverblijf (zie 3.2.2).

Ongetwijfeld was er een verband tussen de locatie van boerderijen, buitenverblijven en het landschap. Voor het Eiland van Dordrecht geldt dat het moeilijk is om een verband hiertussen hard te maken. Dit komt door de spreiding van de buitenplaatsen, de lage landschappelijke variatie en het ontbreken van gegevens over hoogte, bodem en geomorfologie. Ook is uit archiefbronnen weinig informatie te halen over individuele overwegingen voor locatiekeuze per buitenplaats op het Eiland. Alleen voor de buitenplaatsen aan de Straatweg van Dubbeldam lijkt het fysieke landschap een duidelijke rol te hebben gespeeld voor de locatiekeuze van buitenverblijven. Andere locaties van buitenplaatsen, zoals de locaties aan de Dordtsche Kil en aan de dijk van de Zuidpolder leken vooral interessant vanwege de aantrekkelijke ligging. Andere verklaringen over welke locaties op het Eiland van Dordrecht veranderden in buitenverblijven is wellicht te vinden in de uitgangspositie van de buitenverblijven.

3.2.2 Uitgangspositie

Buitenverblijven ontstonden vaak niet van de ene op de andere dag. Van der Wijck beargumenteert dat de locaties waarop men in de zeventiende eeuw de buitenverblijven stichtte grotendeels ontstonden vanuit een andere functie. Veel zeventiende- en achttiende-eeuwse buitenplaatsen in de Republiek waren eerst kastelen of kloosters. Anderen hadden een industriële functie of werden geheel nieuw gesticht. Verreweg de meeste buitenplaatsen ontstonden uit een boerderij of een hofstede.¹⁷¹

Ondanks dat er op het Eiland van Dordrecht van 1600 nauwelijks middeleeuwse restanten aanwezig waren is van één buitenplaats nagenoeg zeker dat deze een middeleeuwse voorganger had: het Huis te Dubbeldam of Blaucamer. Het huis was al te zien op een kaart van Jacob van Deventer uit circa 1550 (zie 2.3.1) en op een kaart van Pieter Sluyter uit 1560 (zie afb 14.1). Volgens Van Baarsel is het Huis te Dubbeldam een overblijfsel van vóór de vloed in 1421.¹⁷² In welke staat het gebouw rond 1600 verkeerde en welke functie het had is onduidelijk. Blaucamer was in elk geval in de verponding van 1632 het hoogst aangeschreven onroerend goed op het Eiland buiten de stad Dordrecht (zie 3.3.1). Rond 1620 werd Blaucamer een buitenverblijf en was het in bezit van de familie Van der Mijle.¹⁷³

---

¹⁶⁸ Van Ollefen, *De Stad- en Dorp-Beschrijver*, 48.

¹⁶⁹ Van der Wijck, *Nederlandse buitenplaatsen*, 16. Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 55.

¹⁷⁰ De afstand vanaf de stad naar het zuiden van het eiland was circa 6 kilometer, maximaal 1,5 uur lopen.

¹⁷¹ Van der Wijck, *De Nederlandse Buitenplaatsen*, 13.

¹⁷² Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 112,113.

¹⁷³ Brandts, *Historie der reformatie, Volume 4*, 292.

Van Crabbehoff en Haaswijk zijn vermoedens dat deze een middeleeuwse voorganger hadden. Over deze locaties bestaat twijfel of één van deze buitenverblijven gebouwd is op fundamenten van voormalige klooster 'Heysterbach'. Veel is hier helaas concreet niet over bekend.¹⁷⁴ Bij Crabbehoff wordt dit vermoeden extra versterkt voor de geschiedenis omtrent de heerlijkheid 'de Crabbe' (zie 2.2). De locaties van de voormalige kastelen en kloosters waren in het algemeen geschikt omdat ze goed bereikbaar en hoger gelegen waren. Bovendien hadden deze locaties extra uitstraling als statussymbool.¹⁷⁵ Het waren de vroegste types 'echte' buitenplaatsen en hadden een kasteelachtige verschijning.¹⁷⁶ Dat buitenplaatsen als Huis te Dubbeldam op een stonden plek die ooit feodaal was, lijkt dus geen toeval.

Afbeeldingen 13.1, 14.2 en 14.3: Huis te Dubbeldam op kaarten van 1560, 1592 en 1611. Op al deze kaarten al het grootste en opvallendste huis van het Dorchts achterland. (1. Kaart. P. Sluyter, Kaart van den Verdrongen Zuid-Hollandse Waard, 1560. 2. S. Jansz en C. Jansz, Kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl. 1592. 3. S. Jansz en D. Schellinx, Kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl, 1611.)

Het middeleeuwse Huis te Dubbeldam vormt een uitzondering op het Eiland van Dordrecht. Het buitenplaatsenlandschap is voor het grootste deel ontstaan uit boerderijen en hofstedes in een jong polderlandschap. De belangrijkste achterliggende oorzaak voor de grote investeringsdrang door stedelingen in hofstedes in de gehele Republiek kan gezien worden in de voorspoed in de landbouw vanaf circa 1600. Het agrarisch bedrijf floreerde in de Gouden Eeuw door een toenemende stedelijke bevolking en specialisme, technische innovatie en commercialisering in de landbouw. Kapitaalkrachtigen waren bereid om te investeren in een boerderij op het platteland. Het was immers rendabel en daarbij was het een kredietwaardige en veilige investering.¹⁷⁷ Stedelijke burgers koloniseerden het platteland ten koste van de adel die steeds meer macht verloor.¹⁷⁸ In het landelijk gebied rondom Dordrecht hebben deze redenen een grote rol gespeeld bij de totstandkoming van de buitenplaatsen.

Wanneer wordt teruggegaan naar het eind van de zestiende eeuw blijkt dat er al voor de eerste inpoldering in 1603 al cultuurlandschap was op het Eiland van Dordrecht. Dat blijkt uit een kaart uit 1592 waarop al huisjes, kades en eendenkooien te zien zijn (zie afb. 15). Op de kaart is te zien dat in de verschillende kades de oppervlakte van het land en de naam van een eigenaar of pachter staat

¹⁷⁴ RAD 489-24961: Van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dorchtsche eiland*, 27. Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 114.

¹⁷⁵ Harten, *Landhuizen en buitenplaatsen*, 48.

¹⁷⁶ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 47.

¹⁷⁷ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 21.

¹⁷⁸ *Ibidem*, 30,31.

vermeld, hetgeen doet vermoeden dat er al landbouw bedreven werd in 1592. De in de kaart vermeldde namen geven helaas geen aanknopingspunten voor vervolgonderzoek.¹⁷⁹ Op een kaart uit 1611, de eerste na de inpoldering in 1603, blijkt dat het aantal boerderijen is toegenomen. De boerderijen zijn herkenbaar aan de hooischuren en bomen die om het complex heen staan (zie afb. 15.2). Kaartvergelijking wijst uit dat voorgangers van latere buitenplaatsen als Rusthout, Eykendonck, Buitenrust en Zuidwijk al aanwezig zijn op de kaart van 1611. Van een buitenplaatsenlandschap is dan nog geen sprake. Het is evenmin bekend wie precies de eigenaren van de boerderijen waren. Al lijkt het wel te gaan om stedelingen, zoals te lezen in 2.3.4.

Afbeelding 14.1 en 15.2: De boerderij van Gerrit Jansz in 1592 (linksonder op beide kaarten) staat er ook in 1611. Duidelijk is te zien dat de bebouwing van 1592 tot 1611 in de Oud-Dubbeldamse polder is toegenomen en de eendenkooi gedempt is. (1. S. Jansz en C. Jansz, *Kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl*, 1592. 2. S. Jansz en D. Schellincx, *Kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl*, 1611.)

In Wioldrecht lag de situatie anders dan in Dubbeldam. Het ‘nieuwe’ land werd in deze polder vrij verkocht (zie 2.3.3) en dat maakte de weg vrij voor stedelingen om er direct hun hofstede te vestigen. Een van deze kopers was Louis Trip (1605-1684). Hij verwierf als belegging zes kavels met een totaal van 62 hectare in 1661, waarschijnlijk rondom zijn hofstede Rustenburg in het derde pand van deze polder.¹⁸⁰ De broer van Louis, Hendrik Trip (1605-1666), bouwde in 1661 de hofstede Amstelwijk, hoogstwaarschijnlijk vernoemd naar zijn woonplaats Amsterdam (zie afb. 16.1).¹⁸¹ Ook andere bebouwing in de polder, boerderijen waarvan enkele uitgroeiden tot buitenplaatsen, waren gesticht tussen inpoldering van 1659 en het vervaardigen van de kaarten door Van Nispen in 1673 (zie afb. 16 en 17).¹⁸²

¹⁷⁹ De genoemde namen uit de kaart zijn niet in andere archiefbronnen gevonden.

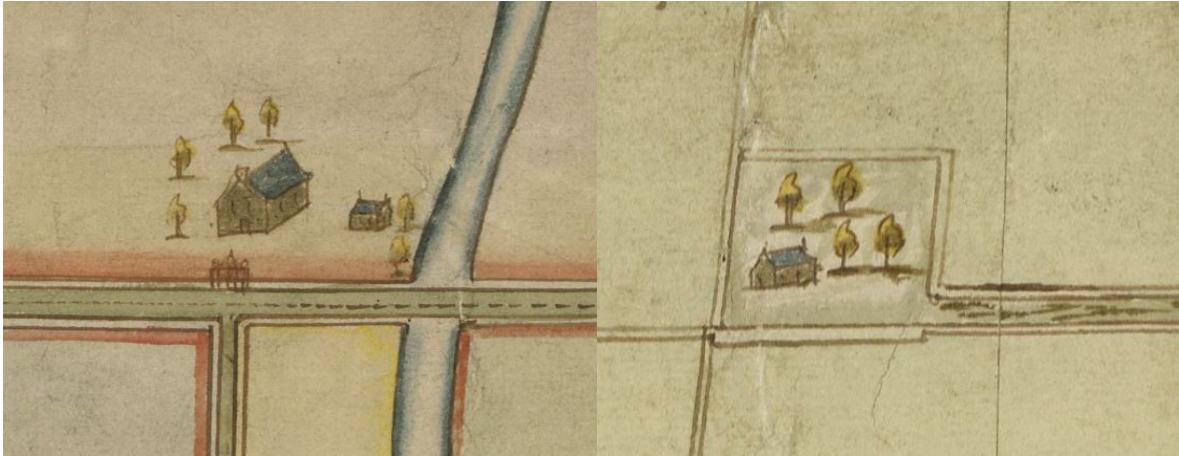
¹⁸⁰ Klein, *De Trippen*, 51.

¹⁸¹ De bestaande poort van Amstelwijk is een rijksmonument, gebouwd 1661. Geraadpleegd op 02-05-2017 via: <http://rijksmonumenten.nl/monument/13277/toegangshek-met-boogbrug-van-het-buiten-amstelwyck/dordrecht/>.

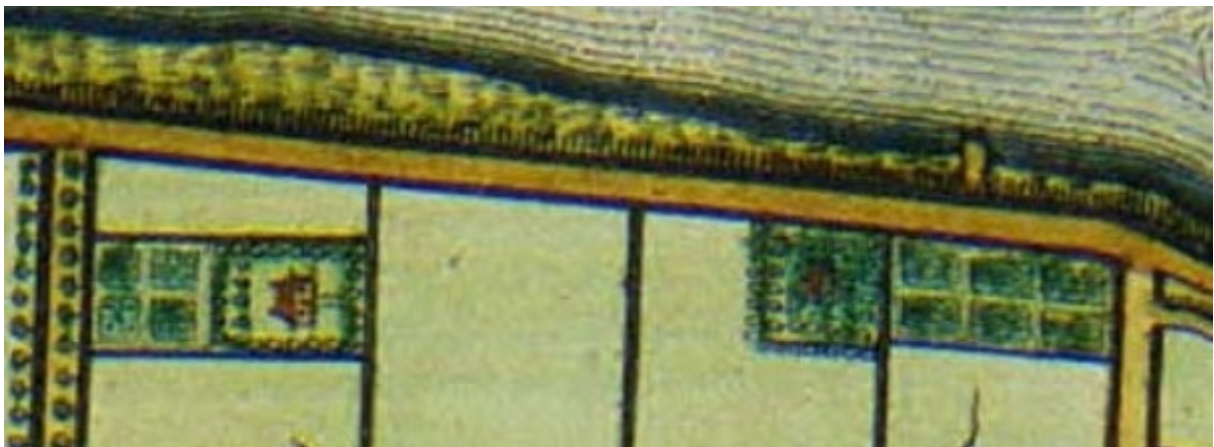
Het omliggende land was na de oplevering van de polder van H. Trip: NA, 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 2204: M. van Nispen, *Kaart gedeelte polder Wioldrecht*.

¹⁸² NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 2204. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman) 2193.

Afbeelding 15: Amstelwijck en de Buitenplaats aan de Blindeweg in 1673 op kaarten van Van Nispen. Bij Amstelwijck is de poort zichtbaar. (M. van Nispen, Kaart van een gedeelte van den polder van Wieldrecht, 1673)

Afbeelding 16: Ook Krab- en Landzicht (links) en Het Dammetje (rechts) waren in 1673 al aardige optrekjes gelegen aan de Dordtse Kil. Van Nispen 1673. (M. van Nispen, Kaart Eiland van Dordrecht, 1673.)

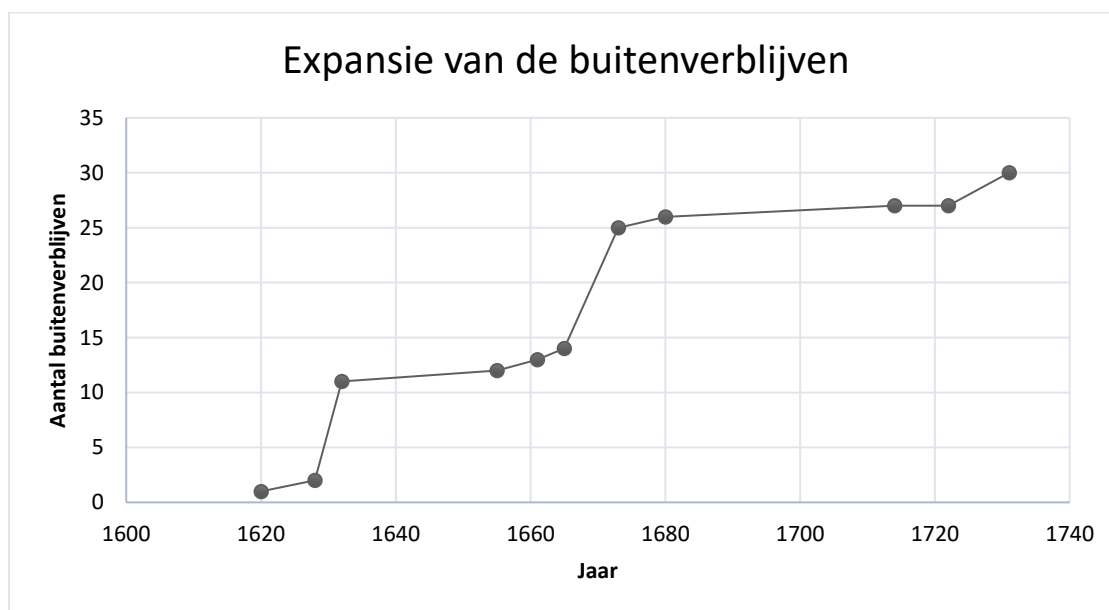
Waarom de ene boerderij uiteindelijk wel uitgroeide tot buitenverblijf en de andere niet, is moeilijk te verklaren. Naast de factoren uit paragraaf 3.2 waren er ook financiële beweegredenen. Kapitaalcrachtige bezitters van boerderijen maakten vanaf het begin van de zeventiende eeuw in de bestaande boerderij ruimte vrij voor een herenkamer of verbouwden de boerderij uit tot buitenverblijf. Andere boerderijen bleven gewoon dienst doen als agrarisch bedrijf. Het is ook mogelijk dat eigenaren al direct vanaf de stichting een herenkamer hadden. Voor de Wieldrechtse polder lijken de hofstedes, al dan niet met herenkamer, direct na de inpoldering gesticht te zijn. De hofstedes van de gebroeders Trip en het feit dat op de kaart van 1673, slechts veertien jaar na het gereedkomen van de polder, al veel buitenverblijven stonden bewijzen dit.

3.3 De genoegens van het buitenleven

In de eerste helft van de zeventiende eeuw komen veel stedelingen in Holland in bezit van een boerderij.¹⁸³ Het bezitten van een boerderij was destijds financieel aantrekkelijk. In de twee helft van de zeventiende eeuw ging het minder in de landbouw.¹⁸⁴ De boerderij ging een kleinere rol spelen voor stedelingen op het platteland. Wel behielden veel regenten en kooplieden hun financieel sterke positie of bouwden deze zelfs uit. Het is dus niet zo gek dat vanaf 1650 op veel buitenverblijven de boerderij aan belang inboette ken koste de genoegens van het buitenleven. Deze verandering bracht een transformatie van de praktische hofsteden met herenkamer naar lusthoven. Ook in Dordrecht is deze ontwikkeling merkbaar. Uit het verpondingskohier van 1731 blijkt welke transformatie het Dordtse buitenplaatsenlandschap onderging.

In onderstaande grafiek is de stijging van het aantal buitenverblijven per jaar uiteengezet. Als referentie is het jaar gekomen waarin het zekerheid is dat de locatie in gebruik was als buitenverblijf. Hierdoor wordt snelle stijging in 1632, 1673 en 1731 verklaard. De kaart uit 1673 en het kohier van 1731, waarin ook een verponding uit 1632 staat weergegeven, geven duidelijkheid over de functie als buitenverblijf. In 1731 blijkt dat het hoogste aantal buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht is bereikt. Van een aantal locaties is niet met zekerheid te zeggen of ze daadwerkelijk in gebruik waren als buitenverblijf in een bepaald jaar. In werkelijkheid zijn er daarom wellicht meer buitenverblijven geweest dan de lijn suggereert.

Grafiek 1: Groei van het aantal buitenplaatsen dat zeker in gebruik is. De sterke stijging van 1673 is te wijten aan het verschijnen van kaarten met daarop de buitenverblijven.

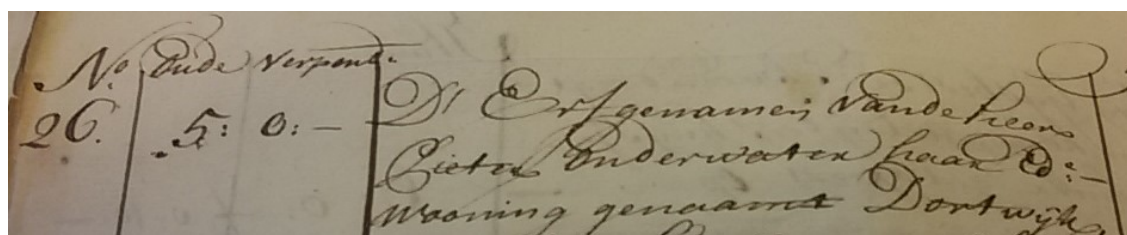
¹⁸³ Palmen, *Dordt en zijn ommelanden*, 183,184. Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 28.

¹⁸⁴ Van Tent, *Buitenplaatsen in historisch-geografisch opzicht*, 48.

3.3.1 De 'oude verponding' van 1632

Ook voor 1650 waren er al enkele buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. Dit is op te maken uit een van de eerste eenduidige bronnen van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht: de verponding van het onroerend goed uit 1632 uit het verpondingskohier van 1731 (zie afb 18.).¹⁸⁵ Uit deze gegevens blijkt welke buitenplaatsen reeds aanwezig waren en welke waarde ze vertegenwoordigden.¹⁸⁶ De verponding moest destijds betaald worden in een aantal guldens en stuivers. Eén gulden bestond uit twintig stuivers.¹⁸⁷

Ondanks dat door het ontbreken van een omschrijving van het onroerend bij de gegevens uit 1632 blijkt dat het Huis te Dubbeldam er in 1632 qua waarde met kop en schouders bovenuit stak. Maar ook Dordwijk, Rusthout, Dubbelsteyn, Zuidhoven, Buitenrust, Overkamp, Rozenhof, Wielburg, Zuideroord, en Crabbehoff hadden een hoge verponding. Duidelijk is ook dat bijvoorbeeld Eykendonck, Weizigt en Haaswijk nog een vrij lage verponding hadden. Dit onroerend goed is in die tijd niet meer dan de waarde een gemiddelde boerderij. Noordhoven was in 1627 al in bezit van het geslacht Van Hoogeveen, maar staat niet in het kohier onder de oude verponding.¹⁸⁸ Met zekerheid is het niet te zeggen, maar aangenomen wordt dat het onroerend goed met een verponding van vier gulden of hoger al minimaal als hofstede met herenkamer dienst deed. In de onderstaande tabel is het onroerend goed te zien met een verponding van vier gulden of hoger en de voorgangers van latere buitenplaatsen die in 1632 al bestonden (zie tabel 1).

Afbeelding 18: De 'oude verponding' van Dordwijk was 5 gulden en 0 stuivers. (Kohier van de verponding 1731.)

Buitenplaats uit verponding 1632	Aantal guldens-stuivers		
Huis te Dubbeldam	10-10	Weizigt	1-10
Dordwijk	5-0	Rozenhof	7-10
Rusthout	4-6	Welgelegen	2-7
Eykendonck	0-19	Haaswijk	2-7
Dubbelsteyn	5-0	Noordhoeve	2-7
Zuidhoven	4-0	Wielborg	6-0
Buitenrust	5-0	Zuideroord	6-0
Overkamp	4-0	Crabbehoff	6-0
		Gemiddelde boerderij	Ca. 2-0

Tabel 1: De verpondingen van 'buitenverblijven' in 1632 in guldens en stuivers. Eykendonck, Weizigt, Welgelegen, Haaswijk, Noordhoeve waren op dit moment nog een boerderij. Andere locaties hadden een aanzienlijk hogere verponding.

¹⁸⁵ NA 3.01.29 - 485: *Verponding over het onroerend goed 1731*. In het kohier staat per onroerend goed de 'oude verponding' vermeld. In de *Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver* van Van Ollefen is 1632 op bladzijde 4 genoemd als het jaar waarop een verponding is opgemaakt. Het jaar 1632 lijkt zeer waarschijnlijk, mede omdat het onroerend goed in de Wioldrechtse Polder (1659) nog niet verpond is.

¹⁸⁶ NA 3.01.29 - 485, *Verponding 1731*.

¹⁸⁷ Koninklijke Nederlandse Munt, *De geschiedenis van de Gulden*, geraadpleegd 21-2-2017 via: <https://www.knm.nl/Geschiedenis-van-de-gulden/nl/news/398/?NieuwsGroepID=1>.

¹⁸⁸ RAD 3-3976: Kohier betreffende de inkomsten aan verponding in de heerlijkheid van de Merwede 1627.

3.3.2 De buitenverblijven krijgen gestalte

Wie in dit land een paradijs wil zien moet over land vanuit Dordrecht één mijl in de richting van Breda reizen. De reiziger zal waar hij ook kijkt mooie huizen en tuinen zien en verschillende keurig geplante bomen.¹⁸⁹

Eind zeventiende eeuw maakte de lijfarts van Willem III (1650-1702), Walter Harris, een reisverslag waarin hij onder andere door Dubbeldam heen reisde. Dat het landschap op het Eiland van Dordrecht zeer de moeite waard was in de zeventiende en achttiende eeuw is hier uit op te maken. In deze paragraaf is ingegaan op de transformatie van een agrarisch landschap naar een buitenplaatsenlandschap.

Omdat voor '1632' omschrijvingen van het onroerend goed ontbreken is pas vanaf de periode na 1632 met zekerheid iets te zeggen de transformaties van boerderijen naar buitenverblijven. Alleen van Crabbehoff is een exact stichtingsjaar van voor 1632 bekend. In 1628 werd in de Zuidpolder op de grond van de Crabbe 'Crabbehof' of de 'Schouwenhofstede' gesticht door Cornelis Roelantz van de Clooster alias Schouw (?-?). Het was een kasteelachtig gebouw met mogelijk een oudere oorsprong (zie 3.2.2).¹⁹⁰ Dordwijk werd rond 1630 gesticht door Cornelis van Beveren (1568-1641). Haar bijnaam, 'het Torensteedje', dankt het aan de kasteelachtige verschijning, met toren, die er van begin af aan stond (zie afb. 19).¹⁹¹ Het geslacht Van Beveren was in het begin van de zeventiende eeuw tevens in bezit van 'de stede Zuidhoven' in Dubbeldam.¹⁹² Het uiterlijk en de functie van Zuidhoven in deze tijd is niet bekend.

Afbeelding 19: Dordwijk in 1680. (Onbekend, Hofstede Dordwijk, ca. 1680.)

¹⁸⁹ Van Baarsel en Van Heiningen, *Dordrecht van buitenhuizen en lusthoven*, 32.

¹⁹⁰ Van Heeren, *Heeft Crabbehoff een middeleeuwse voorganger gehad?*, 203-207.

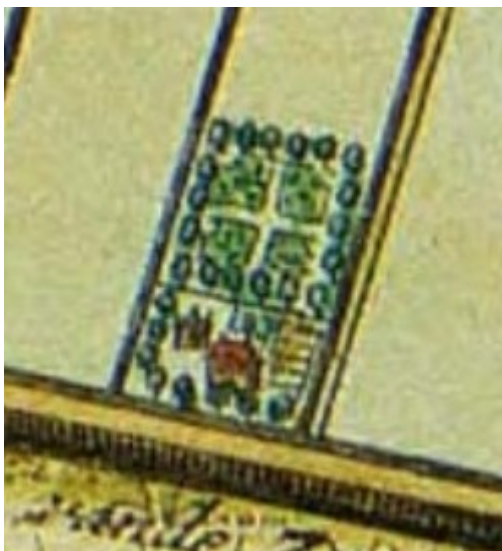
¹⁹¹ Van Baarsel, *Dordwijk in Dordrecht*, 425. Van den Hoek, *Boerderijen Groote Waard*, 227.

¹⁹² Aan de voorzijde van het huidige huis is een gevelsteen met daarin de naam 'Van Beveren'. Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 331.

In 1659 kwam de Wieldrechtse polder gereed. De eerste boerderijen en hofstedes verschenen direct na het gereedkomen zoals Rustenburg en Amstelwijck van de gebroeders Trip (zie 3.2.2). Op de overzichtskaart van Van Nispen uit 1673 is te zien dat ook voorgangers van latere buitenplaatsen reeds bestonden, aan de uitstraling van deze huizen op de kaart is te zien dat er toen al behoorlijke hofstedes waren, waarbij vaak al een tuin of boomgaard aan verbonden was (zie afb. 20, 21). Jacob Trip (1688-1719), een van de eigenaren van Amstelwijck had in de periode 1689 tot 1727 maar liefst 346 iepen en twintig notenbomen stonden langs de dijk bij Amstelwijck.¹⁹³

Afbeelding 20: Links Rustenburg en Groenhoven en rechts de dan al, op het oog, grote buitenplaats Zuidwijk in 1673. (M. van Nispen, Kaart Eiland van Dordrecht, 1673.)

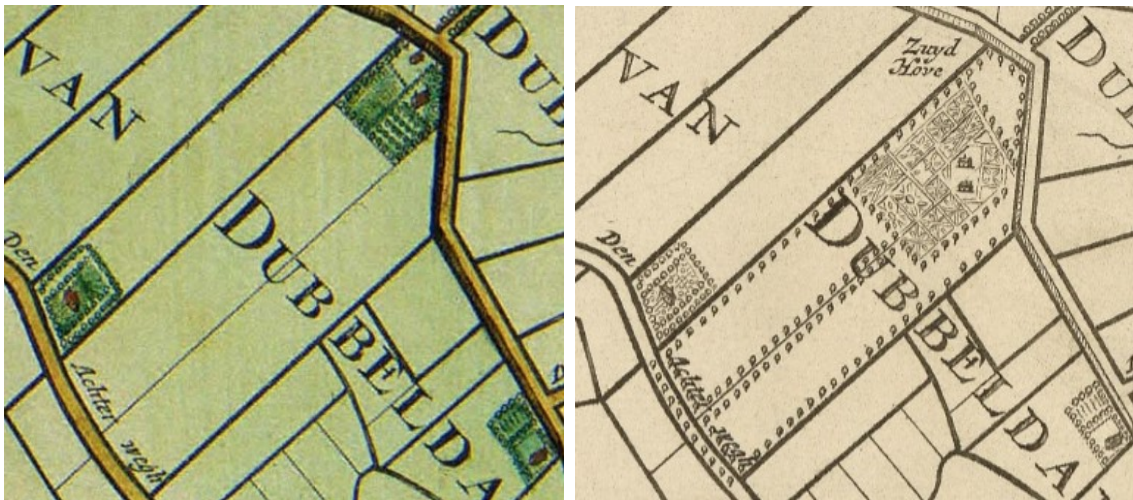
Afbeelding 21: Noordhoeve in 1673. (M. van Nispen, Kaart Eiland van Dordrecht, 1673.)

¹⁹³ Van Baarsel, *Dordrecht van buitenhuizen en luthoven*, 35.

De kaart uit 1673 (zie afb. 17) geeft een goed beeld van de toename van het aantal buitenverblijven sinds de aanleg van de polders. De locaties van de buitenverblijven zijn duidelijk zichtbaar op deze kaart. De buitenverblijven zijn te herkennen aan een groot huis en een kleine tuin of een boomgaard. Vanaf 1673 beginnen veel buitenplaatsen te 'groeien'. Huizen en tuinen worden vergroot. De ontwikkeling vanaf 1673 is duidelijk waar te nemen bij de verbeterde overzichtskaart van circa 1720 en het kohier van 1731. Vanaf het einde van de zeventiende eeuw worden veel herenkamers en hofstedes vergroot, verbouwd, herbouwd. Ook worden geheel nieuwe buitenplaatsen gesticht. Men ontdekte de genoegens van het buitenleven op het Eiland van Dordrecht.

Mattheus Elias van den Broucke (1657-1720) kwam als schoonzoon van oud-burgemeester Johan van den Burch (1618-1691) in 1688 in bezit van Dubbelsteyn.¹⁹⁴ Hij liet dit buiten in 1691 aanzienlijk verbouwen. Er kwamen stallingen en een koets- en tuinmanskuis. Tevens waren er 'tuinen, laningen, vijvers, boomgaerden en timmeragien en plantagien' aangelegd.¹⁹⁵ Via Mattheus kwam Dubbelsteyn in bezit van zoon Johan van den Broucke (1693-1737).¹⁹⁶ In 1710 werd de grote buitenplaats Kilsigt verbouwd door Diderik Hubert Stoop (1658-1731) (zie afb. 22).¹⁹⁷ Vergelijking tussen de kaarten van 1673 en circa 1720 laat zien welke transformatie dit buitenverblijf onderging in 1710. Een andere hofstede waar tussen 1673 en 1720 een serieuze verandering plaatsvond was Zuidhoven. De tuin van dit buiten werd aanzienlijk vergroot door Ernst Cornelisz de Bevere (Van Beveren) (1660-1722) (zie afb. 22.2).¹⁹⁸ In 1722 kocht Elisabeth Francken (1661-1729) 'het Huisje op de tuin genaemt Weizigt' en liet hier haar buitenplaats bouwen.¹⁹⁹ Op Dubbelsteyn liet men naast het bestaande herenhuis een nieuw huis liet bouwen in 1728 (zie 3.3.3). Ook Wielhoven, Krab- en Landzicht, Het Dammetje, Gravenstein, Groenhoven en Groot Raij waren uitgegroeid van boerderij tot buitenverblijf in de periode 1650-1731.

Afbeelding 22.1: Zuidhoven onderging een grote transformatie door tussen 1673 en ca. 1720. . (M. van Nispen, Kaart Eiland van Dordrecht, 1673 en M. de Vries, Kaart Eiland van Dordrecht ca. 1720)

¹⁹⁴ E. van Heiningen, 'Tweemaal Mattheus en dubbel Dubbelsteyn', in: *Oud Dordrecht, deel 2* (2005) 5.

¹⁹⁵ E. van Heiningen, 'Weizigt', in: *Oud Dordrecht, deel 3* (2005) 26.

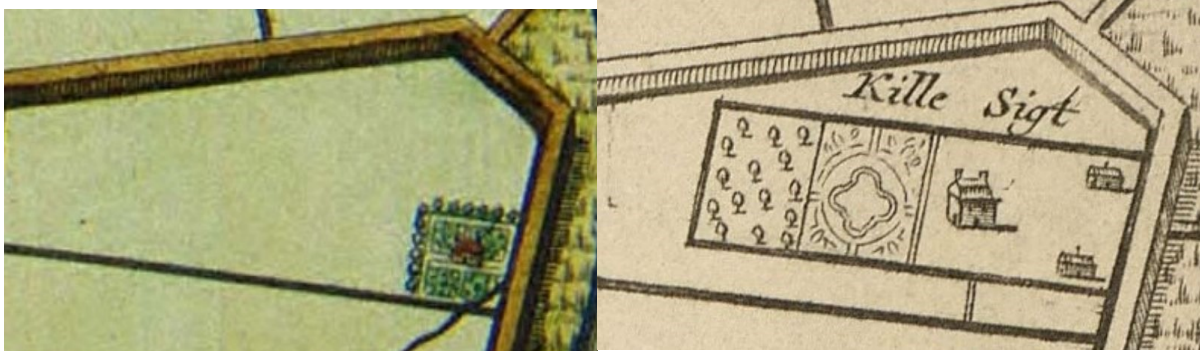
¹⁹⁶ P.C. Molhuysen, P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 4 (1918) 317.

¹⁹⁷ Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 129.

Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 399. Lips, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 109.

¹⁹⁸ Utrechts Archief 32-684: *Rekeningen van Laurens Boon als gaarder van de 100e penning over Dubbeldam*, 1707, 1708, 1712-1714, 1717, 1719-1728. Deze bron wijst uit dat Ernst Cornelisz de Bevere eigenaar van het onroerend goed op Zuidhoven is.

¹⁹⁹ Van Heiningen, *Weizigt*, 26.

Afbeelding 22.2: Ook Kilsigt onderging een grote transformatie door tussen 1673 en ca. 1720. (M. van Nispen, Kaart Eiland van Dordrecht, 1673 en M. de Vries, Kaart Eiland van Dordrecht ca. 1720)

Andere buitenverblijven waren ook al het aanzien waard in de vroege achttiende eeuw. In de oudst bekende advertentie uit de Amsterdamse Courant met betrekking tot een Dordts buitenverblijf uit 1694 is te lezen dat op een 'wooning genaemt Rusthout, aen de Straetweg van Dubbeldam' een 'schoone partye van omtrent 460 sware ype bomen' werd verkocht. Een niet afgemaakte bezitskaart van Huis te Dubbeldam met de familiewapens van 'Stoop' en 'Pompe' laat zien dat Huis te Dubbeldam ooit een zeer fraaie tuin had.²⁰⁰ Willem Stoop (1657-1701) was vanaf 1694 eigenaar van Huis te Dubbeldam en getrouwd met Alida Pompe van Meerdervoort (1694-1747). Alida Pompe woonde tot haar dood in 1747 op 'Dubbeldam'. De kaart komt dus vermoedelijk uit de periode 1694-1747. Afbeeldingen uit circa 1730 van het Huis te Dubbeldam laten ook zien dat het pand zeer kolossaal was en in vloeroppervlakte waarschijnlijk de grootste van alle huizen in de vroege achttiende eeuw (zie afb. 23).²⁰¹

Afbeelding 23: Het Huis te Dubbeldam in 1730 door André Schoemaker. (A. Schoemaker, Het Huis te Dubbeldam 1730. Kopie door E.H. Schoemaker 1897.)

²⁰⁰ RAD 551-45016. *Plattegrond in kleur van de buitenplaats Het Huis te Dubbeldam aan de westzijde van de Dubbeldamseweg tussen de Markettenweg en de Begraafplaats; met drie lege cartouches, een met de wapens van Stoop en Pompe.*

²⁰¹ RAD 551-35964, 551-30195, 551-30196. *Afbeeldingen van Huis te Dubbeldam.*

Direct na de inpolderingen drukten de stedelingen hun stempel op het achterland van Dordrecht. Je kan wel stellen dat gedurende de zeventiende en achttiende eeuw het gehele achterland van Dordrecht onder bestuur en in bezit was van Dordtenaren. Niet alleen door landbezit en door bestuurlijke macht had Dordrecht de touwtjes in haar achterland stevig in handen, ook de uitstraling van de buitenplaatsen zorgde er voor dat het landschap onlosmakelijk verbonden was met de stad Dordrecht. De Dordtse elite ging in deze periode de genoegens van het buitenleven proeven. Ook in andere delen van Holland vond in dezelfde periode deze transformatie plaats.²⁰² Toch bleven de boerderijen bij de verblijven in de meeste gevallen bestaan en de herenkamer was nog lang niet uit de gratie. Dat blijkt wel uit gegevens uit het verpondingskohier van 1731.

3.3.3 Het kohier van 1731

Het kohier van 1731 geeft een goede eenduidige inkijk in het Dordtse buitenplaatsenlandschap van dat moment. Bijna honderd jaar na 'de oude verponding' van 1632 blijkt dat het aantal buitenplaatsen is toegenomen tot boven de dertig. Dit is het hoogtepunt in het aantal buitenplaatsen op het Eiland. Uit het verpondingskohier van het Eiland van Dordrecht uit 1731 is precies op te maken welk onroerend goed in gebruik is als buitenplaats. Bovendien zijn de buitenplaatsen onderling vergelijkbaar.

Van de periode voor 1731 is voor het ambacht Dubbeldam al informatie bekend over verpondingen van buitenverblijven. Dankzij het Kohier van de verponding van 1731 is het mogelijk om voor het ambacht Dubbeldam wat betreft de verpondingen op het onroerend goed terug in de tijd te gaan tot 1707. In de periode 1707-1728 verschenen namelijk jaarrekeningen van de verponding voor dit ambacht. Door middel van een reconstructie van eigenaren van het onroerend goed en de genoemde 'oude verponding' in de verschillende jaarrekeningen wordt onder andere inzichtelijk wanneer onroerend goed van eigenaar wisselde. De gegeven verponding in deze rekeningen is meestal gelijk is aan de 'oude verponding' uit 1632, mits er in de tussentijd geen nieuwbouw, sloop of verbouw plaatsvond. Van nieuwe of verhoogde verpondingen op onroerend goed lijkt, met uitzondering van Dubbelsteyn, wat betreft de buitenverblijven geen sprake in deze jaarrekeningen. Dankzij de jaarrekeningen van de verponding is bekend dat mevrouw Van den Biesheuvel in 1723 Dubbelsteyn overnam van Johan van den Broucke en dat zij in 1728 een tweede herenhuis liet bouwen. Het oude huis had reeds een vrij hoge verponding van vijf gulden, maar het nieuwe huis van mevrouw Van den Biesheuvel kostte aan belasting per jaar negen gulden en zeven stuivers.²⁰³ Het oude herenhuis werd in 1740 gesloopt.²⁰⁴ Over mevrouw Van den Biesheuvel is geen informatie bekend. Ook valt op dat er een hoge verponding van Abraham Stoop (1625-1713) verdwijnt uit de jaarrekening van 1717. Vermoedelijk is dit buitenverblijf Groot Raij in de Alloysenpolder dat in dit jaar door een watersnood werd verwoest.²⁰⁵

De jaarrekeningen geven alleen eigenaren en verpondingen van één ambacht. Het kohier van 1731 was opgemaakt voor het hele Eiland van Dordrecht en omvatte omschrijvingen van buitenplaatsen. De buitens staan in het verpondingskohier omschreven als 'landhuis' of 'buitenhuis', ook 'herenhuis' en 'buitenwoning' komen voor. De term 'landhuis' komt twaalf keer voor, waarvan acht keer in combinatie met een boerderij. Negen keer is het buitenverblijf omschreven als buitenhuis, waarvan in

---

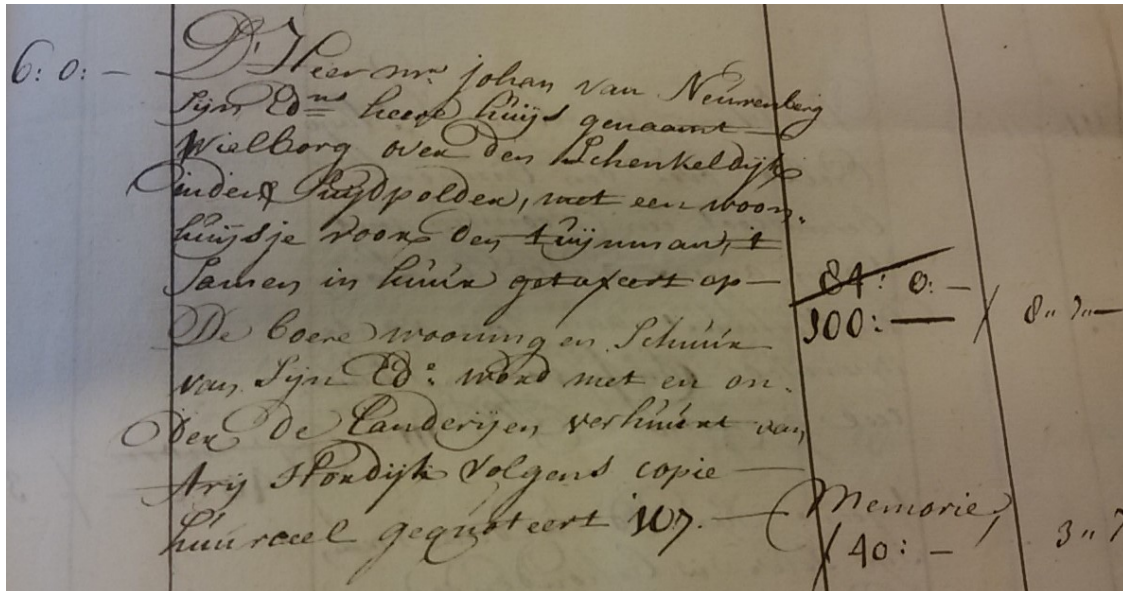
²⁰² Glaudemans, *Amsterdams Arcadia*, 24. Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 99. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 124.

²⁰³ NA 3.01.29- 485: *Verponding 1731*. Utrechts Archief 32-684: *Rekeningen verponding Dubbeldam 1707-1728*.

²⁰⁴ NA 3.01.29-524: *Gaarderboeken voor de verponding der huizen in Dordrecht en Kwartier. Omvattende: 1. Dordrecht, 2. Merwedepolder, 3. Mijl, Crab en Nadort, 4. Dubbeldam, 5. Wioldrecht*.

²⁰⁵ Utrechts Archief 32-684: *Rekeningen verponding Dubbeldam 1707-1728*. Utrechts Archief 32-685, *Rekeningen van Laurens Boon als gaarder van de verponding over Dubbeldam, 1706, 1707, 1711-1714, 1716-1724*.

vijf verpondingen de boerderij is meegenomen in de verponding. In hoogte van verpondingen tussen 'landhuis' en 'buitenhuis' zijn geen aanwijsbare verschillen. Het lijkt dat de termen door elkaar zijn gebruikt. In de omschrijvingen zijn de landhuizen en de buitenhuizen ook genoemd in combinatie met een keet, tuinmanswoning of arbeiderswoning. Wanneer de tuinmanswoning in de opname van het onroerend goed van een buitenverblijf werd meegenomen, kreeg deze een aparte verponding.

Afbeelding 24: De hoog aangeslagen buitenplaats Wielborg van Johan van Neurenburg in het kohier van 1731.

Niet alle buitenplaatsen waren in de verpondingswaarde gestegen tussen 1632 en 1731. Voor Rusthout, Crabbehoff en Huis te Dubbeldam is een kleine daling te zien. Daarmee lijken de complexen al over hun hoogtepunt heen in 1731. De overige buitenplaatsen stegen in waarde in de periode 1632-1731. De gemiddelde verponding ging omhoog van 4 gulden en 5 stuivers naar 6 gulden en 15 stuivers. Verschillen in waardes tussen het ambacht Dubbeldam en de heerlijkheid Wieldrecht zijn er nagenoeg niet in 1731. Het ambacht Dubbeldam had een gemiddelde van 6 gulden en 13 stuivers en de heerlijkheid Wieldrecht een gemiddelde van 7 gulden.

De hoogst belaste buitenplaatsen met een verponding van zeven gulden of hoger komen relatief het meest voor in de Wieldrechtse polder. Hier hadden vijf van de negen buitenplaatsen een dergelijke verponding. In het ambacht Dubbeldam hadden zeven van de vijftien buitenverblijven een verponding van zeven gulden of hoger, op de grond van de Merwede één. De reden dat in de Wieldrechtse polder de grootste buitenverblijven stonden is waarschijnlijk te danken aan haar ontstaansgeschiedenis. Deze polder is jonger, stedelingen konden hier vrij verhandelbaar land kopen en daardoor direct hofstedes stichten (3.3.2).

Gebied	Gemiddelde waarde Buitenverblijven
Eiland van Dordrecht 1632	4 gulden 5 stuivers
Ambacht Dubbeldam 1731	6 gulden 13 stuivers
Heerlijkheid Wioldrecht 1731	7 gulden
Eiland van Dordrecht 1731	6 gulden 15 stuivers
Gebied	Verblijven met verponding fl. 7 of hoger 1731
Ambacht Dubbeldam	7 van de 15 = 46% van het totaal
Heerlijkheid Wioldrecht	5 van de 9 = 57% van het totaal
Eiland van Dordrecht	14 van de 28 = 46% van het totaal

Tabel 2: Vergelijking tussen deelgebieden op het Eiland van Dordrecht'. Niet meegenomen zijn hier de buitenplaatsen op het grondgebied van de Merwede. (Verponding 1731)

In het kohier zijn geen exacte locaties genoemd. Zo stond onroerend goed met een 'landhuis' op naam van Hugo Eelbo (1672-1755), oud-burgemeester van de stad Dordrecht en volgens de personeele quotisatie van 1742 de rijkste inwoner van de stad.²⁰⁶ Hij had in 1731 een buitenplaats in de Zuidpolder op de grond van Dubbeldam. Helaas is niet met zekerheid worden vast te stellen welke buitenplaats dit was, vermoedelijk betreft het Zuidwijk of Middenhoeve.²⁰⁷

De beschikbare cijfers geven een goede indicatie welke buitenplaatsen boven de rest uitstaken. Maar men moet wel opletten bij het interpreteren van deze cijfers. De gegevens van kohier uit 1731 zijn niet altijd even eenduidig. Bij de ene taxatie is de boerderij wel meegenomen, bij de andere niet en staat de boerderij apart in het kohier vermeld. Bij een herenhuis waarbij een gedeelte van het huis voor de eigenaar was bestemd werd de verponding verricht op de eigenaar in plaats van het onroerend goed. Ook werd in enkele gevallen het tuinmanshuis niet meegerekend en apart vermeld. Voor Dubbelsteyn, waar in 1731 twee herenhuizen stonden, geldt dat ze los van elkaar in het verpondingskohier staan. De totale waarde van Dubbelsteyn moet eigenlijk bij elkaar op worden geteld. Kortweg kan op basis van het kohier gesteld worden dat het Huis te Dubbeldam, Kilsigt, Wielborg (zie afb. 24), Dubbelsteyn en Groenhoven de hoogst getaxeerde buitenverblijven van het Eiland waren in 1731 en dat er op dat moment dertig locaties in het kohier zijn omschreven als buitenverblijf.²⁰⁸

Ook in andere onderzoeken naar buitenplaatsenlandschappen, zoals Van Oosterom (Oude Rijn), Boschma-Aarnoudse (Purmer), is gebruik gemaakt de verpondingskohieren uit circa 1731 die destijds voor grote delen Holland zijn opgemaakt. Omdat taxateurs per gebied andere kwalificaties hanteerden bij de opmaak van het onroerend goed laten gebieden zich onderling moeilijk vergelijken.²⁰⁹ Bovendien verschilden gebieden in oppervlakte, aantal buitenplaatsen, dichtheid van buitenplaatsen en het vermogen van de eigenaren verschilden per regio. Uit benoemingen van buitenplaatsen in het kohier van 1732 van de buitenplaatsen langs de Oude Rijn blijkt wel dat de ontwikkeling van buitenplaatsen veel overeenkomsten had met de Dordtse. Veel buitenplaatsen hadden een boerderij en worden aangeduid als 'heerenhuijs' of 'buitenhuijs'. Verschillen zijn er ook, enkele grote buitenplaatsen worden langs de Oude Rijn al met de het nieuwe begrip 'buitenplaats' omschreven.²¹⁰

²⁰⁶ NA 3.01.28 - 28: Kohier van de personeele quotisatie (familiegeld), samengesteld door Commissarissen van de Staten ingevolge resolutie van 1742 Maart 7 over de steden met haar kwartieren, copie. 9 deelen en 5 pakken.

²⁰⁷ NA 3.01.29 - 485, Verponding 1731.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Boschma-Aarnoudse, *Buitenplaatsen in de Purmer*, 26

²¹⁰ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, Bijlage 2.

3.4 Conclusie

In een periode van honderddertig jaar ontstonden vanaf 1600 circa dertig buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. Deze buitens ontstonden vanuit een boerderijen die direct na de verschillende inpolderingen werden gesticht, waarschijnlijk door rijke stedelingen. Al voor 1630 ontstaan de eerste buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht vanuit de boerderijen als herenkamer of als hofstede. Een gunstige locatie en een eigenaar die bereid was om te investeren bepaalden welke boerderijen buitenverblijven werden. Het buitenplaatsenlandschap van het Eiland van Dordrecht liet zich qua schaal, hoeveelheid buitenplaatsen en landschap moeilijk vergelijken met gebieden als de Vecht, Oude Rijn, Walcheren of buitenplaatsenlandschappen in andere polders. Door de ligging direct achter de stadsmuren, de kleinschaligheid van het gebied in combinatie met het type buitenplaats is het gebied met betrekking tot buitenplaatsenlandschappen nergens anders te vinden.

Niet vermaak of machtsvertoon was de belangrijkste reden voor de ontwikkeling van het buitenplaatsenlandschap, maar het was het lucratieve aspect van boerderij- en landbezit waarop men besloot te investeren. De meeste buitenverblijven dienden in eerste instantie, zeker tot in het derde kwart van de zeventiende eeuw, hoofdzakelijk een agrarische onderneming. Vanaf 1650 tot 1731 werden buitenverblijven vergroot en voorzien van onder andere tuinen, lanen, vijvers en ook nieuwe herenhuizen. Een belangrijke referentie, het verpondingskohier van 1731, toont aan dat veel buitenverblijven in honderd jaar tijd fors in waarde waren gestegen.

4. Status en macht

De periode tussen het verschijnen van het Kohier van de Verponding in 1731 en de Franse inval in Dordrecht in 1793 is hoogtepunt van de Dordtse buitenplaatsencultuur als het gaat om vertoon. In deze periode groeiden verschillende agrarisch aandoende buitenverblijven uit tot luxe buitenplaatsen met koetshuizen, oranjerieën en fraaie tuinen. Status en machtsvertoon werden voor een aantal buitenplaatseneigenaren op het Eiland van Dordrecht steeds belangrijker ten opzichte van het praktisch nut. Dit hoofdstuk analyseert de transformatie van de buitenverblijven. Daarbij is niet alleen naar de buitenplaatsen zelf gekeken, maak ook naar de eigenaren die verantwoordelijk waren voor de veranderingen in het Dordtse buitenplaatsenlandschap in de genoemde periode.

4.1 Eigenaren en Elite

De Dordtse elite bestond uit een hechte groep regenten. Bijna drie eeuwen lang waren het dezelfde of verwante families als Stoop, Onderwater, Van Slingeland en Repelaer die de bestuurlijke macht hadden in Dordrecht, Dubbeldam en Wieldrecht. Deze constatering is ook herkenbaar in de eigenaren van de buitens, alsmede in de connectie die ze met eigenaren van andere buitenplaatsen hadden.

Het is in de achttiende eeuw opvallend dat het kapitaal van de elite in de Republiek en met name in Holland steeds groter werd, terwijl het gemiddeld slechter ging met de economie. Volgens De Jong zijn hiervoor verschillende redenen aan te wijzen. Zo beloonde de regenten zichzelf goed met bestuurlijke taken, nam men kapitaal over van uitstervende families en had men weinig risicovolle, maar wel financieel aantrekkelijke obligaties.²¹¹ Families met aanzien trouwden in Holland in hoge mate met elkaar waardoor families krompen.²¹² Status en machtsvertoon van de elite waren de belangrijkste drijfveren om de buitenplaats zo groot mogelijk uit te bouwen.²¹³ De genoemde processen zetten zich voort gedurende de achttiende eeuw en waren van belang voor het floreren van de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Deze processen speelden later ook een rol bij de neergang van de buitenplaatsen. Hier komen we in paragraaf 5.2 op terug.

Het grootste deel van deze groep had zijn kapitaal reeds verdiend in de voorgaande decennia. De zeventiende-eeuwse patriciërsgeleden die hun geld verdienden als houtkopers of brouwers werden koopmannen. De economische activiteit werd steeds vaker gecombineerd met een bestuurlijke functie. Door de onderlinge connecties konden patriciërs vanaf jonge leeftijd stappen maken als bestuurder.²¹⁴ Uit de zogenaamde Heerenboekjes (zie afb 25.), waarin de namen van bestuurders van de stad Dordrecht werden gepubliceerd, wordt duidelijk welke families de touwtjes in handen hadden in de stad. In de jaren dat de Heerenboekjes 1678 tot 1794 verschenen komt men veelvuldig namen als Onderwater, Stoop, Everwijn, Van Neurenburg, Van Slingelandt, Eelbo, Gevaerts en Repelaer tegen. In de honderdzestien jaar dat deze boekjes vervaardigd werden, bleven deze families grotendeels aan de macht in de stad Dordrecht.²¹⁵

Uit de gegevens uit kohier van de personeele quotisatie uit 1742 blijkt dat men als 'beroep' vaak een bestuurlijke functie had. Kijkend naar de beroepen van de rijke 'heren' in 1742 blijkt dat de groep voornamelijk uit burgemeesters, oud-burgemeesters, schepenen, achten, veertigen en dijkgraven

---

²¹¹ De Jong, *Een deftig bestaan*, 68, 75.

²¹² Ibidem, 93.

²¹³ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 75. De Jong, *Een deftig bestaan*, 63.

²¹⁴ Palmen, *De politieke elite*, 220.

²¹⁵ RAD 489-62334: M. Balen et al, *Lysten waar in vertoond worden de namen van de ed. groot achtb. heeren regeerders (vanaf 1714: regenten) der stad Dordrecht, mitsgaders van verscheyden andere collegien en beambten (De Heerenboekjes)*. 1731.

bestond, oftewel de bestuurders van de stad (zie tabel 3). Ook was er een grote groep renteniers en renteniersters.²¹⁶ Deze Dordtenaren volgden hierbij de trend die in de rest van de Republiek gaande was. De buitenplaatsen waren onderdeel van het machtsvertoon van deze groep waarbij rijke geslachten met elkaar trouwden. Hendrik Braats (1702-1741) en Margarita Eelbo (1704-1773), respectievelijk zoon en dochter van de hoogst aangeslagen hoofden per gezinnen, trouwden met elkaar.²¹⁷

De HEEREN,	
Matthys Berk, <i>heeren Pompejusz, Vry-Heer van Goidschalx-Oord, &c.</i>	1694.
Mr. Hugo Eelbo, <i>Paulusz,</i>	1699.
Mr. Johan van den Brandeler, <i>Françoisz,</i>	1702.
Mr. Matthys Beelaerts, <i>heeren Pietersz, Heere van Wieldrecht, Emmichoven, &c.</i>	1703.
Mr. Pieter Eelbo, <i>heeren Roelofsz,</i>	1705.
Mr. Jacob Stoop, <i>heeren Abrabamsz,</i>	1707.
Roelof Eelbo, <i>heeren Roelofsz, Heere van Molenaarsgraaf, Steenhuyzen, Gieffen, Uytwyk, &c.</i>	1711.
Mr. Adriaan Halling, <i>heeren Hermansz,</i>	1711.
Mr. Damas van Slingelandt, <i>heeren Barthoutsz,</i>	1713.
Anthony Repelaer, <i>heeren Hugensz,</i>	1715.
Jacob van de Graaf, <i>Sebastiaansz,</i>	1717.
Andries de Jong, <i>Jonasz,</i>	1718.
Mr. Govert van Slingelandt, <i>heeren Barthoutsz, Vry-Heer van Slingelandt, &c.</i>	1718.
Mattheus Onderwater, <i>heeren Pietersz,</i>	1719.
Mr. Jacob van de Graaf, <i>Adriaansz,</i>	1719.
Mr. Cornelis van den Honert, <i>heeren Hermansz,</i>	1719.
Hendrik van den Santheuvel, <i>heeren Bartholomeusz,</i>	1722.
Mr. Nicolaas Stoop, <i>Willemsz,</i>	1723.
Mr. Balthazar Repelaer, <i>heeren Anthonisz,</i>	1723.
Mr. Johan Gevaerts, <i>heeren Okkersz,</i>	1723.
Mr. Cornelis de Witt, <i>Johansz,</i>	1724.
Mr. Cornelis van der Duffen, <i>heeren Nikolaasz,</i>	1726.
Mr. Paulus Gevaerts, <i>heeren Okkersz,</i>	1726.
Adriaan Braets, <i>Jacobsz, Heere der Stede Geervliet, Simonshaven, Biert, &c.</i>	1727.
Mr. Pompejus Berk, <i>heeren Matthysz,</i>	1727.
Mr. Johan van Neurenberg, <i>heeren Johansz,</i>	1728.
Johan Brandwyk van Blokland, <i>heeren Willemsz,</i>	1728.
Mr. Hendrik Braets, <i>Jacobsz, Heere van Spykenisse, Brabant, Hekelingen, Vrieslant, &c.</i>	1729.
Mr. Gerard Æmilius van Hoogeveen, <i>heeren Adriaansz.</i>	1729.
Mr. Hendrik Onderwater, <i>heeren Boudewynsz,</i>	1729.
Hendrik van den Santheuvel, <i>heeren Anthonisz,</i>	1730.
Mr. Johan Maria van Wevort van Ossenbergh, <i>Ernestsz,</i>	1730.
Mr. Abraham van den Santheuvel, <i>heeren Bartholomeusz,</i>	1730.
Mr. Johan Diderik Pompe van Meerdervoort, <i>Jacobsz, Heere van Meerdervoort en den Oostendam, &c.</i>	1731.
Okker Repelaer, <i>heeren Hugensz,</i>	1731.
Mr. Willem Reepmaker, <i>Johansz, Heere van Strevelsboek, &c.</i>	1731.
Mattheus Rees, <i>Mattheusz,</i>	1731.

Afbeelding 25: Fragment uit het Heerenboekje van 1731. De meeste van deze namen verschijnen elk jaar weer in de nieuwe boekjes. (M. van Balen, Heerenboekjes, 1731.)

De hoog aangeschreven geslachten hadden sterke onderlinge connecties, hetgeen onder andere blijkt uit het bezit van de buitenplaatsen. Door huwelijken met andere regentenfamilies werd dit verder versterkt. Het geslacht Onderwater bijvoorbeeld. Deze familie was in verschillende periodes in bezit van Dordwijk, Dubbelsteyn, Noordsigt, Buitenrust en Weizigt. De dochter van de eigenaar van Dordwijk, Johanna Adriana Onderwater (1759-1831) trouwde met Abraham Adriaan Stoop van Wielhoven (1755-1811).²¹⁸ Het geslacht Stoop kan in verband gebracht worden met Huis te Dubbeldam, Kilsigt, Wielhoven, Dordwijk, Rusthout, Groot Raij en Gravenstein. Adriaan Stoop (1715-1771) van Rusthout kwam in bezit van deze buitenplaats door een huwelijk met Johanna Everwijn (1720-1791).²¹⁹ De familie Everwijn op zijn beurt had ook aardig wat in de pap te brokkelen. Behalve Rusthout had Everwijn ook Eykendonck en Crabbehoff op een zeker moment in bezit. Op Crabbehoff kwam deze familie terecht doordat Cornelia Everwijn (1697-1768) het geheel kocht Aalbrecht van

²¹⁶ NA 3.01.28 - 28: Kohier van de personeele quotisatie.

²¹⁷ P. van der Kloot, *Gedichten van Jakob Targier* (1737) 116.

²¹⁸ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 397.

²¹⁹ Ibidem, 234.

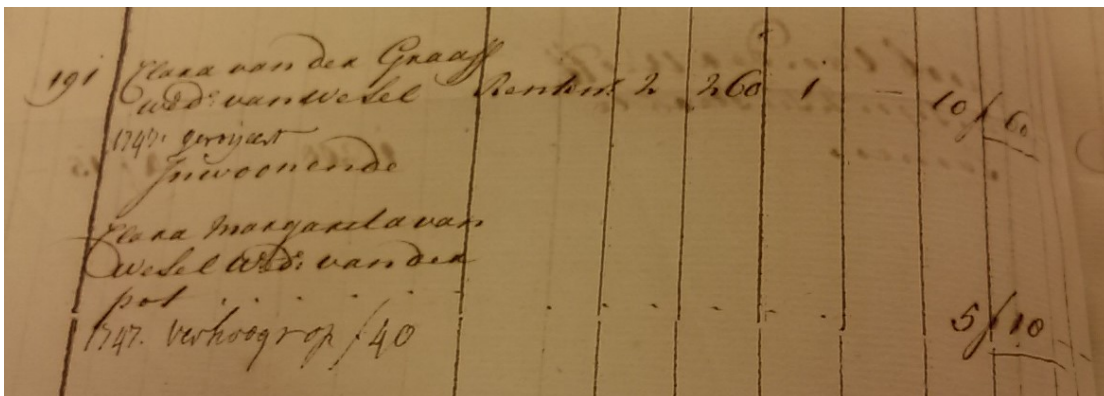
Slingeland.²²⁰ Het geslacht Van Slingeland bezat op enig moment Zuidhoven, Crabbehoff, Haaswijk en Zuideroord. Op deze manier is dit netwerk van buitenplaatseneigenaren nog veel verder en voor nog meer geslachten worden door te trekken, waardoor blijkt dat vrijwel alle buitenplaatsenbezitters op een of andere manier aan elkaar verbonden waren.

Door deze huwelijken bleef macht, geld en land binnen een klein groepje van welgestelden. Hieruit mag duidelijk zijn dat Dordrecht sterk geregeerd werd door een groep regenten die de touwtjes niet uit handen gaven. Pas in 1795 bij het ingaan van de Bataafsche Republiek kwam hier verandering in.

4.1.1 Het kohier van de personeele quotisatie 1742

In 1742 besloten de Staten van Holland om voor de rijksten van het gewest een nieuw soort belasting in te voeren. Net als voor de rest van Holland is in Dordrecht in 1742 een personeele quotisatie opgesteld. Ieder hoofd van het gezin met een geschat inkomen van zeshonderd gulden per jaar of hoger werd aangeslagen voor een extra belasting: de personeele quotisatie.

Enkele groepen hadden een uitzonderingspositie en hoefden deze belasting niet te betalen. Dit waren onder andere predikanten, professoren en officieren.²²¹ Afhankelijk van het vermogen kwam men terecht in een bepaalde belastingklasse. In dit kohier staat tevens vermeld hoeveel dienstboden, paarden en buitenplaatsen men had en waarop dit alles getaxeerd werd (zie afb. 26). Daarnaast is het beroep en de straat waarin men woonachtig was in de stad van de desbetreffende persoon vermeld. Dit alles maakt deze bron zeer geschikt voor het onderzoek naar de Dordtse buitenplaatsen en haar eigenaren.

Afbeelding 26: Clara van de Graaff van Amstelwijck in de Personeele Quotisatie. Een rentenierster met 2 dienstboden. De huishuur is gesteld op fl. 260. Ze bezit één buitenplaats en is ingedeeld in belastingklasse 10 wat een belasting van f 60,- betekent. (Kohier van de personeele quotisatie, 1742.)

De gegevens geven een goede inkijk wie in 1742 de rijksten van de stad waren en wie er allemaal een buitenplaats hadden. Na beschouwing van de gegevens uit de personeele quotisatie blijkt dat er in de stad Dordrecht dertig 'rijken' eigenaar waren van een buitenplaats, al dan niet op het Eiland van Dordrecht. Daarnaast blijkt ook dat lang niet alle rijken een buitenplaats hadden. Twintig van de 49 gezinshoofden uit belastingklasse twaalf of hoger hadden een buitenplaats, tien hiervan behoorden tot de zestien rijksten van de stad.²²² Dit betekent dus dat lang niet alle rijken een buitenplaats hadden of in elk geval geen bezit dat in de lijsten als buitenplaats werd definieert in 1742. Hieronder een overzicht van de rijkste Dordtenaren in 1742 volgens de personeele quotisatie.

²²⁰ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 337.

²²¹ M. van Dekken, *Brouwen branden en bedienen* (2010) 98.

²²² NA 3.01.28 – 28, *Personeele quotatie 1742*.

Naam	Klasse	Taxatie	Buitenplaats	Huur	Beroep
1. Hugo Eelbo	19	300	Ja, op het Eiland	675	Burgemeester
2. Susanna Braats-Terwe	19	300	Groenhoven	550	Rentenierster
3. Cornelis van der Dussen	18	250	Nee	650	Raad en bewindhebber
4. Johan Gevaerts	18	250	Ja, onbekend	612	Burgemeester
5. Damas van Slingelant	18	250	Haaswijk	550	Dijkgraaf
6. François Teresteijn van Halewijn	18	250	Ja, onbekend	180	Raadpensionaris + Heer van Abbenbroek
7. Govert van Slingelant	17	200	Nee	663	Raad en generaal v/d munt
8. Jan Leenders	17	200	Welgelegen	Onb.	Bootsman en Commisaris
9. Jacob Stoop	16	180	Vermoedelijk Wielhoven	450	Raad en burgemeester
10. Nicolaas Stoop	15	160	Huis te Dubbeldam	500	Ontvanger
11. 'De Groot, weduwe Keur'	15	160	Nee	300	Rentenierster
12. Pieter Brandwijck van Blocklant	14	140	Ja, onbekend	451	Veertig
13. Mr. Johan Hallincq	14	140	Merwestein	430	Baljuw van Zuidelijk Holland
14. Mr. Johan van den Brandeler	14	140	Nee	400	-
15. Mr. Pieter Hendrik Schook	14	140	Nee	350	Baljuw/dijkgraaf v/d landen van Strijen
16. Diederik van den Santheuvel	14	140	Nee		Thesaurier
17. Jeronimus Gerets Karseboom	13	120	Nee	560	Secretaris
18. Adriaan Braets	13	120	Nee	550	Waardijn/vroedschap
19. Caspar Balthasar Doll van Ourijk	13	120	Ja, onbekend	420	Raad
20. Jan Backus en cons.	13	120	Nee	330	Koopman
21. Jan de Roo	13	120	Nee	315	Rentenier

Tabel 3: De 21 rijkste gezinshoofden van Dordrecht. Opvallend is dat lang niet iedereen een buitenplaats bezit. (Kohier van de personeele quotisatie, 1742)

In het kohier komen verschillende gezinshoofden voor die volgens de personeele quotisatie eigenaar waren van een buitenplaats, maar niet te koppelen zijn aan een buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Er staan namelijk geen locaties van buitenplaatsen in het kohier vermeld. Wat betreft de gegevens uit dit kohier zijn er aangeslagen buitenplaatsenbezitters die niet te linken zijn aan een buitenplaats. Er zijn ook buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht waarvan de eigenaar op basis van de gegevens uit 1742 niet duidelijk is, maar waarvan wel duidelijk is dat de deze buitenplaatsen op dat moment bestonden. Dit kan omdat de eigenaar in de genoemde uitzonderingspositie verkeerde en omdat hofstedes en boerderijen met herenkamer niet als buitenplaats erkend werden in het kohier. Dubbelsteyn, bijvoorbeeld, was in handen van predikant Willem Lodewyk Pielat

(1718-1766) en werd dus niet vermeld in de personeele quotisatie.²²³ Johannes Timmers (1692-1764) was vermoedelijk eigenaar van de hofstede 'Het Dammetje' of 'Krab- en Landzicht' maar werd vermeld in het kohier zonder buitenplaats. Hetzelfde gold voor Cornelis de Witt (1696-1769) van Overkamp en Mattheus Onderwater Mattheusz (1726-1809) van Dordwijk. Daarnaast was er een groot deel van de groep 'rijken' in bezit van een tuin, al dan niet met speelhuis, of in bezit van paarden (zie 4.3.1). Het bezit van paarden was blijkbaar dermate van belang dat deze categorie apart werden vermeld in het kohier in 1742.

Allesomvattend geeft het kohier uitsluitsel over de woonplaats in de stad en het beroep van de rijken, alsmede het aantal buitenplaatsen van Dordtenaren en de meest kapitaalkrachtige inwoners van de stad. Aantekening hierbij is wel dat het kohier een momentopname per persoon, een buitenplaats kan dus net verkocht zijn en vlak na 1742 bij iemand in bezit komen. De gemiddelde 'huurwaarde' van de panden in de stad van de rijksten was in Dordrecht f 600,-. In Rotterdam en Haag was dit f 1.000,- en in Amsterdam f 1.500,-.²²⁴ Dit zegt wat over de verhoudingen tussen de verschillende Hollandse steden.

4.1.2 Dordtse buitenplaatsenbezitters buiten het Eiland van Dordrecht

Wanneer de dertig buitenplaatsenbezitters uit het Kohier van de personeele quotisatie gekoppeld worden aan de buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht blijven er een aantal buitenplaatsen-eigenaren over die niet te linken zijn aan een buitenplaats op het Eiland. Bijna alle eigenaren van buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht woonden ook in de stad Dordrecht. Alleen Johan Diederik van Slingelandt van Crabbehoff (1703-1757) woonde in Den Haag. Er waren ook Dordtenaren die er voor kozen om elders het buitenleven te beproeven. Zo zaten telgen van het geslacht Pompe van Meerdervoort lange tijd op het 'Huis te Meerdervoort' bij Zwijndrecht. Eveneens in Zwijndrecht lag Develstein waar het geslacht 'De Bevere' of 'Van Beveren' lange tijd vertoefde.²²⁵ De families Pompe van Meerdervoort en Van Beveren waren onderdeel van de regentenfamilies van de stad.²²⁶

Een verklaring voor het feit dat er meer buitenplaatsen in het kohier uit 1742 stonden dan dat er werkelijk op het Eiland waren is af te leiden uit het feit dat lieden uit de Dordtse elite vaak ook heerlijkheden in de omgeving van Dordrecht in bezit hadden. Veel bezitters van een heerlijkheid hadden tevens een buitenverblijf.²²⁷ De in het kohier genoemde buitenplaatsenbezitters Pompejus Berk (1700-1758) en François Teresteijn van Halewijn (1676-1751) waren in bezit van een heerlijkheid. Berk was Heer van Goidschaloord en Van Teresteijn van Halewijn was 'Vry-Heere' van Abbebroek.²²⁸ Ook Jagtlust in Maasdam en Zuijdrust in Cromstrijen waren in bezit van Dordtenaar.²²⁹ Dordtenaar Jan de Bruijn (?-1749), vermeld met buitenplaats in het kohier van 1742, veilde in het dorp 'Swyndregt' in de Heerlijkheid Meerdervoort in 1749 een buitenplaats.²³⁰

---

²²³ P. van Os, *Lykzangen, ter nagedachtenis van het onverwacht overlyden van Willem Lodewyk Pielat* (1766).

²²⁴ De Jong, *Deftig bestaan*, 150.

²²⁵ De Vergulde Swaen, *De heerlijkheid Meerdervoort*, Geraadpleegd op 8-12-2016 via: Swaen.org/geschiedenis%20zwijndrecht/heerlijkheid%20Meerdervoort/index.htm.

²²⁶ Palmen, *De politieke elite*, 212.

²²⁷ Ibidem, 220.

²²⁸ Balen, *Heerenboekjes*. Ten Houte de Lange, *Heerlijkheden*, 61-120.

²²⁹ Zuijdrust: Amsterdamse courant, 16-09-1773, via online krantenarchief Delpher. A. Balm-Kok, *Het patriciërshuis van ouds genaamd 'de groene weijde'* (2013) 18.

Jagtlust: 's Gravenhaegse courant, 29-05-1750, via Delpher.

²³⁰ 's Gravenhaegse courant, 19-09-1749, via Delpher.

Op Vrydag den 24 October 1749, 's morgens ten 11 uren , zal in de St. Joris Doelen , binnen de Stad Dordrecht , publicq werden op-geveyt, en op Vrydag den 31 dito , meede 's morgensten elf uren , finael verkogt , een extraordinaire groote hegte sterke en welgecon-ditioneerde SOUT-KEET , met zeeven Pannen , en verder toebehoren , Heeren Huys en andere Huyzen. Item , twee extraordinaire playsante Tuynen met de Heeren Huyzen , Tuynmanshuys , Koetshuys , en Stallinge voor Paerden , en verder zo als nader by affitie van Billetten zal werden gefpecificieert , alle staende en gelegen op den Dorpe van Swyndregt , en onder de Heerlykheyd Meerdervoort , tegen over de Stad Dordrecht : Alle nagelaten by wylen den Heer *Jan de Bruyn*. Zullende de Conditien van Verkopinge te zien zyn by den Notaris en Procureur *Pieter van Well*, te Dordrecht voornt.

Afbeelding 27: Jan de Bruyn, met buitenplaats genoemd in de personeele quotisatie, had een buitenplaats in de heerlijkheid Meerdervoort. (’s Gravenhaegse Courant, 19-09-1749)

Waarschijnlijk waren er ook Dordtenaren die geen onderdeel uitmaakten van de Dordtse regentenklasse en op grotere afstand van de stad een buitenplaats bezaten. Zo waren er langs de Oude Rijn een drietal buitenplaatsen in bezit van Dordtenaren, allen gelegen rond Alphen aan den Rijn. De Dordtse reder en koopman Jacob Staets van Hoogstraaten (1763-?) bezat er een buitenplaats. Ook Samuel Crena (1740-1807) en Adam Stratenus (?-1807) hadden bezit langs de Oude Rijn.²³¹ Opvallend aan de namen van deze eigenaren is dat ze in bronnen met betrekking tot het economische en bestuurlijke leven in Dordrecht niet veel voorkomen.

4.2 Verfraaiing

De buitenplaats Groenhoven was een van de grootste, zo niet de grootste, buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Niet alleen de gegevens van een bezitskaart (zie afb. 28) die gemaakt werd na een grote verbouwing in 1764 wezen dit uit, ook hoge taxatieswaardes, veel grondeigendom en het bezit van drie losstaande boerderijen bewijzen dit. Nadat eigenaar Jacob Braats (1664-1705) overleed, leefde zijn weduwe Susanna Terwe (1665-1757) nog tot hoge leeftijd op Groenhoven. In 1757 kwam kleinzoon Jacob Adriaan Braats (1733-1780) bezit van Groenhoven. Hij was verantwoordelijk voor de transformatie van Groenhoven tot de vermoedelijk meest machtige buitenplaats van het Eiland van Dordrecht. Jacob had in 1772 tevens de hofstede ‘Rustenburg’ in bezit en in gebruik als boerderij.²³² Uit de kaart van Groenhoven uit 1764 bleek dat er een wildbaan, orangerie en een vinkenbaan te vinden waren met daaromheen veel grondbezit.²³³ Op de kaart staat in een opsomming beschreven wat er allemaal rondom de buitenplaats te vinden was (zie afb 28.)

Aan de hoeveelheid ornamenten en de verscheidenheid aan gewassen van Groenhoven kon geen enkele buitenplaats op het Eiland van Dordrecht tippen. Dat blijkt ook uit een verkoopadvertentie uit de Haarlemsche Courant uit 1795 van Groenhoven. Hoewel deze advertentie buiten de bloeiperiode tot 1793 valt, biedt deze advertentie een waardevol inzicht in het buitenplaatsenlandschap van Groenhoven zoals deze in de achttiende eeuw tot stand kwam. De advertentie geeft aan welke exotische gewassen Groenhoven in de tuin had. Er was een ‘grootte quantiteit schoonen en zeer fleurige Oranje en Laurier Boomen zo in Houde Tubben als potten, verscheiden bijgewassen, van allerlei soorten Oleanders, myrten, cypressen, albes en dergelijke, allelei soorten van vruchtbomen en vreemde gewassen’.²³⁴

²³¹ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 123.

²³² RAD 786-202: Kohier van de Verpondingen van de landerijen, tienden en huizen in de polder Wieldrecht, opgemaakt door Jkvr. Everwijn van Brandwijk, weduwe Stoop.

²³³ Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 137,138. De kaart van Groenhoven is in het archief bekend onder een oud kenmerk en nog niet opnieuw geïnventariseerd: SAD GPV ZG 232.

²³⁴ Haarlemse Courant, 19-09-1795, via Delpher.

Afbeelding 28: Fragment van de kaart van Groenhoven uit 1764. De kleine letters corresponderen met de onderstaande omschrijvingen. (P.A. Ketelaar. Detail uit: plattegrond van de Wieldrechtse polder met het buiten Groenhoven, 1764)

a. heerenhuis.	l. vijver in 't groot bos.	t. Brug naar de moestuin.
b. orangerie.	m. moestuin.	u. ashok bij de
c. vinkenbaan.	n. Sluisje in de zeedijk tot	tuinmanswoning.
d. tuinmanswoning.	inlating van vers water voor	v. vuilnishok achter de
e. cascade of waterval.	de plaats.	moestuin.
f. waterleiding tot de	o. huisje voor t wild in het	w. plaats van 't viskaar.
cascade.	park.	x. piramide aan de zeedijk.
g. manegerie.	p. druivenkas.	y. grote kom.
h. coepel en hoenderhokken.	q. broeikassen en bakken.	z. kleine kom.
i. 't beeld van Diana en bosje.	r. draaiboom aan de	'A' schuithuisje.
k. 't beeld van Jupiter en	vinkenbaan.	
bosje.	s. Bruggen met ijzeren hek.	

Groenhoven is een voorbeeld van de buitenplaatsen die na 1731 verfraaid werden. De gegevens van de bloeiperiode van de Dordtse buitenverblijven uit de periode 1731-1793 zijn afkomstig uit een breed scala aan bronnen, waaronder transportaktes die werden opgesteld bij aan- en verkoop van een buitenplaats. Wanneer onroerend goed verkocht werd, werd bij de notaris een transportakte opgesteld waarin beschreven stond wie de vorige eigenaar was en wie de nieuwe eigenaar werd. Vaak werd de grootte van de buitenplaatsen vermeld, alsmede de verkoopprijs. Van de Dordtse buitenplaatsen zijn enkele van deze aktes bewaard gebleven, waardoor de buitenplaatsenontwikkeling van deze periode goed in beeld komt. Ook kaarten, afbeeldingen en verpondingen van de grond van de Merwede uit circa 1769 en Wielrecht in 1772 verraden de verfraaiingen van de buitenverblijven in deze periode. De meest in het oog springende kaarten zijn die van Krab- en Landzicht (1758), Amstelwijck (1758), Wielborg (1759) en Groenhoven (1764). Hierin is het grondbezit van de buitenplaatsen, met uitzondering van Wielborg, in kaart gebracht.

Er zijn meerdere buitenverblijven waar verfraaiingen plaatsvonden. De buitenverblijven werden in de periode tot 1731 al uitgebreid en voorzien van kleine tuinen, boomgaarden, losstaande boerderijen en tuinmanshuizen. Na 1731 zet de ontwikkeling door, bij een aantal buitenverblijven werd met hartenlust geïnvesteerd in grotere huizen, tuinen en vergroting van het grondbezit. Een aantal buitenverblijven werd getransformeerd tot luxe buitenplaatsen.

In het rijtje buitenplaatsen die in 1731-1793 op het hoogtepunt waren mag de buitenplaats Wielborg van het geslacht Van Neurenberg niet ontbreken. Drie generaties Van Neurenberg, allen Johan genaamd, waren achtereenvolgens eigenaar van Wielborg. In 1720 werd dit buiten al flink uitgebreid en het was blijkens het kohier van 1731 de hoogst aangeslagen buitenplaats.²³⁵ In 1747 liet Van Neurenberg (1697-1749) verschillende tekeningen van zijn buitenplaats maken (zie afb. 29).²³⁶ Over grote vergrotingen of verbouwingen van Wielborg in de genoemde periode niets bekend, maar Wielborg was in de periode na 1731 een van de meest in het oog springende buitens. Dit blijkt ook uit een krantenadvertentie van Wielhoven uit juli 1756. Toen ging de 'extraordinaire plaisante en welgelegen buytenplaats' Wielborg in de verkoop. De verkoopadvertentie toont dat het destijds bestond uit 'een sterk en modern Heeren Huys', 'voorzien met zeer spatieuze kamers en vetrekken, zeer schoone tuyn, laningen, visscheryen en vyvers, tuynmans-huys, bouwman's wooning, hooy- en koorn schuur, koetshuys, paerden- en beesten-stallingen, wagenkeeten en verder timmeragie'. Daarbij hoorde ook 45 morgen land, verspreid over het Eiland van Dordrecht.²³⁷ Opvallend genoeg bleef de buitenplaats ook na 1756 in handen van de familie Van Neurenberg. Mogelijk werd er niet genoeg geboden en/of zag men af van de verkoop.²³⁸ In 1759 zijn van Wielborg kaarten vervaardigd. Hierop is te zien dat Wielborg een grote tuin had van vier morgen en 284 roeden. De reden waarom de kaart werd vervaardigd is onduidelijk.²³⁹

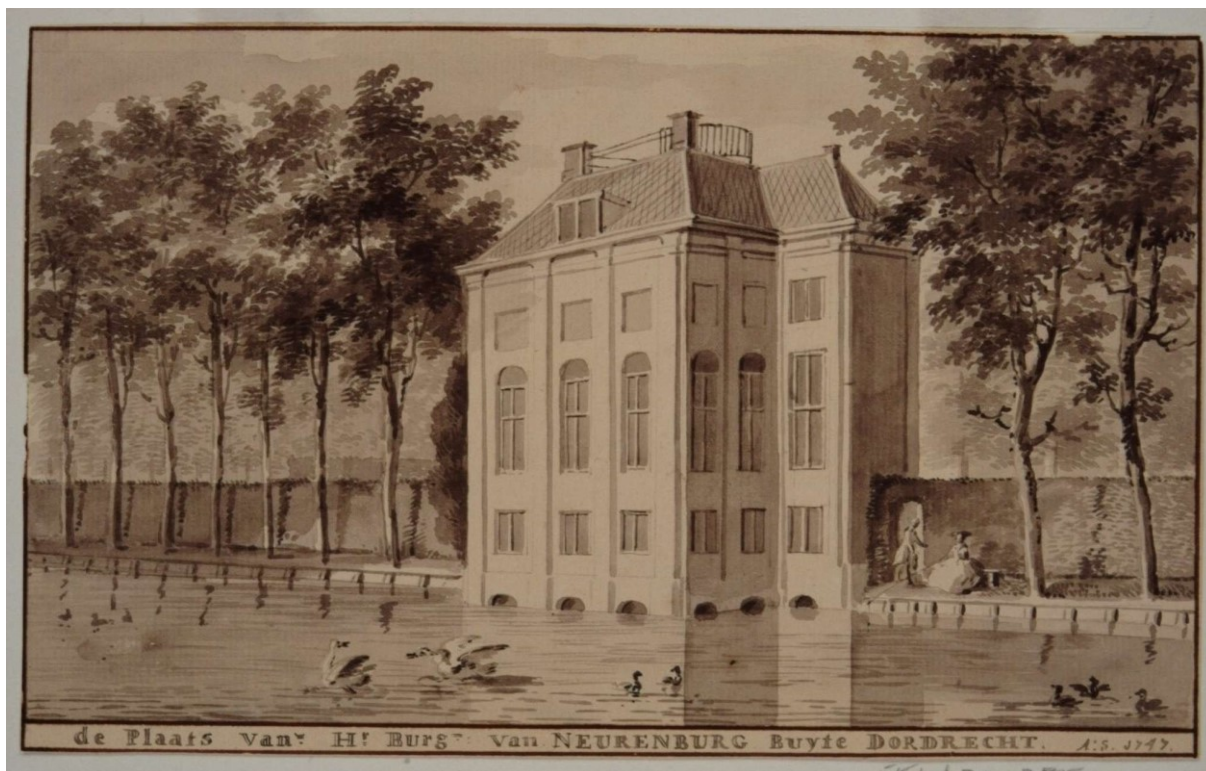
²³⁵ NA 3.01.29 - 485: *Verponding 1731*.

²³⁶ RAD: 551-36053, 551-30355, 551-30356, 552-231920: *Allen afbeeldingen Wielborg uit 1747*. Digitaal Beschikbaar.

²³⁷ *Amsterdamsche Courant*, 17 juni 1756, via Delpher.

²³⁸ RAD 241-5: folie 25. Met deze transportakte uit 1785 deden de erfgenamen van Van Neurenberg de buitenplaats over aan Van der Linden.

²³⁹ De kaart van Wielborg is niet meer terug te vinden in het Regionaal archief Dordrecht maar staat wel in verschillende literatuur: Van Baarsel, *Buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht*, 135. Van Baarsen en Van Heiningen, *Dordrecht van Buitenplaatsen en lusthoven*, 15.

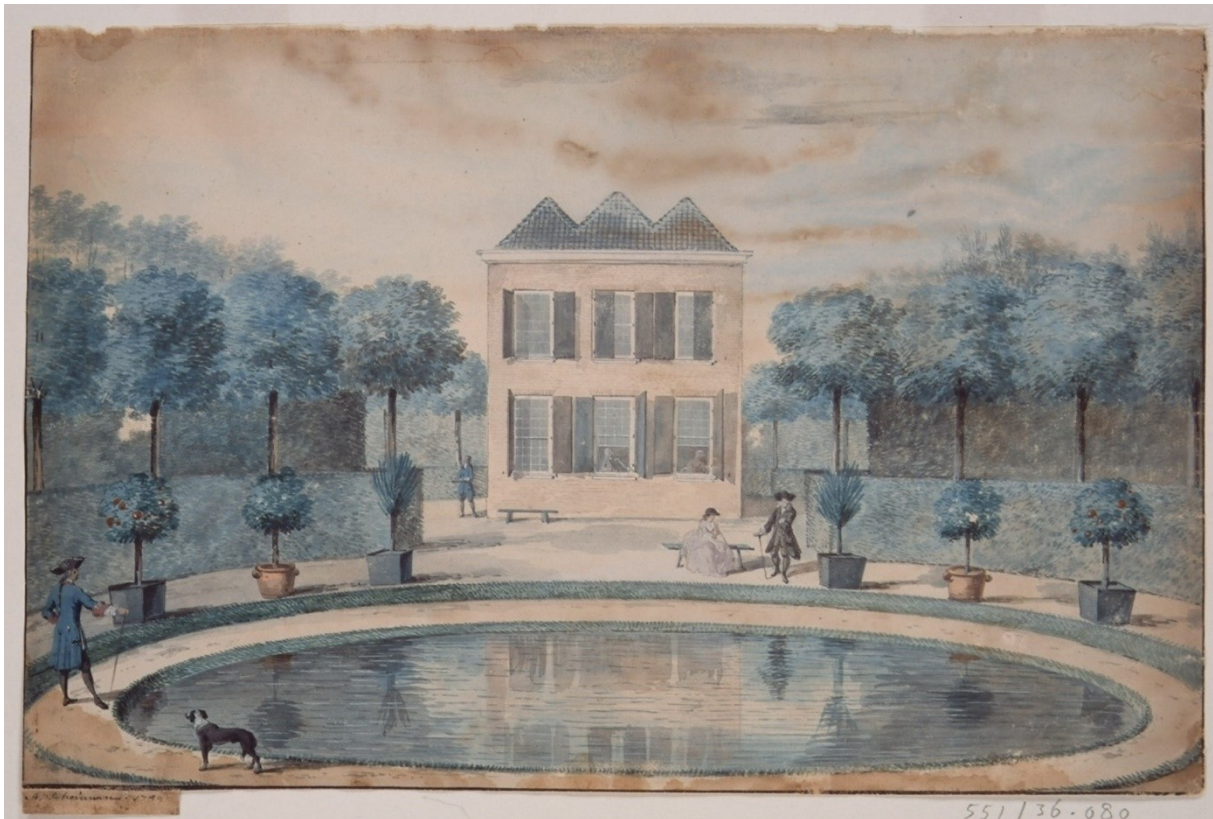
Afbeelding 29: Het machtige Wielborg met op de voorgrond de wiel waaraan deze is gebouwd. (A. Schouman, Zicht op achterzijde van de buitenplaats Wielborg, 1747.)

Damas van Slingeland (1688-1771) werd in 1731 als erfgenaam van zijn vader eigenaar van Haaswijk. Het optrekje werd destijds omschreven als 'buytenwoning' met een boerderij. In 1749 lijkt Haaswijk pas echt de allure van een buitenplaats te krijgen. Van Slingeland bouwde in dat jaar een buitenplaats die getaxeerd werd op 48 gulden en verscheen daarmee in 1750 in de gaarderboeken.²⁴⁰ In de gaarderboeken uit 1733 staan veranderingen in de verponding tot 1800 vermeld. Tevens zijn er uit 1750 verschillende afbeeldingen van Haaswijk bekend (zie afb. 30).²⁴¹ In de verpondingen van de Grond van de Merwede uit circa 1770 blijkt een nieuw herenhuis gebouwd op Haaswijk door Damas van Slingeland. Er stonden toen namelijk twee herenhuisen in de verponding.²⁴² De oude 'buitenwoning' has dus maar maximaal twintig jaar dienst gedaan.

²⁴⁰ NA 3.01.29 - 524: Gaarderboeken voor de verponding der huizen in Dordrecht en kwartier omfattende: 1. Dordrecht, 2. Merwedepolder, 3. Mijl, Crab en Nadort, 4. Dubbeldam, 5. Wioldrecht.

²⁴¹ RAD 551-36081, 551-36082, 551-36083. Allen afbeeldingen van Haaswijk uit 1749. Digitaal Beschikbaar.

²⁴² RAD 3-3994: Kohier betreffende de inkomsten uit de Merwedepolder (z.j.).

Afbeelding 30: De achterzijde van Haaswijk van Damas van Slingeland. (A. Schouman, Haaswijk; buitenplaats en hofstede, achterzijde. 1749.)

De hofstede Krab- en Landzicht leek in 1731 nog vrij bescheiden. Het was toen een buitenverblijf waarbij het gedeelte voor de huurder hoger getaxeerd was dan het gedeelte voor de eigenaar.²⁴³ In 1742 is nog geen link te leggen tussen de eigenaar en het Kohier van de personeele quotisatie. Het is dan zeer waarschijnlijk nog geen luxe buitenplaats. Maar volgens verkoopbeschrijvingen in 1756 had de buitenplaats in de veertien jaar na 1742 een aanzienlijke transformatie doorgemaakt. De buitenplaats, die in 1756 door Gerard Beelaerts (1710-1790) werd verkocht aan 'de heeren Van den Brandeler, Rees en Schipper', was inmiddels 'een zeer wel doortimmerd heerenhuis'. Het was voorzien van verscheidde 'spatieuse kamers en vertrekken waarvan eenige behangen zijn'. Ook was er een zeer spatieuze koepel, een koetshuis, een paardenstal, een wagenhuis, een vinkenhuis en –baan, honden- en duivenhokken en een manegerie. Dit alles met een zeer schone tuin met 'extraordinaire vrugtboomen' en een 'grote druive-kas, daar in mitsgaders een thuinmanshuis en verdere timmeragie en plantagie'.²⁴⁴

²⁴³ NA 3.01.29 - 485: *Verponding 1731.*

²⁴⁴ RAD 1074-123: *Voorwaarden betreffende de openbare verkoop van de buitenplaats te Dubbeldam gelegen in de Wieldrechtse polder van mr. Gerard Beelaerts, vrijheer van Blokland.*

Na de verkoop in 1756 lijkt Krab- en Landzicht alweer gedeeltelijk af gewaardeerd te zijn, zoals onder andere blijkt uit de bestudering van de bezitskaart van Krab- en Landzicht uit 1760 (zie afb. 31), getekend door landmeter Ketelaar (1731-1787). Bij het huis, omgeven door tuin en boomgaarden, behoorde weliswaar een grote oppervlakte grond, maar van een koetshuis, vinkenbaan of grote siertuin leek geen sprake. Een bron uit 1758 spreekt over een overeenkomst tussen François van den Brandeler (1708-1771) en meestertimmerman Jan Sels betreffende de afbraak 'tot onder de fondamente'. De afbraak door Sels behelste het huis, de stal, het koetshuis, de hekken, de muren, de koepels, de driebruggen, een menagerie met duiventil, een vinkenhuis, een broeikas bij het tuinmanshuis en een bank op het 'bergje' voor de som van 2250,- gulden.²⁴⁵ Het lijkt er hiermee op dat de hoofdactiviteit van Krab- en Landzicht al weer de landbouw werd, waarbij het herenhuis nog wel als buitenverblijf dienst deed.²⁴⁶ Dat buitenverblijven vanaf halverwege de achttiende weer als landbouwbedrijf doorgingen is een trend die we in deze periode op meer plaatsen terug zien (zie 5.2 en 5.3). Het hoogtepunt van Krab- en Landzicht is dus zeer kortstondig geweest.

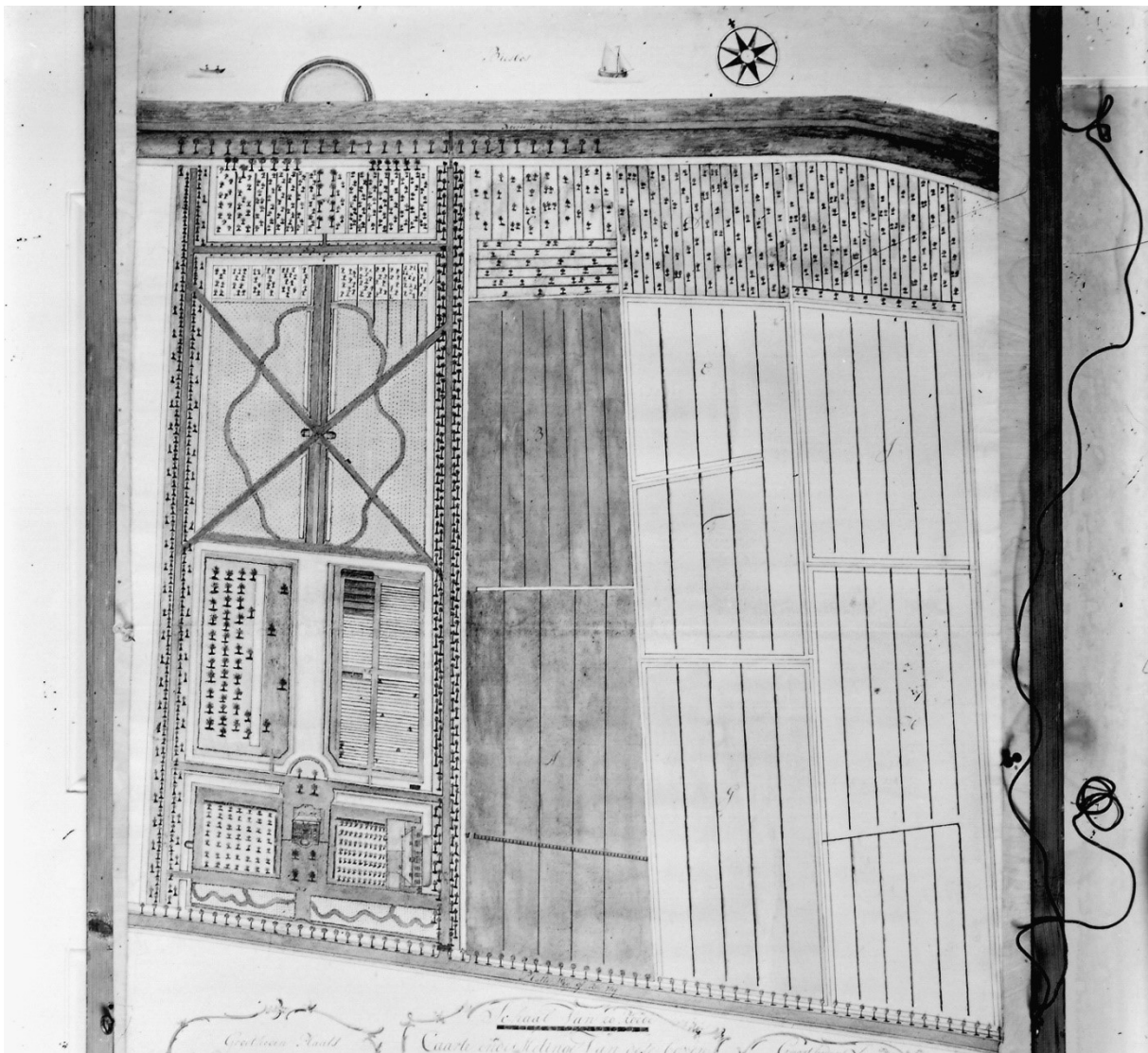

Afbeelding 31: Kaart van de buitenplaats en de landerijen van Krab- en Landzicht in 1760.. Links tegen de dijk is de buitenplaats zichtbaar met daaromheen alle landerijen. (P.A. Ketelaar, Een kaart van landerijen in de polder Wieldrecht aan weerszijden van de Kilweg, toebehorend aan François van den Brandeler, 1760.)

²⁴⁵ RAD 1074-188: Overeenkomst tussen mr. Francois van den Brandeler en meester timmerman Jan Sels betreffende de afbraak 'tot onder de fondamente' door Sels van een huis, stal, koetshuis, hekken, muren, koepels, driebruggen, een menagerie met duiventil, een vinkenhuis een broeikas bij het tuinmanshuis en een bank op het 'bergje' voor 2250,- gulden.

²⁴⁶ In het Kadaster 1832 was Krab- en Landzicht een 'lusthof'.

In 1765 kocht de 'Muntmeester van Holland' Otto Buck (1695-1771) voor 7000 gulden de buitenplaats Noordhoven. Het werd omschreven als 'een pleisierwoning bestaande uit een heerenhuis, thuijmanshuijs, schuur, stallinge en verdere timmeragie en plantagie met de landerijen daaraan bij en nevens gelegen in de Merwedepolder met de broeijbakken, tuijngereedschappen, meubilen en hetgeen verder tot genoemde woning behoort'. Noordhoven was als een van de weinige buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht niet gekoppeld aan een boerderij. Toen Otto Buck Noordhoven in handen kreeg was het geheel echter niet helemaal naar zijn zin. In 1766 deed hij verschillende grondaankopen in de Noordpolder.²⁴⁷ In 1769 bleek de verponding van het herenhuis gestegen te zijn van 'vier gulden en tien stuivers' naar 'zes stuivers', ook het tuinhuis is in waarde gestegen.²⁴⁸ Kaarten uit 1769 en 1771 (zie afb. 32) tonen aan dat Noordhoven vanaf 1769 een van de meest toonaangevende buitenplaatsen op het Eiland was.²⁴⁹ Opvallend zijn het grote koetshuis rechtsonder in de aanleg en de lange zichtas achter het huis.

Afbeelding 32: Noordhoven in 1771, een echte buitenplaats. (Onbekend, Bezitskaart Noordhoven, 1771.)

²⁴⁷ RAD 125-377: 'Akten van transport aan Otto Buck en Maria Sixti van de buitenplaats 'Noordhove', 1691 - 1765, en van in de Noordpolder gelegen landerijen'.

²⁴⁸ RAD 3-3994: Kohier Merwedepolder.

²⁴⁹ RAD 555-30308, Kaart Noordhoven 1769. RAD 555-30309, Kaart Noordhoven 1771.

Amstelwijck was in 1756 in bezit van Gillis Rees (1713-1785). In dat jaar liet hij het verbouwen, zoals blijkt uit een nieuwe verponding in de gaarderboeken.²⁵⁰ Hij ook destijds ook een bezitskaart vervaardigen. Op Amstelwijck bleef ook na 1756 het boerenbedrijf voorop staan.²⁵¹ Bij Zuidhoven was al vroeg in de zeventiende eeuw een vergroting zichtbaar, maar uit taxatiewaardes uit 1774 blijkt dat de waarde van dit buitenverblijf ook na 1731 is blijven stijgen. In 1731 werd Zuidhoven getaxeerd op 6.000 gulden. Bij een verkoop in 1774 werd Zuidhoven verkocht voor 16.000 gulden.²⁵² Helaas zijn van Zuidhoven geen afbeeldingen bekend uit de periode tot 1793, waardoor onbekend is wat de waardeverandering precies behelsde.

In 1728 werd op Dubbelsteyn een nieuw herenhuis gebouwd en het was daarmee een van de grootste buitenplaatsen geworden. In 1757 kocht Pieter Hoeufft (1708-1778) de buitenplaats Dubbelsteyn over Willem Lodewyk Pielat (1718-1776) en zijn vrouw Catharina Francken (1712-1788).²⁵³ Het complex bestond uit een herenhuis met tuinmanshuis, stal, koetshuis, tuinen, boomgaarden en 'mitsgaders deszelfs plantagie van ypen en andere boomen en zaai- en weilanden van tezamen '17 mergen en 584 roeden' in Oud-Dubbeldam'.²⁵⁴ Vóór 1770 bleek Dubbelsteyn in handen te zijn gekomen van Hoeuffts' schoonzoon Hendrik Onderwater (1747-1822). Van Dubbelsteyn waren in 1790 enkele afbeeldingen gemaakt. Deze tekeningen tonen de grootte van Dubbelsteyn met een zeer lange oprijlaan en fraaie tuinen (zie afb. 33).²⁵⁵

Afbeelding 33: De entree van Dubbelsteyn in 1790. (E.H. Schoemaker, *Buitenplaats Dubbelsteyn gezien vanaf de weg, 1790.*)

²⁵⁰ NA 3.01.29 - 524: *Gaarderboeken*.

²⁵¹ RAD 552 - 330078: *Kaart van Amstelwijck met landerijen 1758*. Digitaal Beschikbaar.

²⁵² RAD 241-3: folio 193.

²⁵³ RAD 241-3: folie 67. RAD 241-3: folie 222.

²⁵⁴ RAD 241-4: folie 28.

²⁵⁵ RAD: 551-36078, 551-36079. Afbeeldingen Dubbelsteyn.

Uit de verponding van de Merwede van circa 1769 en de bijgewerkte gaarderboeken blijkt dat Hendrik Boonen vóór 1769 eigenaar is van Welgelegen. In 1769 werd de verponding van de woning en boerderij verhoogd en liet Boonen een nieuw tuinmanshuis bouwen. Het is opvallend dat in dezelfde bron drie huizen op de grond van de Merwede, tevens in bezit van Hendrik Boonen, worden afgeschreven en plaats maakten voor een nieuw huis met de hoge verponding van vier gulden en negen stuivers.²⁵⁶ Of dit een buitenverblijf was en in hoeverre dit gegeven te linken is aan Welgelegen is onduidelijk. Van Welgelegen zijn in 1772 tekeningen gemaakt (zie afb. 34).²⁵⁷

Afbeelding 34: Buitenverblijf Welgelegen in circa 1780. (A. van Wanum, Buitenverblijf Welgelegen, 1772.)

De in 1722 gestichte buitenplaats Weizigt werd in 1771 genoemd in een taxatierapport als 'buytenplaatsje'. In dat jaar komen via vererving Sophia Adriana Hoeufft (1745-1822) en Hendrik Onderwater (1747-1822) in bezit van Weizigt. Hendrik Onderwater liet het bezit van Weizigt tussen 1771 en 1779 sterk uitbreiden. Hij kocht omliggende speeltuinen op. Opvallend is dat Hendrik onderwater van 1773 tot 17882 tegelijkertijd eigenaar is van Dubbelsteyn en Weizigt. Hoe hij deze bezittingen combineerde en welke functie de afzonderlijke buitenplaatsen hadden is onduidelijk. In 1782 verkopen Onderwater en Hoeufft Weizigt aan Boudewijn de Roo (1739-1785). Weizigt werd toen omschreven als een buitenwoning met 'timmeragie' en 'plantagie' met koepel, koetshuis, stalling, tuinmanshuis, moestuin, druiven- en persikkenkassen. Ook zijn er boomgaarden en visrijke vijvers. De buitenplaats was totaal zes morgen groot.²⁵⁸ In tegenstelling tot andere buitenplaatsen werd Weizigt na 1793 nog verfraaid. Op de gevel van Weizigt staat nog altijd het jaar 1794, hetgeen wijst op een verbouwing dat jaar. In dat jaar werd een geheel nieuw voorhuis gebouwd.²⁵⁹

²⁵⁶ RAD 3-3994: *Kohier Merwedepolder*. NA 3.01.29 - 524,; *Gaarderboeken*.

²⁵⁷ RAD: 551-35962, 551-35961, 551-35959. Afbeeldingen Welgelegen 1772.

²⁵⁸ RAD 241-3: folie 302.

²⁵⁹ Remers, *Weizigt in Dordrecht*, 434.

Van de buitenplaatsen Buitenrust, Kilsigt, Wielhoven, Rusthout, Gravenstein en Zuidwijk ontbreken afbeeldingen en duidelijke archiefbronnen uit deze periode waardoor niet bekend is hoe ze er uit zagen. Dit waren vermoedelijk wel buitenplaatsen die halverwege de achttiende eeuw het aanzien waard waren, maar waarvan onbekend is of ze ook verfraaid werden in de genoemde periode. Van andere buitenverblijven is soms nog minder bekend. Van enkele locaties of eigenaren is er weinig bekend, maar wel nagenoeg zeker dat ze in verband te brengen zijn met een buitenverblijf. Er zijn buitenplaatsen met slechts summiere informatie over eigenaren, grootte, functie en taxatiewaardes.

Middenhoeve is een van deze locaties die vermoedelijk als buitenverblijf dienst deden. De gracht en de manier waarop het op kaarten staat doet vermoeden hier een buitenplaats stond. Van Middenhoeve is het vermoeden dat Dordts rijkste inwoner Hugo Eelbo (1672-1755) het in bezit had.²⁶⁰ Hij had in elk geval een buitenplaats op het Eiland van Dordrecht in de Zuidpolder die hoog aangeschreven stond in 1731.²⁶¹ Ook werd Eelbo vermeld met buitenplaats in de personeele quotisatie in 1742. Voor Noordsigt, Overkamp, Stadvliet en enkele boerderijen is het sterke vermoeden deze locatie 'meer' waren dan een gangbare boerderij. Dit verklaard ook waarom er continu gesproken wordt over circa dertig buitenplaatsen. Het is niet met zekerheid te zeggen hoe veel buitenplaatsen, hofstedes en herenkamers er in werkelijkheid waren. Ook zijn er afbeeldingen van buitenplaatsen die volgens de archieven uit Dordrecht afkomstig zijn, maar helaas niet te koppelen zijn aan een locatie of eigenaar (zie afb. 35).

Afbeelding 35: Volgens het Regionaal Archief Dordrecht is dit een afbeelding van een buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Echter is onbekend welke buitenplaats dit is. (D. van Dongen, Onbekend buitenverblijf, z.j.)

²⁶⁰ NA 3.01.28 – 28: Personeele quotatie 1742.

²⁶¹ NA 3.01.29 - 485: Verponding 1731.

Op menig buitenplaats op het Eiland van Dordrecht werd dus flink geïnvesteerd na 1731. Voor andere delen van de Republiek, zoals de Vechtstreek, de Oude Rijn en Walcheren, is de periode halverwege de achttiende eeuw te beschouwen als het hoogtepunt van de buitenplaatsen als het gaat om uiterlijk en machtsvertoon.²⁶² Men uitte deze macht onder andere door het vertoon van buitenplaatsen in het landelijke gebied rondom de steden, met als bekendste voorbeeld de massale bouw van buitenplaatsen door Amsterdammers. De buitenplaatsen waren kleine paradijzen geworden. Niet voor de gehele regentenklasse was het bezit van een buitenplaats gemeengoed. In Walcheren is er ook een deel van de bestuurders zonder buitenplaats.²⁶³ Bijvoorbeeld in Gouda was bezit van een koets belangrijker en in Leiden hechtte men meer waarde aan een tuin (zie 4.2.1).²⁶⁴ Voor veel buitenverblijven in Holland en Zeeland bleef het praktisch nut nog vaak voorop staan.²⁶⁵

De vergrotingen en verfraaiingen van de buitenplaatsen Groenhoven, Krab- en Landzicht, Noordhoven, Haaswijk, Amstelwijk, Welgelegen en Weizigt vallen op in deze periode. Ook op andere buitenplaatsen als Dubbelsteyn en Wielborg was het buitenleven op in de periode op het hoogtepunt. Maar niet alle buitenplaatsen gingen het voor de wind in de periode 1731-1793, hetgeen effect had op hun bezittingen. Er werd in deze periode al een lichte neergang ingezet en enkelen buitenplaatsen verdwenen al. Dit had te maken met de ontwikkelingen binnen de regentenklasse die steeds kleiner werd (zie 4.1) en factoren die na 1793 nog een grotere rol gingen spelen, waarvan de opkomst van de landbouw de belangrijkste is (zie 5.4). In deze periode gebeurden er ook tegengestelde ontwikkelingen. Dit paradoxale effect is te lezen in hoofdstuk 5.

4.2.1 Het landschap

't Aanzienlijk Dubbeldam, het welk door voorspoeds hand, bijna verdubbeld is, in honderd-zestig jaaren, zagzig van tijd tot tijd, voor ongeval bewaaren, smaakt nog een ruimen bloei tot heil van Nederland.²⁶⁶

De buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht hadden een grote impact op het uiterlijk van het landschap. Grote delen van het Eiland waren in bezit van stedelingen. De dichtheid en het mooie uiterlijk van de buitenplaatsen maakte het landschap zeer aantrekkelijk. Niet alleen op het Eiland van Dordrecht, ook elders in Holland en Zeeland drukten de buitenplaatsen in verschillende regio's hun stempel op het landschap. In heel Holland waren de buitenplaatsen niet weg te slaan uit het landschap. Ze waren er in zulke grote getalen zat ze het landschap mede vorm gaven.²⁶⁷ De Hollandse buitenplaatsen stonden niet bekend om grootte, maar meer om hun grote aantallen. Nergens in Europa waren stad en platteland zo vervlochten met elkaar als in Holland. De rijke stedelingen hadden als het ware het platteland gekoloniseerd.²⁶⁸ Maar ook andersom waren de plattelandsbewoners nauw verbonden met de stad. Het landbouwbedrijf, vaak in handen van een stedelingen, had zijn afzetmarkt in de stad en produceerde marktgericht. Vervoer van handelswaar ging relatief snel over de vele kanalen en rivieren in het westen. Men spreekt dan ook over een verstedelijkt platteland.²⁶⁹ Ook in Dordrecht was het landschap 'verstedelijkt'.

---

²⁶² Van den Broeke, *Het pryeeel van Zeeland*, 214.

²⁶³ *Ibidem*, 215.

²⁶⁴ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 36. Van Oosterom, *Gronden van Vermaak* 175.

²⁶⁵ Van den Broeke, *Het pryeeel van Zeeland*, 216.

²⁶⁶ Van Ollefen, *De Stad- en Dorp-beschrijver*, 40.

²⁶⁷ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 20.

²⁶⁸ *Ibidem*, 30.

²⁶⁹ Verschuure-Stuip, *Hollandse Buitenplaatsenlandschappen*, 45.

Aan verkoopadvertenties en verschillende aktes is op te maken dat de buitenplaatseneigenaren veel land op het Eiland van Dordrecht in bezit hadden. Daarnaast zijn er aktes te vinden over bepalingen met betrekking tot 'laningen' langs wegen met in de hoofdrol buitenplaatsenbezitters. Zo verzocht Elisabeth van de Camp (1680-1750) van de Buitenplaats aan de Blindeweg in 1748 Pieter Hoeufft (1708-1778) om bomen te mogen planten langs de Blindeweg. Pieter Hoeufft was zover bekend in 1748 nog geen eigenaar van een buitenplaats, maar had al wel grondbezit in de Wioldrechtse Polder.²⁷⁰ Als je bedenkt dat de polder van Oud-Dubbeldam circa 440 morgen groot was en dat een gemiddelde buitenplaatseneigenaar twintig tot vijftig morgen land in bezit had blijkt in hoeverre het achterland van Dubbeldam in handen was van Dordtenaren.²⁷¹ Uit krantenadvertenties en aktes blijkt dat een buitenplaats dan ook vaak grensde aan de grond van andere buitenplaatseneigenaar.²⁷²

Verschillende historische reisverslagen maken melding over het Eiland van Dordrecht. Het in 1769 verschenen *Natuurlyke Historie van Holland* schrijft over Dubbeldam: 'De landeryen van dit Eiland zyn waterige en broekige weiden of hooiland, hier en daar met moerige meertjes en waterleidingen doorsneden.'²⁷³ Deze omschrijving staat haaks op beschrijvingen uit onder andere de *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver* van Van Ollefen uit 1793, waar wordt gesproken over een lommerrijk en vruchtbaar landschap met iepen, essen, populieren, wilgen, elzen en vruchtbomen.

De teksten van Van Ollefen zijn de meest uitgebreide over landschap van het Eiland van Dordrecht. Over de buitenplaatsen werd vermeld dat er langs de dijken en wegen in Dubbeldam aanzienlijke buitenplaatsen, hofsteden en 'veele bouwmanswoningen' waren. De inwoners van Dordrecht konden in Dubbeldam een 'plaisierige' wandeling maken terwijl ze uitkeken op 'vermaakelijke' landgezichten. Dat het land van Dubbeldam vruchtbaar was wordt duidelijk als er staat dat de zaai- en bouwlanden een 'grooten overvloed van koorn, zaad, vlas en aardappelen' voortbrengen. Er wonen dan ook 'veele gegooede en welgezetene bouwlieden' die in de zomer veel arbeiders te kort kwamen'.²⁷⁴

De Straatweg van Dordrecht naar Dubbeldam werd door Van Ollefen een 'zeer lommerrijke en met essen-boomen net beplanten weg' genoemd. Verderop in het verhaal onder de kop 'bijzonderheden' is verder ingegaan op het lommerrijke Dubbeldam met zijn buitenplaatsen. Wandelaars konden er genieten van uitgestrekte uitzichten over zaai- en weilanden. De buitenplaats Dubbelsteyn van de 'Wel Ed. Gestr. Heer. Mr. Hendrik Onderwater' (1747-1822) kreeg hierin extra aandacht. Ook andere fraaie buitenplaatsen, Rusthout, Dordwijk, Weizigt, Zuideroord en Noordhoven, gelegen langs dijken en wegen, 'zijn allen sierlijk aangelegen, en wel waardig om door den vreemdeling beschuwd te worden'.²⁷⁵ Ook voor Wioldrecht is een dergelijke omschrijving te vinden in hetzelfde boek. Over het landschap is geschreven dat er verscheidene aangename en voortreffelijke buitenplaatsen waren. 'Onder welken vooral uitmunt, de plaats Kilzigt, gelegen niet ver van het 's-Gravendeelsche veer, thans toebehoorende den Welgeb. Heer. Mr. Ocker Gevaerts (1735-1807), oud Burgemeester der stad.'

---

²⁷⁰ RAD 1074-302: *Overeenkomst tussen Pieter Hoeufft en Elisabeth op de Kamp, weduwe van Pieter Brandwijk van Blokland, betreffende het planten van bomen langs de Blinde- of Mijlweg tegen een recognitie van 2,10 per jaar.*

²⁷¹ Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen*, 396.

²⁷² Onder andere: RAD 241-3: folie 183. RAD 241-5: folie 102. Amsterdamse courant: 11-11-1747.

²⁷³ J. le Francq van Berkhey, *Natuurlyke Historie van Holland, Deel I* (1769) 10.

²⁷⁴ Van Ollefen, *Stad- en Dorp-beschrijver*, 48.

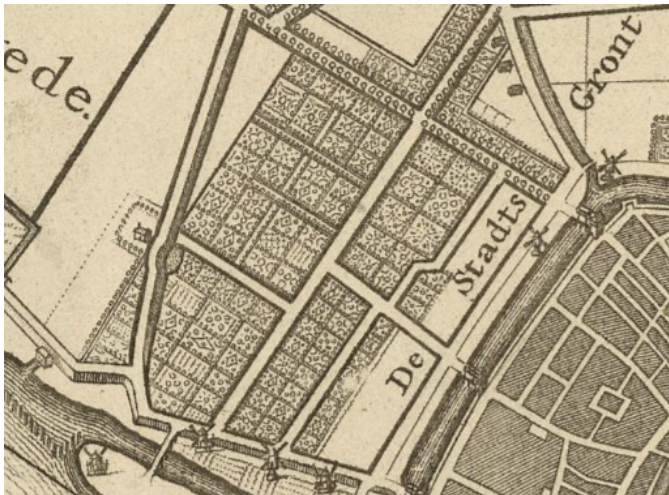
²⁷⁵ *Ibidem*, 40-51.

4.2.2 Tuinen aan de rand van de stad

De voornaamste vermaaken der Dortenaaren bestaan in het aanleggen van hunne tuinen en lusthoven, waarom, even buiten de poort, een groot aantal, en zelfs grooter dan ergens elders, (wanneer men de grootte der stad in aanmerking neemt,) gevonden wordt; tusschen deeze lusthoven loopen de schoonste wandelwegen door, en welken aan den wandelaar de aangenaamste verscheidenheid opleveren: twee uitspanningen of herbergen, het Koningsplein, en 'T Hof van Holland zijn lust aangelegd, en worden veel bezocht.²⁷⁶

Met bovenstaande woorden beschreef Van Ollefen in de Nederlandse Stad- en Dorp-beschrijver uit 1793 de tuinen rondom Dordrecht. Dat in Dordrecht de tuinen veelvuldig aanwezig waren blijkt uit verschillende bronnen. Op de kaart van De Vries uit circa 1720 is al duidelijk te zien dat er veel tuinen rondom de stad waren (zie afb. 36). Het kohier van 1731, waarin veel 'buitenverblijven', 'koepels' en 'speelhuizen' beschreven worden rondom de stad bevestigen dit beeld.²⁷⁷ Vanaf de negentiende eeuw werden veel van dergelijke tuinen aan elkaar gekoppeld en groeiden ze uit tot een nieuwe generatie buitenverblijven aan de stadsrand. Dit proces wordt in hoofdstuk 5 verder bestudeerd.

Afbeelding 36: De tuinen op de 'Stadts Gront' ca. 1720. (M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Het aanleggen van speeltuinen was een fenomeen dat zich breder manifesteerde in Holland. Wie zich in de achttiende eeuw geen buitenplaats wilde of kon veroorloven, maar wel wat geld had te besteden, had vaak een tuin of bescheiden buitenverblijf aan de rand van de stad.²⁷⁸ Vermoedelijk waren rijken zonder buitenplaats (zie 4.1.1) en middenstanders vaak in bezit van een dergelijke tuin. Deze tuinen waren vaak sierlijk aangelegd en voorzien van een koepel of speelhuis. Ze werden dan vaak beschreven als speeltuinen of ook als buitenverblijf. Omdat de tuin op korte afstand van de stad gelegen was kon men er kort verblijven en was er geen permanente vestiging. Een proces dat Van den Broeke constateerde voor Walcheren, maar zichtbaar was rondom meerdere steden in de Republiek, zoals bij Dordrecht en Leiden.²⁷⁹ Noordam toonde aan dat bij de stad Leiden relatief weinig buitenplaatsen lagen. De Leidse regenten zochten ontspanning en status in het bezitten van een speeltuin.²⁸⁰

²⁷⁶ Van Ollefen, *Stad- en Dorp-beschrijver*, 50.

²⁷⁷ NA 3.01.29 - 485: *Verponding 1731*.

²⁷⁸ De Jong, *Deftig bestaan*, 159.

²⁷⁹ D.J. Noordam, 'Leidenaren en hun buitenverblijven in de vroegmoderne tijd', in: J. de Jongste, J. Roding en B. Thijs (red.), *Vermaak van de elite in de vroegmoderne tijd* (1999) 15-39. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 221.

²⁸⁰ Kuiper, *Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw*, 36.

4.3 Conclusie

In de periode 1731-1793 werden verschillende buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht vergroot en verfraaid. Buitenplaatsen als Groenhoven, Noordhoven, Haaswijk en Wielburg zijn luxe buitenplaatsen geworden. Deze mooie optrekjes maakten het landschap op het Eiland van Dordrecht de moeite waard om te aanschouwen. Van de vernieuwde en machtige buitenplaatsen als Groenhoven, Noordhoven en Haaswijk zijn kaarten en afbeeldingen gemaakt. Het Dordtse achterland was in deze tijd bijna in zijn geheel in handen van stedelingen, die grotendeels ook het uiterlijk ervan bepaalden. Deze stedelingen hadden bestuurlijk de touwtjes in handen.

De trend van vergroting en verfraaiing ging niet op voor alle buitenplaatsen. De regentenklasse vormde in de achttiende eeuw een echte klik en werd eerder kleiner dan groter. Uit het Kohier van de personeele quotisatie uit 1742 blijkt dat er ook veel hoog aangeslagen families waren zonder buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Zij hadden in enkele gevallen een buitenplaatsen buiten het Eiland. Anderen hadden genoeg aan een tuin aan de rand van de stad of uitte hun machtsvertoon in het bezit van paarden.

5. Neergang

In een de periode vanaf 1731 waarin enkele buitenverblijven onderhevig waren aan vergrotingen en verfraaiingen was er ook een tegengestelde ontwikkeling gaande. Vanaf halverwege de zeventiende eeuw zette voor enkele buitenverblijven de neergang in. Vanaf circa 1770 versnelde deze ontwikkeling zich. In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en ook in Dordrecht brak een tijd aan waarin het bezitten van een buitenplaats een kostbare aangelegenheid bleek en daarbij werd het steeds lastiger om een nieuwe eigenaar te vinden die de buitenplaats als zodanig wilde voortzetten.²⁸¹ Bij verschillende buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht zette een transformatie in van buitenverblijf naar boerderij. Ook vielen vanaf 1770 vallen steeds meer herenhuizen onder de sloophamer. De periode van neergang heeft dus deels overlap met de bloeiperiode van het Dordtse buitenplaatsenlandschap die tot 1793 duurde. In 1832, bij de opmaak van het eerste kadaster bleek hoeveel buitenplaatsen tussen 1770 en 1832 het onderspit delfden. Hoe deze neergang kon gebeuren en zich voltrok is onderzocht in dit hoofdstuk.

5.1. Neergang in cijfers

Om neergang van de Dordtse buitenverblijven goed te kunnen begrijpen is het van belang om te weten welke buitenplaatsen hun functie verloren en/of gesloopt werden. Buitenplaatsen verliezen hun functie als ze bijvoorbeeld een boerderij worden. Vaak blijft het herenhuis staan als herinnering aan de buitenplaats. Maar ook de oorspronkelijke zeventiende en achttiende-eeuwse herenhuizen verdwijnen langzaam in de periode 1770 tot heden. In onderstaande grafiek is de daling van het aantal buitenplaatsen op een rij gezet.

Periode	Functieverandering	Sloop herenhuis
Vóór 1760	3	2
1760 - 1769	2	0
1770 - 1779	2	2
1780 - 1789	2	2
1790 - 1799	4	2
1800 - 1809	2	2
1810 - 1819	2	2
1820 - 1829	2	0
1830 - 1839	4	5
1840 - 1849	1	3
1850 - 1859	1	1
1860 - 1869	1	1
1870 - 1899	2	2
Vanaf 1900	2	4
Bestaande oorspronkelijke	1 oorspronkelijke in gebruik	5 oorspronkelijke huizen over

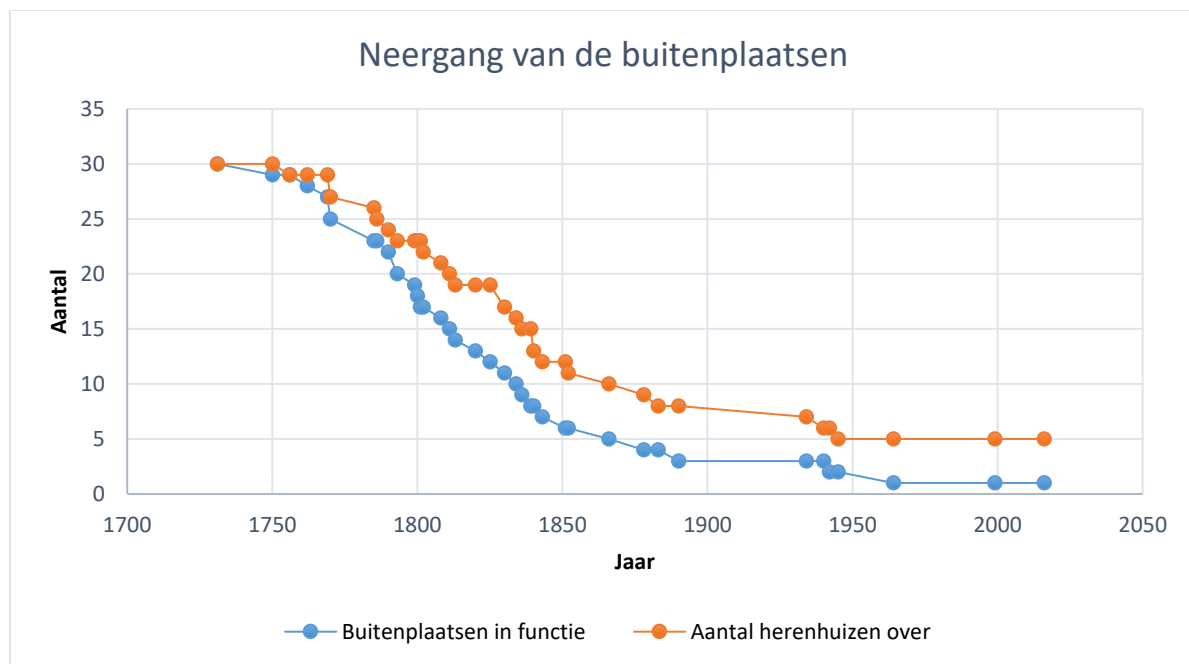
Tabel 4: De neergang van buitenplaats per decennium toont de geleidelijke daling van de buitenplaatsen aan. De grafiek is grotendeels gebaseerd op informatie uit transportaktes, gaarderboeken en krantenadvertenties.

Het jaar 1770 is een duidelijk startpunt voor de neergang van de buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. Tussen 1830 en 1840 werden er relatief veel buitenplaatsen gesloopt of van functie veranderd. Dit gegeven heeft te maken met het uitkomen van het kadaster in 1832. In dat jaar is met zekerheid te zeggen dat een buitenplaats niet meer als zodanig in gebruik was of niet meer bekend

²⁸¹ Mulder, *Op afbraak*, 53,54. Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 193. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 307.

stond als onroerend goed. Met betrekking tot de sloop van herenhuizen is er nauwelijks een piek, of het moet de periode tussen 1830 en 1850 zijn.

De gegevens uit tabel 4 resulteren uiteindelijk in onderstaande grafiek. De blauwe heeft betrekking op het aantal buitenplaatsen dat in gebruik is als buitenplaats. De nieuwe of hernieuwde negentiende-eeuwse buitenplaatsen Crabbehoff, Gravenstein en Louterbloemen zijn hierin niet meegenomen (zie 5.5). De oranje lijn geeft de daling van het aantal herenhuizen aan. In de grafiek is de geleidelijke afname van de buitenplaatsen in de periode 1770-1840 waarneembaar. Men kan dus concluderen dat in deze zeventig jaar het buitenplaatsenlandschap op het Eiland van Dordrecht verdween.

Grafiek 2: De daling van het aantal buitenplaatsen laat tussen 1770 en 1830 een geleidelijk verloop zien.

In andere Hollandse buitenplaatsenlandschappen komt de periode van functieverandering en slooping grotendeels overeen. In heel Holland werden na 1750 al weinig geheel nieuwe buitenplaatsen meer gesticht.²⁸² Rond Amsterdam zag men een piek in het aantal sloopingen in de periode 1800-1825, maar de periode 1770 en 1840 komt grotendeels overeen.²⁸³ Deze periode van sloop gold ook voor de buitenplaatsen langs de Oude Rijn, al bleef hier nog relatief veel overeind staan na deze tijd. In dit gebied volgde een tweede piek aan het eind van de negentiende eeuw.²⁸⁴ De neergang van de buitenplaatsen op het Zeeuwsche eiland Walcheren zette eerder in. Het aantal sloopingen had al een piek tussen 1760 en 1770. Op Walcheren waren de meeste buitenplaatsen al verdwenen in de periode voor 1810.²⁸⁵ Het hoogtepunt van de buitenplaats met al haar pracht en praal in Holland en Zeeland was voorbij. In de komende paragrafen is de neergang op het Eiland van Dordrecht beschreven.

²⁸² Van Tent, *Buitenplaatsen in historisch geografisch opzicht*, 48, 49. Mulder, *Op afbraak*, 29.

²⁸³ Mulder, *Op afbraak*, 20-27.

²⁸⁴ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 110.

²⁸⁵ Van den Broeke, *Het pryeeel van Zeeland*, 311.

5.2 Eerste voortekenen van de neergang

Een stormvloed in 1717 liet de enige buitenplaats in de Alloyzenpolder, Groot Raij van de erfgenamen van Abraham Stoop (1625-1713), met uitzondering van de fundamenteën, volledig verdwijnen. Groot Raij was volgens de jaarrekeningen van het ambacht Dubbeldam van 1717 een van de hoogst aangeslagen buitenplaatsen op het Eiland. Na 1717 verdween deze buitenplaats van wijlen Abraham Stoop uit de jaarrekeningen.²⁸⁶ Dit is wellicht een van meest dramatische voorbeelden. Het proces van verval en neergang was meestal een geleidelijke ontwikkeling. Voor 1770 waren er al enkele buitenverblijven die in waarde daalden, gesloopt en/of weer boerderij werden.

Een van de eerste tekenen van neergang was de waardedaling van Crabbehoff, Rusthout en Huis te Dubbeldam. Deze buitens zagen hun verponding van 1731 ten opzichte van 1632 niet stijgen, maar dalen.²⁸⁷ Crabbehoff was in de achttiende eeuw een boerderij met herenkamer. Eigenaar Johan Diederik van Slingeland (1703-1757), was toen woonachtig in Den Haag.²⁸⁸ Hij werd dan ook niet genoemd als buitenplaatsenbezitter in 1742 en verhuurde in 1747 Crabbehoff aan landbouwer Dirk Jansz. van de Merwede (1691-?)²⁸⁹ Ondanks de het opvallende voorkomen van Crabbehoff en haar ouderdom was Crabbehoff in de achttiende eeuw dus geen vooraanstaand buitenverblijf.

Afbeelding 37: Crabbehoff in 1790. (J. van Lexmond, Afbeelding van Crabbehoff, 1790.)

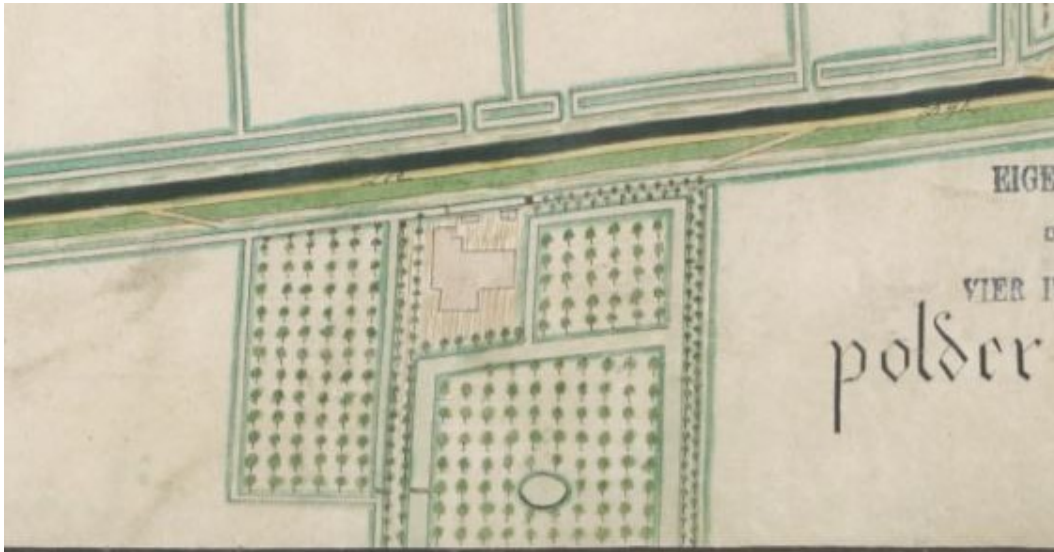
²⁸⁶ Utrechts Archief 32-684: *Rekeningen verponding Dubbeldam 1707-1728*. Van Wijk, *Dordt in de kaart*, 126.

²⁸⁷ NA 3.01.29 - 485: *Verponding 1731*.

²⁸⁸ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 336.

²⁸⁹ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 337.

Een naamloos buitenverblijf aan de Blindeweg van de overleden eigenaresse Elisabeth van de Camp (1680-1750) werd 'geamoveerd' ofwel gesloopt in 1756.²⁹⁰ Op de kaart van 1720 lijkt de buitenplaats 'Noordhoeve' van oud-burgemeester Herman van den Honert (1645-1730) een van de grootste buitenplaatsen. Herman van den Honert was oud-burgemeester, actief voor de Staten van Holland en getrouwd met de dochter van raadspensionaris Johan de Witt.²⁹¹ Van de historie van Noorhoeve van 1731 tot 1769 is weinig bekend. Maar in 1769 bleek het buitenverblijf weer boerderij geworden, wat bevestigd wordt in 1781 (zie afb. 38). De boerderij was in 1769 in bezit van Jannetje Arientje Bos (?-?) de weduwe van landbouwer Arij in 't Veldt (?-?).²⁹² In 1762 werd de woning Overkamp van Cornelis de Witt (1696-1769) gedeeltelijk geamoveerd. In 1770 deden zijn erfgenamen het van de hand. Bij een taxatie in 1784 werd Overkamp omschreven als 'boerenwoning'.

Afbeelding 38: De boerderij Noordhoeve in 1781. Uit een kaart van de nieuwe stadspolder die toen ten noorden van Noordhoeve werd aangelegd. (J. Wapperom, Kaart met tafel van uitmeting van de nieuw bekeade Stadsbuitenpolder gelegen op de Merwedegrond, 1781.)

Rustenburg lijkt door de decennia heen haar agrarische karakter niet te zijn verloren. In 1772 is Rustenburg een boerderij en had daarmee zijn status als buitenverblijf verloren. Eigenaar was Jacob Adriaan Braats (1733-1780), tevens eigenaar van buitenplaats Groenhoven.²⁹³ Opvallend aan Rustenburg is dat de hofstede toch weer een opleving kreeg als buitenverblijf. Anthonij van den Brandeler (1740-1806), zoon van de voormalige eigenaar van Krab- en Landzicht, François van den Brandeler (1708-1771), kwam omstreeks 1789 in bezit van Rustenburg en liet het verbouwen. Hetgeen leidde tot een nieuwe verponding die opgemaakt was in de gaarderboeken.²⁹⁴

Verschillende buitenverblijven behouden in de achttiende eeuw hun agrarische karakter. In een transportakte uit 1734 werd het kleine Zuideroord omschreven als 'buitenplaatsje met heere woning', boerenhuis, schuur, boomgaard, tuin en landerijen. Vanaf 1730 tot ver in de negentiende eeuw zat het geslacht Van Pelt als pachter op Dordwijk.²⁹⁵ In 1731 verscheen Dordwijk in een testament van

²⁹⁰ NA 3.01.29 - 524: *Gaarderboeken van de verponding*. Hierin staat dat het landhuis van Mevrouw van de Camp in 1756 geamoveerd is.

²⁹¹ Molhuysen en Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 8*, 816.

²⁹² RAD 3-3994: *Kohier Merwedepolder*.

²⁹³ RAD 786-202: *Kohier Wieldrecht 1772*. De eigenaar is dan Jacob Adriaan Braets, tevens eigenaar van Groenhoven.

²⁹⁴ NA 3.01.29 - 524: *Gaarderboeken*.

²⁹⁵ L. Schröfer, *De historie van landgoed Dordwijk (1976)* 6.

Mattheus Onderwater Mattheusz (1726-1809). Wanneer hij kwam te overlijden ging de helft de woning Dordwijk en de landerijen naar zijn broer Abraham Hendrik onderwater (1729-1818). Het werd hierin dus geen buitenplaats genoemd, Dordwijks hoofdactiviteit was het boerenbedrijf.²⁹⁶ Eykendonck werd bij een taxatie in 1771 genoemd als een huis met tuin, plantagie en timmeragie met stalling en schuur, hetgeen wees op een hofstede met herenkamer.²⁹⁷

In andere buitenplaatsenlandschappen zijn de voortekenen van de neergang ook al zichtbaar voor 1770. Rond Amsterdam werden de boerderijen voor goede prijzen verkocht en afgesplitst van de buitenplaatsen.²⁹⁸ Van den Broeke stelt dat het in Walcheren niet aantrekkelijk was voor stedelingen om hofstedes te kopen en als buitenverblijf voort te zetten. Enkelen kleinere hofstedes in Walcheren veranderden dan van functie in deze periode en werden verkocht aan een boer.²⁹⁹ Van Oosterom constateert ook dat de opkomst van de landbouw invloed had op het buitenplaatsenlandschap langs de Oude Rijn.³⁰⁰ In een tijd waarin grote buitenplaatsen groter werden buitenverblijven weer boerderijen of bleven kleine buitenverblijven in het teken staan van de landbouw.

5.3 De neergang zet door

De echte start van de neergang zette op het Eiland van Dordrecht in bij de sloop van het ooit machtige Huis te Dubbeldam in 1770. Nadat eigenaar Nicolaas Stoop (1697-1750) overleed zette de neerwaartse ontwikkeling van Huis te Dubbeldam in. Via verschillende eigenaren werd Huis te Dubbeldam in 1770 gesloopt.³⁰¹ In 1770 werd in een krantenadvertentie 'de afbraak van het Huys te Dubbeldam' genoemd en in 1774 verschijnt een bezitskaart zonder herenhuis.³⁰² Het Huis te Dubbeldam werd een agrarisch bedrijf. Opvallend is dat de prijs van het geheel, als boerderij in plaats van buitenverblijf, steeg. Bij verkoop in 1750 als buitenplaats bracht het 6.600 gulden op. In 1769, net voor de sloop, was dit 8.500 gulden. In 1802 was de prijs van 'Huis te Dubbeldam' als boerderij gestegen naar 9.350 gulden.³⁰³ De neergang van Huis te Dubbeldam stond niet op zichzelf. Nog voor 1800 verliezen achtereenvolgens de buitenplaatsen Stadtvliet, Haaswijk, Wielborg, Gravenstein, Rusthout, Groenhoven en Eykendonck hun status als buiten. Veel buitenverblijven werden boerderijen, al dan niet met het bestaande herenhuis.

Lang had Damas van Slingeland niet van zijn nieuw gebouwde herenhuis op Haaswijk uit 1770 kunnen genieten. Hij overleed in 1771 en daarna werd Haaswijk per veiling verkocht. In een affiche van deze veiling staat Haaswijk omschreven als een gemakkelijke en welgelegen buitenplaats. Dat het toen een jonge buitenplaats was bleek ook uit de tekst op het affiche. Haaswijk bestond uit een 'nieuw en modern heerenhuis'. Ook was er een stalling voor vier paarden, een tuinmanshuis, een bouwmanhuis, extra schone dierrijke vijvers met 'versch water en fraijen Water-kom'.³⁰⁴ Haaswijk werd in 1771 gekocht door Pieter Pompejus Ockersz Repelaer (1736-1782) en bleef als zodanig functioneren tot 1783. In 1785 werd het herenhuis op Haaswijk gesloopt door eigenaar Arij Bastiaanse in 't Veld (1753-1828). Deze landbouwer is dan inmiddels twee jaar in bezit van de voormalige buitenplaats.³⁰⁵

---

²⁹⁶ A. Balm, *Dortsche Huizen deel 17, Wolwevershaven 23* (2011) 28/29.

²⁹⁷ RAD 241-4: folie 63.

²⁹⁸ Mulder, *Op afbraak*, 42.

²⁹⁹ Van den Broeke, *Het pryeeel van Zeeland*, 229-237.

³⁰⁰ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 195.

³⁰¹ RAD 63-7: *Schepenakte van transport door Nicolaas Stoop aan dokter Abraham Tersier voor 6600 gulden, 5 maart 1750*. RAD 241-3: folie 222. RAD 63-9: *Schepenakte van transport door de erfgenamen van Abraham Tersier aan Wouter Buck voor 8505 gulden, 12 december 1769*.

³⁰² *Amsterdamsche Courant*, 30 januari 1770, via Delpher.

³⁰³ Van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*.

³⁰⁴ RAD 32-465-1, *Affiche betreffende openbare verkoop van Haaswijk, 1771*.

³⁰⁵ RAD 32-465: *Buitenplaats met hofstede, genaamd 'Haaswijk', gelegen te Dubbeldam*.

In 1781 stierf de vijfde en laatste telg Van Neurenberg als eigenaar van Wielborg.³⁰⁶ Johannes Mattheus van Neurenberg (1754-1781) was pas 27 jaar oud. In 1785 werd het huis geveild. Landbouwer Jan van der Linden kocht Wielborg voor 5250 gulden waarvan 350 gulden voor tuinartikelen.³⁰⁷ In 1793 werd het 'een woning genaamd Wielborg' genoemd.³⁰⁸ Buitenplaats Gravenstein viel in 1790 onder de sloophamer. Deze buitenplaats werd in de negentiende eeuw herbouwd, wat in de tussentijd gebeurde is onbekend.

In 1785 werd Zuideroord verkocht aan Gerrit de Heer (1744-1793). De tuin werd in bijbehorende akte getailleerd omschreven. Zuideroord bestond uit een Engels bosje, slingerlanen, viskom, kersenboomgaarden en verdere beplantingen. Groot was Zuideroord allerminst, het was slechts één morgen en 158 roeden groot. In 1797 werd Zuideroord wederom verkocht, het was dan nog altijd een buitenplaats.³⁰⁹ In 1818, wanneer Eimert Hagoort (?-?) Zuideroord verkocht, was het een boerderij. Het geheel werd verkocht aan landbouwer Cornelis van Pelt (1800-1871), landbouwer te Dubbeldam, voor 2600 gulden inclusief 29 morgen en 80 ellen grond.³¹⁰

In een advertentie uit 1793 is te lezen wat er allemaal aanwezig en te koop was op 'Rusthout'. Men had er een perzikenkast, van veertien ramen, zo goed als nieuw, met vijf perzikenbomen. Alsmede een druivenkast van zeven ramen en 'des zelfs wijngaarden' met tweehonderd pond beste blauwe druiven.³¹¹ De aanwezigheid van dergelijke exotische gewassen duidde er op dat Rusthout voor 1793 een echte en moderne buitenplaats was. De verkoop leidde het einde van Rusthout als buitenplaats in datzelfde jaar in. In een transportakte uit begin 1794 is Rusthout beschreven als een 'geweese buitenplaats'.³¹² Het gebeurde vaker dat er voor vlak voor de sloop delen van de inboedel of bomen werden verkocht op een buitenplaats (5.4.1).

In 1805 werd de buitenplaats Buitenrust voor 5500 gulden verkocht door de heer Hoog aan Karel Willem Boonen. Het betrof een buitenplaats van drie mergen en 509 $\frac{3}{4}$ roeden.³¹³ De overname van Boonen betrof een uitzondering. Het is de enige bekende overname van een bestaande buitenplaats naar een niet-familie lid op het Eiland van Dordrecht na 1800. Boonen zette de buitenplaats Buitenrust voort tot 1839. De sloop volgde in 1840. (zie afb. 40).³¹⁴

---

³⁰⁶ P. van Braam, *Rouwbeklag aan de ouderen van [...] Johan Mattheus van Neurenberg, in den agten der stad Dordrecht, over deszelfs overlijden (1781)*.

³⁰⁷ RAD 241-5: folie 25.

³⁰⁸ RAD 241-5: folie 112.

³⁰⁹ RAD 241-5: folie 156

³¹⁰ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 314.

³¹¹ Rotterdamse Courant, 10-08-1793, via: Delpher.

³¹² RAD 241-5: folie 118.

³¹³ RAD 251-5. folienummer ontbreekt.

³¹⁴ Dordrechtsche Courant, 28 juli 1840, via Delpher. Er werd gesproken over de 'gewezen buitenplaats Buitenrust'.

Afbeelding 40: De buitenplaats Buitenrust vlak voor de sloop in 1840. (J. Rutten, Buitenplaats Buitenrust in de Dubbeldamse polder aan de Achterweg, 1840)

In 1820 werd de buitenplaats Kilsigt met bijbehorende boerderij verkocht (zie afb. 39). Na de verkoop werd ook Kilsigt getransformeerd tot een boerderij. Ook Zuidhoven, Krab- en Landzicht, Crabbehoff en Het Dammetje werden in de eerste helft van de negentiende eeuw weer een boerderij. In de transformatie naar boerderij of sloop van de buitenplaats in deze periode werden opvallend vaak bomen verkocht als laatste redmiddel van de buitenplaats.

De Notaris VERHOEFF, als last hebbende van zijn Heer Principaal, is voornemens te Dordrecht, in het Logement *het Hof van Holland*, even buiten de St. Jorispoort, op Vrijdag den 22 September 1820, des voormiddags ten tien uren, publiek te veilen, en op Vrijdag den 29 dito, mede des voormiddags ten tien uren, bij afslag finaal te verkoopen:

N°. 1. De zeer aanzienlijke en ongemeen aangenaam gelegen BUITERPLAATS, genaamd *KILLEZIGT*, gelegen op het Eiland Dordrecht, onder de Gemeente *Wieldrecht*, aan de Rivier de Kille, circa één uur gaans van de Stad Dordrecht, groot omtrend dertien Morgen 180 Roeden, met deszelfs zeer aanzienlijk Heeren-Huis, bevattende beneden eene buitengemeene groote en fraaije Zaal en bovendien vijf Kamers, allen Behangen en Gelambrifeerd, wijders extra goede Provisie- en Wijn-Kelders, zeer ruime Keuken en verdere Offices, en bevattende boven zeven Kamers, alle mede Behangen en Gelambrifeerd en gedeeltelijk zoo de beneden- als boven-Kamers Gestucadoord; voorts onderscheidene Kamers voor Domestiken, extra ruime Klee- en andere Zolders, en verder alles wat in een groot, aanzienlijk en gemakkelijk Heeren-Huis wordt vereischt; voorts dubbeld Koetshuis en Stalling voor twaalf Paarden, grootendeels voorzien van Steene Kribben, wijders Ijskelder, Persiken- en Druiven-Kasten en verdere Broeijerijen, uitgestrekte Moestuinen, uitmuntende schoone Wandeldreven, Vischrijke Vijvers, versch Water trekkende uit de Rivier, welbeplante Boschen, Engelsche Partijen, Engelsche Koepel enz., en wijders eene met opgaande Boomen beplante Laan, Buitendijks, over het voorfz. Huis gelegen, met eene zeer propere Gelambrifeerde en Gestucadoorde Koepel, staande aan het einde van dezelve Laan, aan de Rivier de Kille, een zeer ruim en uitmuntend uitzigt hebbende over gemelde Rivier.

Kunnende met primo December eerstkomende worden aanvaard.

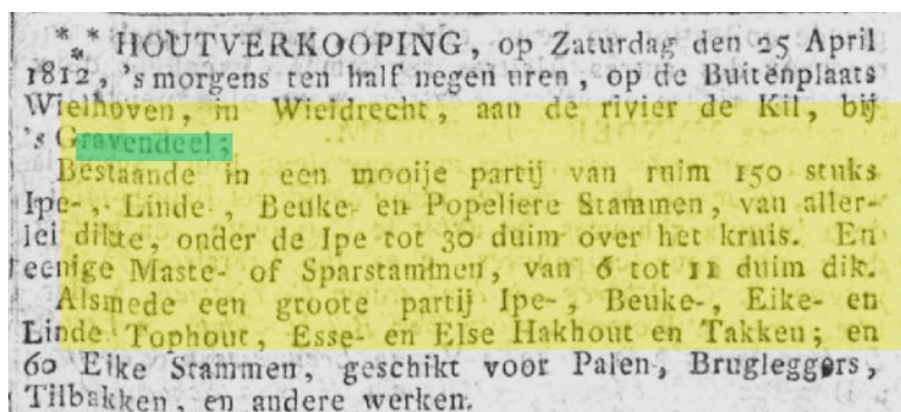
N°. 2. Eene kapitale BOUWMANS-WONING, mede genaamd *KILLEZIGT*, bestaande in een zeer goed Woonhuis, waarin, buiten de Boeren-Woning, twee afzonderlijke Vertrekken, zeer geschikt tot een Optrek, met deszelfs extra groote Schuur, Keet en Varkenshok, en omtrend zeven-en-dertig Morgen 352 Roeden Wei- en Bouwland, Boomgaard en Erve, staande en gelegen als voren, bij voornoemde Buitenplaats.

Afbeelding 39: Verkoop Kilsigt in 1820. (Opregte Haarlemsche Courant, 14-09-1820)

5.3.1 Bomenverkoop als laatste redmiddel

Voor meerdere buitenplaatsen valt het op dat er een verband is tussen de verkoop van bomen op de verschillende buitenplaatsen en de sloop of herbestemming van de buitenplaats. Tabel 19 geeft aan dat het regelmatig voor kwam dat er bomenverkoop op een buitenplaats had plaatsgevonden en dat de buitenplaats vervolgens gesloopt of omgebouwd werd. Dit gegeven geeft aan dat men het financieel moeilijk had op de buitenplaats. Men zocht alternatieve mogelijkheden om het hoofd financieel boven water te houden. Dit kon vaak niet voorkomen dat de buitenplaats uiteindelijk toch het onderspit moest delven.

Afbeelding 41: Houtverkoop op Wielhoven in 1812, vlak voor de sloop. (Dordrechtsche Courant, 23-04-1812)

Buitenplaats	Advertentie m.b.t verkoop van buitenplaats, bomen of inboedel	Sloop of herbestemming
Noordhoeve	1732, 1733	1769
Buitenplaats Blindeweg	1755	1755
Huis te Dubbeldam	1756, 1767, 1770	1770
Rusthout	1792, 1793	1793
Wielborg	1756, 1785	1793
Groenhoven	1795	1799
Noordhoven	1802	1802
Wielhoven	1811, 1812	1813
Krab- en Landzicht	1821, 1823	1843
Buitenrust	1839, 1840	1840

Afbeelding 17: Tussen een advertentie met bomenverkoop en de sloop van de buitenplaats zitten vaak slechts enkele jaren.

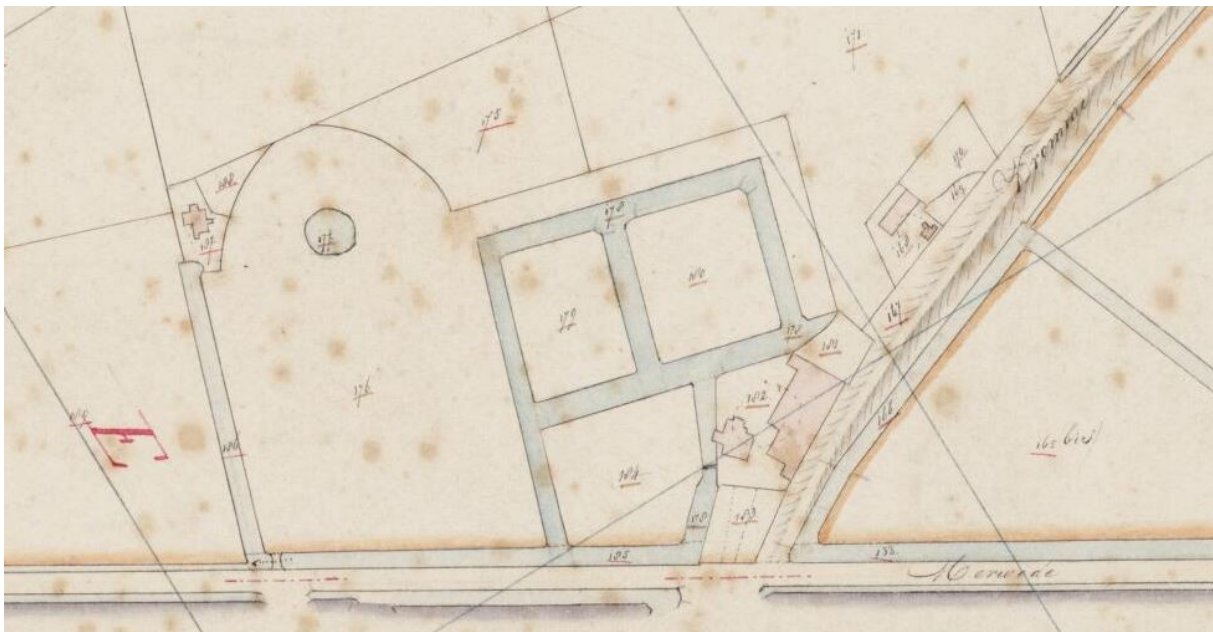
Voor Rusthout en Buitenrust werd een inboedel aangeboden middels een advertentie net voor de sloop. Noordhoven was vermoedelijk na de dood van Herman van den Honert in 1733 al eerder van functie veranderd dan 1769. Van Krab- en Landzicht is met zekerheid te zeggen dat het in 1843 een boerderij was, maar vermoedelijk was dit al eerder het geval.³¹⁵ Het einde van Welgelegen, Noordhoven, Kilsigt (zie afb. 39), Haaswijk en Wielhoven werd ingeluid met een verkoopadvertentie van de gehele buitenplaats. Drie van deze vijf buitenplaats vielen ten prooi aan een telg van aannemer De Groot (zie 5.4).

³¹⁵ In 1843 brak er brand uit op de bouwhoeve Krab- en Landzicht: Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 387.

5.3.2 Kadaster 1832

De eerste eenduidige referentie van het aantal buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht na 1731 zijn de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT's) uit 1832 en de daarbij behorende minuutplans die opgemaakt zijn in de periode 1811-1832. Uit de gegevens en de kaarten is op te maken welke buitenplaatsen er nog zijn en welke voor een deel of geheel verdwenen zijn in de periode van neergang.

De omschrijvingen in de OAT's bevestigen dat een groot deel van de Dordtse buitenplaatsen als onroerend goed verdwenen zijn. Slechts negen van de dertig buitenplaatsen uit 1731 werden beschreven als 'lustplaats'. Dit waren Dordwijk, Weizigt, Dubbelsteyn, Buitenrust, Welgelegen, Rozenhof, Merwestein, Krab- en Landzicht en Amstelwijck.³¹⁶ Aan de namen en beroepen van eigenaren is terug te herleiden dat veel buitenplaatsen inmiddels in handen waren van 'bouwmannen', agrariërs. Het geslacht In 't Velt was eigenaar van voormalige buitenverblijven Noordsigt en Zuidhoven en het geslacht Schipper was eigenaar van de herbestemde buitens Noordhoeve en Zuideroord. Ook landbouwgeslachten als Rodenburg (Rusthout), Groeneveld (Wielborg) en Van der Linden (Crabbehoff) waren in bezit van een getransformeerde buitenplaats. Daarnaast werd in verschillende omschrijvingen van percelen duidelijk dat er ooit een buitenplaats was. Veel voorkomend was bijvoorbeeld 'vijver als lustplaats', ook tuinen, lanen en tuinhuizen kwamen nog vaak voor. De verklaring hiervoor is dat veel buitenplaatsen weliswaar als boerderij voorgezet werden, maar dat verschillende elementen van de buitenplaats niet direct verdwenen, hetgeen duidelijk zichtbaar is op de bijbehorende minuutplans. In de onderstaande afbeelding waren overgebleven elementen van Haaswijk zichtbaar (zie afb. 42). De contouren van de buitenplaatsen waren nog altijd zichtbaar op kaarten. Vooral vijvers, grachten en laanstructuren gaven de laatste resten van het grotendeels verdwenen buitenplaatsenlandschap van Dordrecht aan. Ook duidelijk zichtbaar op de minuutplans was het nieuwe cultuurlandschap van speeltuinen en buitenverblijven aan de rand van de stad.

Afbeelding 42: Circa vijftig jaar na de sloop van buitenplaats Haaswijk zijn de contouren ervan nog duidelijk zichtbaar in het landschap. (Kadastrale kaart 1811-1832, minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie B, blad 02.)

³¹⁶ Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels kadaster 1832 voor Dordrecht, Dubbeldam, Wioldrecht, geraadpleegd via Beeldbank.Cultureelerfgoed.nl.

5.3.3 Buitenverblijven aan de rand van de stad

In een tijd waarin veel buitenplaatsen het veld moesten ruimen was er aan de rand van de stad – opmerkelijk genoeg - een opleving van buitenverblijven zichtbaar. Op de minuutplannen van het kadaster uit 1811-1832 is duidelijk te zien dat er op de grond van de gemeente Dordrecht, ten noorden van de Boerenkil verschillende buitenverblijven zijn met vijvers, tuinen, tuinhuizen etc (zie afb. 43.). Naast de buitenverblijven waren er aan de rand van de stad, al voor 1800, veel tuinen te vinden. De welgestelde klasse van Dordrecht die zich geen buitenplaats kon permitteren had vaak een tuin met huisje of koepel aan de rand van de stad (zie 4.2.2).

Afbeelding 43: Rozenhof in 1832. (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid Holland, sectie D, blad 01.)

Was het voor 1800 nog een goed gebruik om de stad te ontvluchten vanwege haar drukte en de stank. Vanaf 1800 werd het in Dordrecht een trend om dichterbij de stad een buitenverblijf te bezitten. Men verkoos steeds vaker een tuin boven het bezit van een buitenplaats. Steeds meer tuinen werden aan elkaar gekoppeld en de bescheiden tuintjes werden langzaam getransformeerd tot 'buitenverblijven'.³¹⁷ Een van de eerste buitenplaatsen die in dit gebied moet zijn ontstaan is de buitenplaatsen van Anthonij Balthazar van den Brandeler (1740-1806) (zie afb. 44).³¹⁸ Anthonij was de zoon van François van den Brandeler, de oud-eigenaar van Krab- en Landzicht. Schijnbaar achtte Anthonij Krab- en Landzicht niet geschikt als zijn buitenplaats. Toch had Anthonij wel bezit in de polders van Dordrecht, de hofstede Rustenburg was in zijn bezit.³¹⁹ Een plattegrond in 1804 geeft aan hoe de buitenplaats van Van den Brandeler eruit zag.

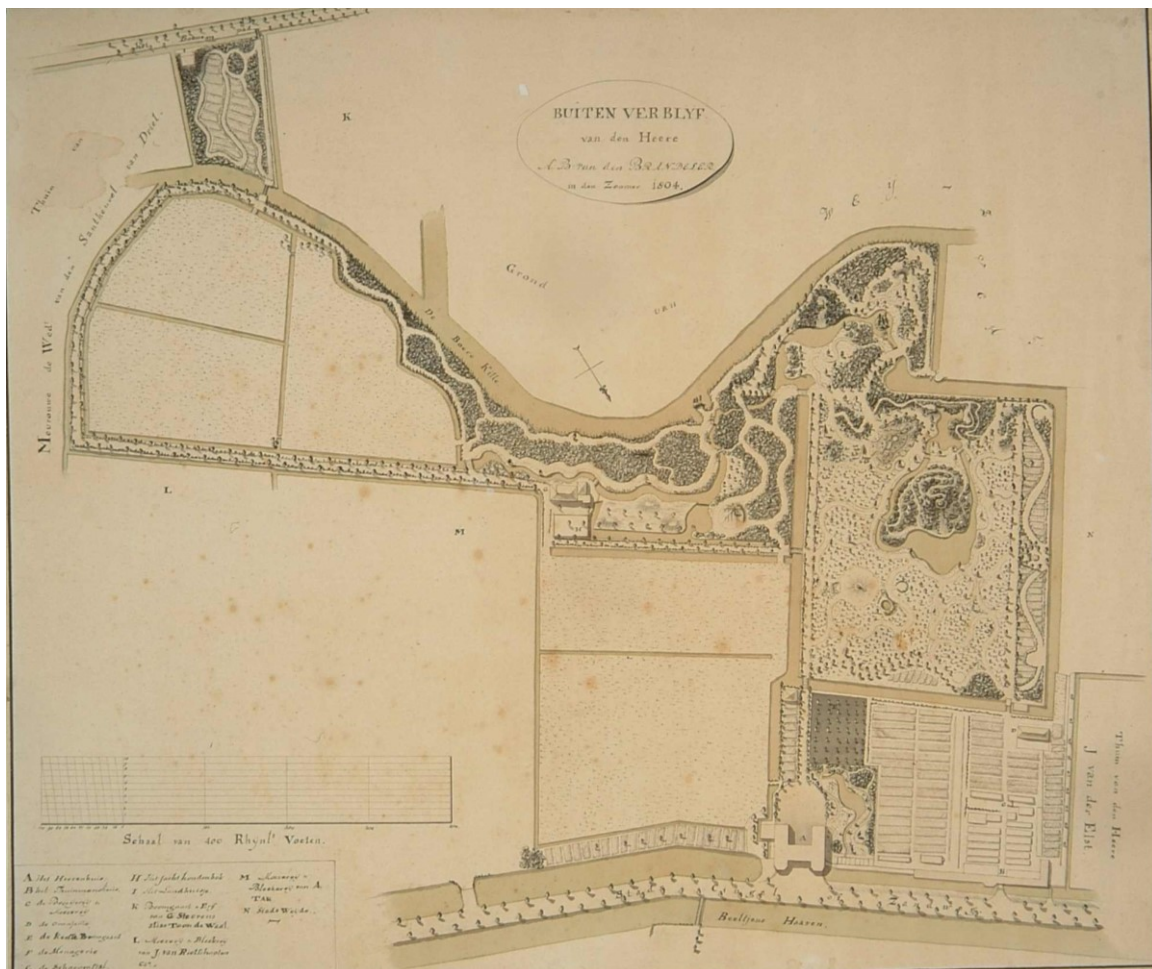
³¹⁷ Van Baarsel en Van Heiningen, *Dordrecht van Buitenplaatsen en luthoven*, 52,53.

Ook op Walcheren gebeurde dit: Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 364.

³¹⁸ RAD 551-40070: *Plattegrond van het buitenverblijf van A B. van den Brandeler aan de Singel tussen Boerenkil en Beeltjeshaven in de zomer van 1804.*

³¹⁹ A. Balm-Kok, *Dordtse huizen deel 13, Wijnstraat 82/86* (2010) 11,12,13.

Afbeelding 44: De buitenplaats in de stadsrandzone van A.B. van de Brandeler in 1804. (Onbekend, Plattegrond van het buitenverblijf van A.B. van den Brandeler aan de Singel tussen Boerenkil en Beeltjeshaven, 1804.)

De relatief grote buitenplaats van Van den Brandeler aan de rand van de stad was een uitzondering. Andere buitenverblijven waren vaak kleiner en zijn eerder te beschouwen als stadsvilla's dan als buitenplaatsen. Wel gaat de historie van deze plaatsen soms ver terug in de tijd. Het buitenverblijf Merwestein, dat eerder bekend stond als Dijk- en veldzicht en Wei- en veldzicht, heeft een zeer lange historie als lustplaats, net als de buitenplaats Rozenhof. Andere buitenverblijven aan de rand van de stad waren Vreedesoort, Landzicht, Kilwijk en Bellevue. Van de genoemde buitenverblijven is alleen Rozenhof, hetzij met een nieuw gebouw en bijna volledig ingebouwd, nog bestaand. Merwestein is thans een stadspark.³²⁰

5.4 Factoren voor de neergang

Niet één afzonderlijke factor is aan te wijzen voor de neergang van de buitenplaatsen in Holland, Zeeland en Dordrecht. Het was een combinatie van factoren die veel buitenplaatsen liet verdwijnen. Zowel in Holland en Zeeland als in Dordrecht waren ontwikkelingen in de landbouw, de elite, de politiek en de economie debet aan het verdwijnen van de buitenplaatsen.

In de tweede helft van de achttiende eeuw ging goed in de landbouw in de Republiek. Dit had invloed op de grondprijzen, die begonnen te stijgen. Boeren hadden het goed in deze tijd en hadden kapitaal beschikbaar. Waar eerder goede tijden in de landbouw een aanjager was voor het ontstaan van de

³²⁰ De oorspronkelijke aanwijzende tafels en bijbehorende minuutplannen uit 1832 geven een goed beeld de buitenverblijven aan de stadsrand.

buitenplaatsen, hoe anders was dat vanaf halverwege de achttiende eeuw.³²¹ Het was voor de buitenplaatseigenaren lucratief om het buitenverblijf en bijbehorende grond te verkopen. De grond was immers veel waard. De buitenplaats werd vervolgens door de koper transformeert tot een boerderij.³²²

In Dordrecht was de verandering in de landbouw misschien wel de belangrijkste factor. Ook op het Eiland van Dordrecht ging het goed in de landbouw.³²³ Ondanks dat transformatie van buitenverblijf naar boerderij vaak bestond uit een combinatie van factoren, waren er in Dordrecht opvallend veel buitenverblijven in de achttiende en negentiende eeuw getransformeerd tot boerderij. Steeds meer buitenplaatsen vallen in handen van landbouwfamilies op het eiland als 'Van der Linden', 'Van Pelt', 'In 't Velt' of 'De Bruin'.³²⁴ Er wordt dan ook geconstateerd dat eigenaren van buitenplaatsen zich aan het eind van de achttiende eeuw in rap tempo opvolgden, men was gemiddeld korter eigenaar van een buitenplaats dan eerder het geval was.

Dat de elite vanaf circa 1750 status, macht en kapitaal verloor had verschillende oorzaken. Het proces van aristocratisering (zie 4.1) liet de regentenklasse gedurende de achttiende eeuw al flink krimpen. Doordat men in hoge mate met elkaar trouwde kromp deze groep (zie 4.3) en werden vermogens van families samengevoegd.³²⁵ De spoeling aan potentiële nieuwe buitenplaatsbezitters werd dun of erfgenamen toonden geen interesse om de buitenplaatsen over te nemen.³²⁶ De strategie van elite om kapitaal en macht in kleine kring te houden begon averechts te werken.

Daarnaast ging in de tweede helft van de achttiende eeuw economisch minder met het gewest Holland. Engeland en Frankrijk waren Nederland inmiddels in handel en in militair opzicht voorbij gestreefd. Op het gebied van handel resulteerde dit in een verslechterde concurrentiepositie voor de Republiek en minder inkomsten. Oorlogen, met onder andere Engeland, kostte veel geld. De regenten namen langzamerhand steeds minder risico's, ze investeerden niet meer en gingen alleen nog maar meer beleggen.³²⁷ Als vervolgens aan het begin van de negentiende eeuw bleek dat de staatsobligaties weinig meer opbrengen werd de financiële positie van de regenten steeds penibeler. Het werd het al met al steeds lastiger om de buitenplaats te behouden.³²⁸

Ook de fysieke staat van de buitenplaatsen kon een rol gespeeld hebben in de neergang van de buitens. In 1737 maakte Pieter de la Court al melding dat veel buitenplaatsen in de Republiek haastig en slecht gebouwd waren. De fundering was te slecht, de muren waren te dun en de ramen te groot.³²⁹ Van Oosterom stelt dat buitenplaatsen aan het begin van de negentiende eeuw verouderd waren en er goed geld viel te verdienen met het afbreken van de buitenplaatsen. De materialen werden vervolgens doorverkocht en de grond werd een speculatieobject.³³⁰ Dit was wellicht een extra stimulans was voor aannemers om huizen op de kopen, te slopen en de vrijgekomen materialen te hergebruiken. De

---

³²¹ De Jong, *Deftig bestaan*, 77.

³²² Van den Broeke, *Het pryee van Zeeland*, 244-245.

³²³ *Palmen, De politieke elite*, 184-188.

³²⁴ Dit zijn dan veel voorkomende namen van boeren op het Eiland van Dordrecht: Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 538, 564.

³²⁵ Van den Broeke, *Het pryee van Zeeland*, 396.

³²⁶ *Ibidem*, 231.

³²⁷ Van Oosterom, *Gronden van Vermaak*, 193. De Jong, *Een deftig bestaan*, 68, 75. Van Baarsel en Van Heiningen, *Dordrecht van Buitenplaatsen en lusthoven*, 25.

³²⁸ De Jong, *Een deftig bestaan*, 72

³²⁹ De la Court van der Voort, *Byzondere aenmerkingen*, 6.

³³⁰ Van Oosterom, *Gronden van vermaak*, 111.

opkoop van buitenplaatsen ten behoeve van de opbrengsten van de materialen die vrijkwamen na de sloop gebeurde ook veel rond Amsterdam.³³¹

De mogelijkheid dat buitenplaatsen vaak haastig, snel en daarom niet goed gebouwd waren ging ook op voor Dordrecht. Het valt op dat enkele op het oog mooie buitenplaatsen en maar korte tijd stonden. Machtige buitenplaatsen als Groenhoven, Haaswijk en Noordhoven stonden er na de laatste nieuwbouw nog geen vijftig jaar en behoorden tot de vroegste buitenplaatsen die verdwenen. In 1802 werd Noordhoven bestaande uit een herenhuis, tuinmanshuis, stallingen, et cetera, gekocht door Arnoldus (1762-1847) en Levinus de Groot (1773-1858) die het sloopten.³³² Zij zagen waarschijnlijk handel in het kopen van de buitenplaatsen om vervolgens de materialen te verkopen.³³³ Opkoop, sloop en verkoop door de gebroeders De Groot gebeurde onder ook bij Wielhoven in 1813.³³⁴ In 1834 bij Welgelegen door Levinus' zoon Adrianus de Groot (1804-1872).³³⁵

Het voorjaar van dit lopend jaar 1793 was wel voornaamlijk de benauwdste en akeligste tijd voor dit eiland en district; toen men naamlijk in Februarij en Maart van alle kanten bedrijgd werd met eenen verwoestenden inval van de in 't gezicht zijnde triumpheerende Franschen, welken geduurende den tijd van drie weeken gereed stronden, met een groote en geduchte overmagt, de inwooners te overvallen

In 1793 vielen de Fransen het Eiland van Dordrecht binnen.³³⁶ Volgens Van Ollefen was dit voor de inwoners van het Eiland van Dordrecht een heftige tijd die op het Eiland niet alleen directe, maar ook indirecte gevolgen had. De inval van de Fransen in 1793 werd dan ook vaak als belangrijkste oorzaak van de neergang van de buitens gezien.³³⁷ De inval had tot gevolg dat het machtssysteem in Nederland in 1795 werd omgegooid. De elite verloor voor een groot deel hun privileges de macht in de steden, hetgeen tevens invloed had op status, macht en kapitaal van de buitenplaatseneigenaren.³³⁸ Zo werden de ambachtsheerlijkheden opgeheven, welke een belangrijk statussymbool voor de elite waren en waarin de ambachtsheer ook vaak een buitenplaats bezat.³³⁹ Hiermee worden de gevolgen van de inval vaak gezien als de belangrijkste oorzaak van de neergang van de buitenplaatsen. Dit lag overigens zowel in Dordrecht als in de rest van de Republiek genuanceerder.³⁴⁰ In Dordrecht is bijvoorbeeld geen sterkere daling zichtbaar in de periode 1790-1800 dan in andere periodes.

Doordat men de buitenplaats steeds meer als een last ervoer was de mode om een buitenplaats te bezitten voorbij. Nieuwe rijken waren er na 1800 wel weer, maar zij bouwden liever hun nieuwe buitenplaatsen op zandgebieden als de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe.³⁴¹ Er is dus niet slecht één factor aan te wijzen voor de neergang van de buitenplaatsen. Een combinatie van factoren zorgt er voor dat er veel buitenplaatsen in de Republiek en het Eiland van Dordrecht verdwenen in de periode 1770-1832.

---

³³¹ Mulder, *Op afbraak*, 53.

³³² RAD 241-5: folie 215.

³³³ J. Holwerda, *Huis te Papendrecht met een aanleg van tuinarchitect Gijsbert van Laar (2016)*. Beschikbaar via: https://www.dordtenazoeker.nl/HulpbronnenDordrecht/huispapendrecht_tuinarchitect_vanlaar

³³⁴ Van Baarsel en van Heiningen, *Dordrecht van Buitenplaatsen en luthoven*, 25.

³³⁵ Van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*.

³³⁶ Van Ollefen, *Stad- en Dorp-Beschrijver*, 49.

³³⁷ Mulder, *Op afbraak*, 37.

³³⁸ Van den Broeke, *Het pryeel van Zeeland*, 308. P. Schotel, 'Strijd om de macht', in: W. Frijhoff (red.), *Geschiedenis van Dordrecht 1572 tot 1813*, 35-36.

³³⁹ Ten Houte De Lange, *Heerlijkheden in Nederland*, 20-22.

³⁴⁰ Mulder, *Op afbraak*, 53. Van den Broeke, *Het pryeel van Zeeland*, 311.

³⁴¹ Van Oosterom, *Gronden van vermaak*, 200.

5.5 Wat bleef over?

Men bekommert zich om natuurschoon, maar ondertussen breekt men de prachtigste buitens af. Het is eigenaardig omdat men coquetteert men oudheden en oude gebouwen. Er is niets tegen te doen.³⁴²

Eigenlijk bleef er heel weinig over, zeker wat betreft de oorspronkelijke buitenplaatsen. Iets wat stadsarchivaris Jan Leendert van Dalen in 1914 ook al constateerde.³⁴³ Er bleven in 1832 en in de periode daarna nog een redelijk aantal herenhuizen staan, weliswaar vaak niet in gebruik als buitenplaats. Bij het opmaken van het kadaster in 1832 waren er slechts acht buitenplaatsen in functie als lustplaats.³⁴⁴ In 1854 werd er een ansichtkaart vervaardigd met zes overgebleven buitenplaatsen: Weizigt, Merwestein, Dordwijk, Amstelwijck, Dubbelsteyn en Rozenhof (zie afb. 45).³⁴⁵

Afbeelding 45: Een ansichtkaart met de zes overgebleven buitenverblijven in 1854. (J.H. van der Heyden, *Twaalf gezichten op het Eiland van Dordrecht*, 1854.)

Krab- en landzicht, Buitenrust en Welgelegen waren voor 1854 gesloopt. In de Wioldrechtse Polder werd in 1854 de geheel nieuwe buitenplaats Louterbloemen gesticht. In de Oud-Dubbeldamse polder stonden toen de herenhuizen van Zuidhoven en Eykendonck nog overeind en in de Zuidpolder was het oorspronkelijke herenhuis van Zuideroord in gebruik genomen als onderdeel van een boerderij. In

³⁴² Van Dalen, *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*.

³⁴³ Idem

³⁴⁴ *Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels kadaster 1832 voor Dordrecht, Dubbeldam, Wioldrecht*, beschikbaar via beeldbank.cultureelerfgoed.nl.

³⁴⁵ RAD 551-15070, *Twaalf gezichten op het Eiland van Dordrecht op één blad: de Begraafplaats aan de Dubbeldamseweg, de buitenverblijven Dordwijk, Weizigt, Merwestein, Amstelwijck, Dubbelsteyn en Rozenhof en gezichten op de stad van de rivierzijde 1854*.

Wieldrecht stond de hofstede Rustenburg er nog altijd. Dubbelsteyn was nog steeds in particuliere handen en was eigenlijk nog steeds een soort buitenplaats. Het herenhuis werd weliswaar gesloopt in 1878, maar de eigenaar woonde in de orangerie.³⁴⁶ Opvallend is de ontwikkeling van Crabbehoff. Nadat het zeventiende-eeuwse Crabbehoff in 1808 afbrandde, werd het tot 1857 voorgezet als boerderij. In 1857 werd Crabbehoff een modelboerderij. Deze boerderij was eveneens geen lang leven beschoren. In 1913 werd het gesloopt en werd er een kasteeltje gebouwd. Crabbehoff werd weer een soort buitenplaats.³⁴⁷ Rond 1930 functioneerden alleen Weizigt, Dordwijk en Zuidwijk nog als buiten. Inmiddels was ook Gravenstein, net als Crabbehoff, herbouwd als buitenplaats.

Verschillende oorzaken lagen ten grondslag aan het verdwijnen van veel buitenplaatsen na 1930. In 1934 brak er brand uit op Zuideroord.³⁴⁸ Rustenburg ging tegen de vlakte in 1943 of 1944 om plaats te maken voor een nieuwe boerderij. Door oorlogsgeweld in de Tweede wereldoorlog werd het landhuis van Zuidhoven verwoest.³⁴⁹ Ook Dordwijk overleefde de oorlog niet, maar werd in na die tijd originele staat herbouwd (zie afb 46).³⁵⁰

Verschillende elementen en contouren van de voormalige buitenplaatsen verdwenen niet helemaal van de kaart. De terreinen van Huis te Dubbeldam en Wielborg werden begraafplaatsen. In 1802 werd de koepel van Eykendonck verkocht, dat dan al minimaal negen jaar een herberg was en blijft tot 1999.³⁵¹ Het herenhuis van Eykendonck werd eind vorige eeuw, ondanks protest, gesloopt.³⁵² Lange tijd waren de contouren van gesloopte buitenplaatsen nog zichtbaar in het landschap. Op kaarten van en na 1850 is te zien dat grachten van onder andere Rusthout, Huis te Dubbeldam, Kilsigt en Buitenrust nog lange tijd zichtbaar zijn in het landschap. Ook opvallende verkavelingspatronen met betrekking tot de buitenplaatsen bleven lange tijd gehandhaafd. Nieuwbouw en industrie lieten veelal ook deze laatste patronen verdwijnen. Daarom is het des te opvallender dat de locatie en daarbij behorende kenmerken van de buitenplaats Groot Raij al bijna 300 jaar bewaard zijn gebleven.³⁵³ Alleen de zeventiende- en achttiende eeuwse huizen van Weizigt, Zuidwijk en Dordwijk zijn nog in originele staat. Dordwijk is nog steeds in particuliere handen en de enige overgebleven min of meer echte buitenplaats op het Eiland van Dordrecht.

---

³⁴⁶ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 210.

³⁴⁷ Chr. J. Walson, *Crabbehoff: van Schouwenhofstede tot vormingscentrum* (1983).

³⁴⁸ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 316.

³⁴⁹ Van Wijk, *Dordt in de kaart*, 116.

³⁵⁰ Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 233.

³⁵¹ RAD 251-5. folienummer ontbreekt.

³⁵² Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners*, 226.

³⁵³ Van Wijk, *Dordt in de kaart*, 126

Afbeelding 46: Dordwijk anno 2016. (<http://zoom.nl/foto/landschap/dordwijk-dordrecht.2361497.html>.)

5.6 Conclusie

Vanaf 1770 brak er een tijd aan waarin het aantal buitenplaatsen in Dordrecht gestaag daalde. De daling van het aantal buitenplaatsen was het gevolg van verschillende factoren, waarbij niet één factor als hoofdoorzaak is aan te wijzen. Onder andere een verslechterde economie, de inval van de Fransen en een krimpde elite waren debet aan de neergang. Men werd steeds creatiever om de buitenplaats in stand te houden. Zo verkocht men bomen en delen van de inboedel via krantenadvertenties. Uiteindelijk hielp dit niet en werden vele buitenplaatsen alsnog verkocht, herbestemd of gesloopt. De buitenplaatsen gingen vanaf 1770 een transformatie door waarin ze grotendeels verder gingen als boerderijen, een proces dat in Dordrecht en in andere delen van de Republiek optrad. Ook vielen veel buitenplaatsen onder de sloophamer. De vrijgekomen materialen werden hergebruikt door een aannemer, die het geheel daarvoor al opgekocht had. Slechts de contouren van de buitenplaats bestaande uit grachten, vijvers en lanen bleven veelal over. In 1832 bij de opmaak van het kadaster waren er nog negen buitenplaatsen, acht jaar later nog maar zeven. In 1832 valt ook op dat er een nieuw cultuurlandschap met speeltuinen en lusthoven aan de rand van de stad ontstaan was. De neergang in periode van 1770 tot 1840 verloopt geleidelijk. Heden zijn de achttiende-eeuwse herenhuizen van Weizigt, Dordwijk en Zuidwijk nog aanwezig, waarbij Dordwijk de enige echte overgebleven buitenplaats op het Eiland is.

6. Conclusie en aanbevelingen

6.1. Conclusies

In 1421 verdween bij een stormvloed het Dordts' achterland. Dordrecht lag vanaf dat moment op een 'stadseiland' omgeven door gorzen en slikken. Deze gorzen en slikken kwamen gaande weg de zestiende eeuw steeds hoger te liggen. Dit resulteerde in de aanleg van verschillende polders vanaf 1603. De polders bleken geschikt en lucratief om agrarische bedrijven te vestigen. De boerderijen vormden de basis van het latere buitenplaatsenlandschap. Deze boerderijen en de grond in de polders waren vermoedelijk in handen van rijke stedelingen uit Dordrecht. Zij zagen het als rendabele investering. Dordrecht liffte in de zeventiende eeuw mee op de welvaart in de gehele Republiek. Ondanks dat Dordrecht niet de ongekende groei doormaakte als in andere steden, ontstond er wel een groep patriciërs met veel vermogen, status en macht.

In de loop van de zeventiende eeuw groeiden steeds meer boerderijen uit tot buitenverblijven of hofstedes met herenkamer. Ze lagen verspreid over het gehele Eiland van Dordrecht, met grotere dichtheid van buitenplaatsen aan de weg van Dordrecht van Dubbeldam in de Oud-Dubbeldamse polder. Deze weg lijkt gelegen op een restant van een oeverwal van voor 1421. De hoge mate spreiding van de andere buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht heeft te maken met de relatief kleine verschillen in het landschap. Daarnaast was het Eiland van Dordrecht dermate kleinschalig dat alle buitenverblijven binnen een paar uur bereikbaar waren vanaf de stad. Uit het verpondingskohier van 1731 blijkt dat het aantal buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht zijn hoogtepunt heeft bereikt. Veel buitens bestonden dan nog uit een boerderij met herenkamer. Het agrarisch bedrijf stond nog vaak op de eerste plaats.

Na 1731 is een trend merkbaar waarbij enkele buitenverblijven uitgroeiden tot luxe buitenverblijven die in andere buitenplaatsenlandschappen in Holland niet zouden misstaan. Dit blijkt onder andere uit kaarten gemaakt na verfraaiingen van Krab- en Landzicht in circa 1750, Haaswijk in 1750. Amsterwijk in 1758, Groenhoeven in 1764 en Noordhoven in 1769. In deze periode waren de buitenplaatsen onlosmakelijk verbonden en beeldbepalend voor het Eiland van Dordrecht. In verschillende contemporaine literatuur is gesproken over het aantrekkelijke, lommerrijke Dordtse achterland met buitenplaatsen.

Het Kohier van de personeele quotisatie uit 1742 geeft een goede eenduidige inkijk in de elite van Dordrecht halverwege de achttiende eeuw. Zo blijkt uit dit kohier dat lang niet alle rijke Dordtenaren een buitenplaats hadden op het Eiland van Dordrecht. Dit blijkt onder andere uit de gegevens uit 1742. Van de 49 rijkste Dordtenaren hadden er twintig een buitenplaats. Van deze twintig buitenplaatsenbezitters hadden er ook nog een aantal een buitenplaatsen buiten het Eiland van Dordrecht. In de praktijk waren er wellicht meer buitenverblijven omdat dit enkele hofstedes in dit kohier niet als buitenplaats worden getypeerd. Ook bezaten veel rijke burgers een speeltuin aan de rand van de stad. Vanaf halverwege de achttiende eeuw was tegengestelde ontwikkeling merkbaar. Enkele buitenplaatsen vervielen en transformeerden tot een boerderij. Een trend die zich aan het eind van de achttiende eeuw versterkte, mede door ontwikkelingen in de regentenklasse.

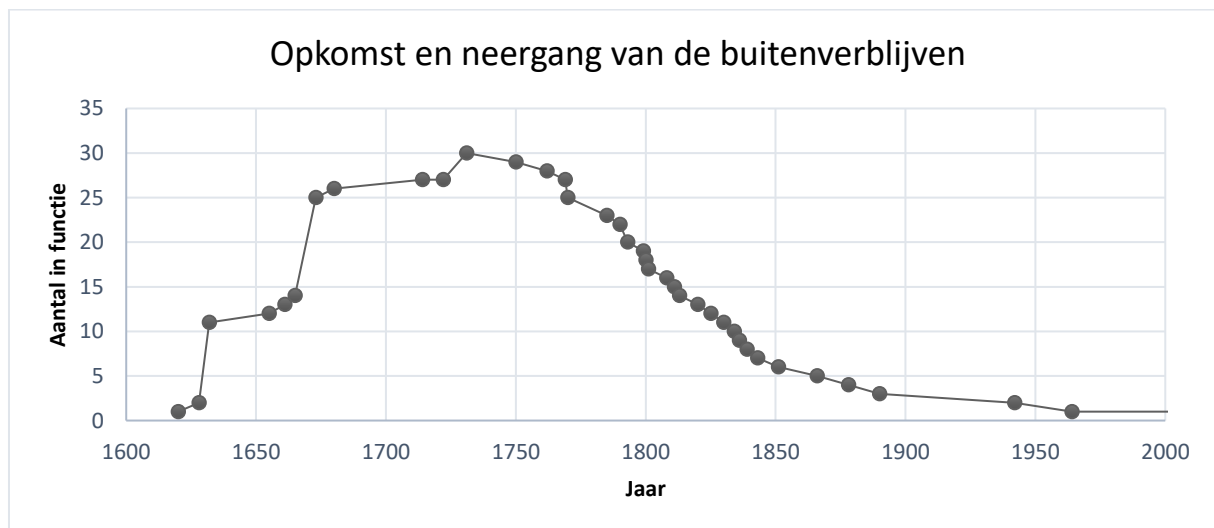
In de zeventiende eeuw waren veel regenten nog 'ondernemers', ze namen risico's en vergaarden veel kapitaal. Van dit kapitaal konden ze polders en boerderijen op het 'nieuwe' Eiland van Dordrecht financieren. In de achttiende eeuw nam het vermogen bij veel regenten nog altijd toe. Maar dit kwam niet door ondernemersgeest. Beleggingen, rentenieren of een goed betaalde bestuurlijke functie in de stad zorgden hiervoor. Macht en status bij de elite werd steeds belangrijker in een proces dat ook wel de 'aristocratisering' wordt genoemd. In eerste instantie leidde dit proces tot verfraaiingen aan een

aantal buitenverblijven tot echte buitenplaatsen bestaande uit een compleet ensemble. Maar later in de achttiende eeuw werkte het aristocratiseringsproces juist averechts.

Vanaf 1770 werd met de 'afbraak' van het ooit zo machtige Huis te Dubbeldam de neergang van het Dordt buitenplaatsenlandschap definitief ingezet. Tot van 1770 tot 1832 verloren zeventien buitenplaatsen hun functie. In 1832, bij de opmaak van het eerste kadaster, blijkt dat er nog maar negen buitenplaatsen als zodanig in gebruik waren. Dit aantal daalde vanaf 1832 nog verder. Veel herenhuizen bleven weliswaar staan, maar de locatie was dan niet meer in gebruik als buitenverblijf. Alleen buitenplaats Dordwijk is heden nog als zodanig in bedrijf. Ook de achttiende-eeuwse herenhuizen van Weizigt en Zuidwijk bestaan nog.

Doordat men geld en macht binnen een select groepje families probeerde te behouden kromp het aantal regentenfamilies. Minder 'rijken' betekende automatisch minder potentiële buitenplaatsenbezitters. Dit had tot gevolg dat veel buitenplaats in de verkoop gingen. Doordat het goed in de landbouw ging vielen veel buitenplaatsen in handen van boeren. Zij transformeerden de buitenplaats tot boerderij. Als aan het eind van de achttiende eeuw ook de economie in het slob kwam en de stad werd binnengevallen door de Fransen, waardoor de machtsverhoudingen veranderen, werd het al met al steeds lastiger om een buitenplaats te behouden.

Grafiek 3: Opkomst en neergang van de buitenverblijven in de zeventiende en achttiende eeuw.

In grote lijnen was de opkomst en de neergang van het aantal buitenverblijven te wijten aan de volgende ontwikkelingen. Aan het begin van de zeventiende eeuw ontstonden de meeste buitenverblijven uit boerderijen van stedelingen. De boerderij werd een hofstede, al dan niet met herenkamer. In de achttiende eeuw werden enkele hofstedes verfraaid tot echte buitenplaatsen. Gaandeweg de achttiende eeuw werden steeds meer grote en kleine buitenverblijven weer een boerderij.

6.2 Aanbevelingen

Onderstaand worden aan een aantal aanbevelingen gegaan voor vervolgonderzoek gebaseerd op tekortkomingen en conclusies uit dit onderzoek

1. Gedurende het onderzoek bleek dat er in de zeventiende en achttiende eeuw rondom Dordrecht een groot aantal speeltuinen van de middelklasse en elite van Dordrecht lagen. De geschiedenis van deze zone rondom de binnenstad, waar deze speeltuinen lagen, heeft nog weinig aandacht gekregen in onderzoeken. Wie hadden een dergelijke speeltuin? Hoe was het grondbezit verdeeld? Hoe zagen deze tuinen er uit? Dit zijn de voornaamste vragen die hierbij te beantwoorden zijn.
2. Aan het begin van de negentiende eeuw werden veel tuinen samengevoegd en uitgebreid tot 'lusthoven'. Deze ontwikkeling had wellicht invloed op de neergang van de buitenverblijven op de rest van het Eiland. Wat bewoog rijke Dordtenaren om de tuinen op te kopen en hoe zag dit 'nieuwe' cultuurlandschap er uit?
3. In veel archiefbronnen blijkt dat grote stukken grond op het Eiland van Dordrecht in bezit waren van een stedelingen die vaak tevens buitenplaatseneigenaar was. Voor de geschiedenis van het Dordtse Eiland is het interessant om een reconstructie van het grondbezit te maken in de zeventiende en achttiende eeuw. Dit zou niet alleen het onderzoek naar de buitenplaatsen en de invloed op het landschap een extra component geven. Het is tevens belangrijk voor de invloed van de Dordtse elite in het achterland.

Bronvermelding

Geraadpleegde literatuur

- Baarsel, M. van en Heiningen, E. van (2004) *Dordrecht van Buitenhuizen en lusthoven tot stadsparken*. Dordrecht, Boekhandel de Bengel.
- Balen, M. (1677) *Beschryvinge der stad Dordrecht*. Dordrecht, Symon Onder de Linde.
- Balm-Kok, A. (2010) *Dordtse huizen deel 13. Wijnstraat 82/86*. Dordrecht, Eigen beheer.
- Balm-Kok, A. (2013) *Het patriciërshuis van ouds genaamd 'De groene weijde'*. Dordrecht, Eigen beheer.
- Belonje J. (1972.) 'Het ambacht van der Mijle met zijn leenkamer', in: *Hollandse Studiën 3*. Den Haag/Haarlem.
- Boer, G.H. de, Rietkerk, M, et al. (2009) *Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht*. Weesp, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.
- Boschma-Aarnoudse, C. (2016) *Buitenplaatsen in de Purmer. Investeren en buiten leven in een Noord-Hollandse polder*. Wormer, Stichting uitgeverij Noord-Holland.
- Brandts G. (ca. 1704) *Historie der reformatie en andre kerkelyke geschiedenissen in en omtrent de Nederlanden, Volume 4*. Amsterdam, Jan Rieuwertsz, Hendrik en Dirk Boom.
- Broeke, M. van den (2016) *Het pryeeel van Zeeland. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Hilversum, Uitgeverij Verloren.
- Broeke, M. van den (2014) *Buitenplaatsen in Noordgouwe: hofsteden, lusthoven en landhuizen*. Delft, Eburon.
- Court van der Voort, P. de la (1737) *Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene landhuizen, lusthoven, plantagien en aenklevende cieraeden*. Leiden, Abraham Kallewier.
- Dalen, J.L. van (1931) *Geschiedenis van Dordrecht. Deel 1*. Dordrecht, C. Morks Czn.
- Dalen, J.L. van (1931) *Geschiedenis van Dordrecht. Deel 2*. Dordrecht, C. Morks Czn.
- Dalen, J.L. van (1914) *Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland*. Dordrecht, C. Morks Czn. Bibliotheek Regionaal Archief Dordrecht: 489-24961.
- Francq van Berkhey, J. le. (1769) *Natuurlyke historie van Holland. Deel 1*. Amsterdam, Yntema.
- Frijhoff, W., red. (1996) *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Hilversum, Verloren.
- Frijhoff, W., red. (1996) *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813*. Hilversum, Verloren.
- Frijhoff, W., red. (2000) *Geschiedenis van Dordrecht van 1813 tot 2000*. Hilversum, Verloren.
- Glaudemans, M. (2000) *Amsterdams Arcadia. De ontdekking van het achterland*. Nijmegen, SUN.
- Harten, J.D.H. (1992) 'Landhuizen en buitenplaatsen', in: *De tuin van Utrecht, Historische Reeks Utrecht 16*, Utrecht, Uitgeverij Matrijs.
- Heeren, H. van (2016) Heeft Crabbehoff een middeleeuwse voorganger gehad? in: *Oud Dordrecht deel 2 2016*. Dordrecht, Vereniging Oud-Dordrecht.

- Heiningen, E. van (2005) 'Weizigt', in: *Oud Dordrecht, deel 3 2005*. Dordrecht, Vereniging Oud-Dordrecht.
- Hoek, A.P. van den (2006) *Boerderijen en hun bewoners in de Grootte Waard. Deel 1: 'Eiland van Dordrecht'*. Heinenoord, Van den Hoek.
- Ten Houte de Lange, C.E.G. en Burg, V.A.M. van der (2008) *Heerlijkheden in Nederland. Welke namen van heerlijkheden worden nog gevoerd sinds 1848?* Hilversum, Verloren.
- Huizinga, J. (1941) *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw. Een schets*. Haarlem, Tjeenk Willink.
- Jong, J. de (1987) *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van regenten in de 17de en 18de eeuw*. Utrecht, Kosmos.
- Jong, E. de (1993) *Natuur en kunst. De Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur (1650-1740)*. Bussum, Thoth.
- Klein, P.W. (1965) *De Trippen in de zeventiende eeuw: een studie over het ondernemersgedrag op de Hollandse stapelmarkt*. Assen, Van Gorcum.
- Koppert, I (2015) *Locatiekeuze voor historische buitenplaatsen; de invloed van het landschap*. Wijk bij Duurstede, Nederlandse Kastelenstichting.
- Kuiper, Y., Olde Meierink, B. (2015) *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven in de Republiek*. Hilversum, Verloren.
- Lips, C.J.P. (1974) *Wandelingen door Oud-Dordrecht*. Zaltbommel, Europese Bibliotheek.
- Loo, L.F. van (1997) Het verhaal van de Zijpe, in: *Zijper historie bladen 15.1*. Schagerbrug, Historische vereniging 'De Zijpe'.
- Luttervelt, R. van (1944) *Schoonheid aan de Vecht*. Amsterdam, Allert de Lange.
- Molhuysen, P.C en Blok, P.J. (1911-1937) *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, deel 1-20*. Leiden, A.W. Sijthoffs uitgevers maatschappij.
- Mulder, R. (2006) *Op afbraak. De sloop van buitenplaatsen in de periode 1780-1830*. Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Oosterom, G. van (2015) *Gronden van Vermaak. Een reconstructie van de ontwikkeling van de buitenplaatscultuur en het buitenplaatslandschap langs de Oude Rijn tussen Leiden en Utrecht (1600-1900)* Groningen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Ollefen, L. van (1793) *De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver. Deel 1: 't Eiland van Dordrecht, de Hoeksche Waard, de Zwijndrechtsche waard, de Riederwaard en 't Land van IJsselmonde*. Amsterdam, Ilabanse.
- Renting, G. (1993) *Verdronken land, herwonnen land. Historische geografie van het Eiland van Dordrecht*, Alphen aan den Rijn, Canaletto.
- Schönhage, H.A, Verhey, C.J. (1952) *Tussen Merwede en Amer*. Assen, De Torenlaan.
- Storms-Smeets, E.A.C. (2005) *Landscape and society in Twente & Utrecht: a geography of Dutch country estates, circa 1800-1950*. Leeds, The University of Leeds.

Stöver, J. red. (2000) *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland*. Zutphen, De Walburg pers.

Tent, W.H.S. van (1976) 'De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien', in: Nederlandse Kastelenstichting, *Jaarboekje 1976*. Den Haag.

Teixeira de Mattos, Jhr. L.F. (1936) *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. Deel IX. De eilanden. Afd. VI. Het Eiland van Dordrecht en de in Zuid-Holland gelegen landen van den Biesbosch*. Den Haag, Martinus Nijhoff.

Vecht, H.A.W. van der (1907) *Cornelis van der Myle*. Sappermeer.

Vogelezang J. (2010) *Uit de geschiedenis van Zuidhoven als boerderij / hoeve / hofstede / buitenplaats*. Dordrecht.

Voorhoeve, J.N. red. (1974) *Dordrecht stad in de ruimte*. Den Haag, J.N. Voorhoeve.

Walson, Chr. J. (1983) *Crabbehof: van Schouwenhofstede tot vormingscentrum*. Alphen aan den Rijn, Repro-Holland.

Wijck, H.W.M. van der (1974, uitgegeven in: 1982) *De Nederlandse buitenplaats: Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*. Alphen aan den Rijn, Canaletto.

Wijk, W. van, red. (1995) *Dordt in de kaart gekeken*. Zwolle/Dordrecht, Waanders/Dienst Kunsten – Gemeentearchief Dordrecht.

Witteveen en Bos (2012) *Historische buitenplaatsen en landgoederen. In stand houden loont!* Deventer, Witteveen en Bos.

Gebruikte archiefbronnen

Gerangschikt op inventaris- en invoernummer.

Regionaal archief Dordrecht (RAD)

- 3: Stadsarchieven: de tijd van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden, 1572 - 1795.
  - 3976: Kohier betreffende de inkomsten aan de verponding in de heerlijkheid van de Merwede 1627.
  - 3994: Kohier betreffende de inkomsten uit de Merwedepolder (z.j.).
- 32: Collectie van eigendomspapieren van huizen en landerijen.
  - 63: 'Het Huis te Dubbeldam ', ook wel 'Het blauwe huis'. Buitenplaats; belend door het Bonenpadje, het land van Hendrik Onderwater, de Markettenweg en de Dubbeldamseweg.
  - 465: Buitenplaats met hofstede, genaamd 'Haaswijk', gelegen te Dubbeldam.
- 125-377: 'Akten van transport aan Otto Buck en Maria Sixti van de buitenplaats 'Noordhove', 1691-1765, en van de in de Noordpolder gelegen landerijen'.
- 241: Oud-rechterlijke archieven van Dubbeldam.
  - 3: Registers houdende aantekening van transport- en hypotheekakten, alsmede erfpachtbrieven en taxaties, 1728 - 1755.
  - 4: Registers houdende aantekening van transport- en hypotheekakten, alsmede erfpachtbrieven en taxaties, 1755 - 1784.
  - 5: Registers houdende aantekening van transport- en hypotheekakten, alsmede erfpachtbrieven en taxaties, 1784 - 1811.
- 489: Bibliotheek

- 24961: Van Dalen, Oude buitenplaatsen op het Dordtsche eiland, 1914.
- 62334: Van Balen et al, *Lysten waar in vertoond worden de namen van de ed. groot achtb. heeren regeerders (vanaf 1714: regenten) der stad Dordrecht, mitsgaders van verscheyden andere collegien en beambten (De Heerenboekjes) 1731.*
- 785: Archief Vierpolders
  - Inleiding door G. Timmerman.
- 786: Archief polder 'Wieldrecht'
  - 202: Kohier van de Verpondingen van de landerijen, tienden en huizen in de polder Wieldrecht, opgemaakt door Jkvr. Everwijn van Brandwijk, weduwe Stoop.
- 1074: Collectie van bescheiden met betrekking tot de familie Repelaer van Spijkenisse
  - 123: Voorwaarden betreffende de openbare verkoop van de buitenplaatsen te Dubbeldam gelegen in de Wieldrechtse polder van mr. Gerard Beelaerts, vrijheer van Blokland.
  - 188: Overeenkomst tussen mr. Francois van den Brandeler en meester timmerman Jan Sels betreffende de afbraak 'tot onder de fondamente' door Sels van een huis, stal, koetshuis, hekken, muren, koepels, driebruggen, een menagerie met duiventil, een vinkenhuis een broeikas bij het tuinmanshuis en een bank op het 'bergje' voor 2250,- gulden.
  - 302: Overeenkomst tussen Pieter Hoeufft en Elisabeth op de Kamp, weduwe van Pieter Brandwijk van Blokland, betreffende het planten van bomen langs de Blinde- of Mijlweg tegen een recognitie van 2,10 per jaar.
- Beeldbank RAD (zie verantwoording afbeeldingen),
<http://beeldbank.regionaalarchiefdordrecht.nl/>.

Nationaal Archief (NA)

- 4.VTH (Kaartencollectie Hingman): invoernummers 1895, 2179 t/m 2209.
http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/kaartencollectie/zoeken/q/zoekterm/hingman/f/Serie_Collectie/Kaartcollectie%20Binnenland%20Hingman.
- 3.01.28: Rekenkamer ter Auditie.
  - 28: Kohier van de personeele quotisatie (familiegeld), samengesteld door Commisarissen van de Staten ingevolge resolutie van 1742 over de steden met haar kwartieren, copie. 9 deelen en 5 pakken.
- 3.01.29: Financie van Holland .
  - 485: Kohier omvattende: 1. Dordrecht, 2. Merwedepolder, 3. Mijlpolder, Crab en Nadort, 4. Dubbeldam, 5. Wieldrecht.
  - 524: Gaarderboeken voor de verponding der huizen in Dordrecht en Kwartier. Omvattende: 1. Dordrecht, 2. Merwedepolder, 3. Mijl, Crab en Nadort, 4. Dubbeldam, 5. Wieldrecht.

Utrechts Archief

- 32: Familie Van Boetzelaer
  - Ambachtsheerlijkheid Dubbeldam
    - 684: Rekeningen van Laurens Boon als gaarder van de 100e penning over Dubbeldam, 1707, 1708, 1712-1714, 1717, 1719-1728
    - 685: Rekeningen van Laurens Boon als gaarder van de verponding over Dubbeldam, 1706, 1707, 1711-1714, 1716-1724

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

- Beeldbank: Minuutplans en Oorspronkelijke Aanwijzende tafels 1832 voor Dordrecht, Dubbeldam en Wioldrecht. <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>.

Delpher

- online krantenarchief, <http://www.delpher.nl/>.

Verantwoording afbeeldingen

Omslag

RAD 552-260278, De koepel achter boerderij Rustenburg in Dubbeldam. 1802.

Hoofdstuk 1

1. Eigen bewerking met GIS. Geprojecteerd op J.W. van Aalst, www.OpenTopo.nl. Geraadpleegd op 10-3-2017 via ArcGIS.

Hoofdstuk 2

2. Eigen bewerking met GIS. Geprojecteerd op: Nationaal Archief (NA), 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht*, ca.1720.

3. NA 4.VTH (kaartencollectie Hingman), 2181A, S. Jansz en C. Jansz, *Kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl*. 1592.

NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2194, M. van Nispen. *Kaart van de ambachten van Dubbeldam en Mijl en annexe polders*. 1673.

4. Oprechte Haarlemsche Courant. 6-6-1793. Via Delpher.

5. RAD 552-160507, J. van Deventer, *Copie van een plattegrond van Dordrecht, Papendrecht en omgeving door Jacob van Deventer. Belangrijkste gebouwen in opstand. Waterlopen en straten afgebeeld*. 1558.

6. Eigen bewerking met GIS. Geprojecteerd op: NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht*, ca.1720.

7. RAD 552-300308, F. Symonsz en J. Symonsz, *Kaart van het Eiland van Dordrecht en omgeving met aanduiding van percelen en hun oppervlakte*, ca. 1617.

8. Digitale versie 'Historische Atlas van de Biesbosch'. Geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.regionaalarchiefdordrecht.nl/achtergronden/historische-atlas-van-de-biesbosch/>, J. Symonsz, *Caerte ende Metinghe van de nieuwe Dyckagie van de Meruwe Polder*, 1617.

9. RAD 552-232477. M. van Nispen, *Caerte van alle landen inden polder*, 1673.

10. M. van Nispen, *Kaart Eiland van Dordrecht*, 1673, geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificer=KONB01%3A223>.

11. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2204, M. van Nispen, *Kaart van een gedeelte van den polder van Wioldrecht*, 1673.

Hoofdstuk 3

12. Eigen bewerking met GIS. Geprojecteerd op: NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht*, ca.1720.

13. Chromotopografische Kaart Des Rijks (Bonnebladen) 1935-1936.

14.1. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 1895A, P. Sluyter, *Kaart van den verdrongen Zuid-Hollandse Waard, behorende bij het verbaal van commissarissen tot de designatie van de limieten der visserijen van de grafelijkheid van Holland en de Prins van Oranje*, 1560.

- 14.2. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2181A, S. Jansz en C. Jansz, *Kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl*. 1592.
- 14.3. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2182B. S. Jansz en D. Schellincx, *Kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl*, 1611.
- 15.1. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2181A, S. Jansz en C. Jansz, *Kaart van de ambachten Dubbeldam en de Mijl*. 1592.
- 15.2. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2182B. S. Jansz en D. Schellincx, *Kaart van de ambachten van Dubbeldam en de Mijl*, 1611.
16. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2204, M. van Nispen, *Kaart van een gedeelte van den polder van Wioldrecht*, 1673.
17. M. van Nispen, *Kaart Eiland van Dordrecht*, 1673, geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificer=KONB01%3A223>.
18. NA 3.01.29-485, *Kohier van de Verponding 1731*.
19. RAD 551-36068. Onbekend, *Hofstede Dordwijk*, ca. 1680.
20. M. van Nispen, *Kaart Eiland van Dordrecht*, 1673, geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificer=KONB01%3A223>.
21. M. van Nispen, *Kaart Eiland van Dordrecht*, 1673, geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificer=KONB01%3A223>.
- 22.1. M. van Nispen, *Kaart Eiland van Dordrecht*, 1673, geraadpleegd op 14-3-2017 via: <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificer=KONB01%3A223>.
- 22.2. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht*, ca.1720.
23. RAD 551-30195, E.H. Schoemaker, *Het Huis te Dubbeldam 1730, Kopie uit 1897*.
24. NA 3.01.29-485, *Kohier van de Verponding 1731*.

Hoofdstuk 4

25. RAD 489-62334. M. Balen et al, *Lysten waar in vertoond worden de namen van de ed. groot achtb. heeren regeerders (vanaf 1714: regenten) der stad Dordrecht, mitsgaders van verscheyden andere collegien en beambten (De Heerenboekjes) 1731*.
26. NA 3.01.28-28: *Kohier van de personeele quotisatie (familiegeld), samengesteld door Commissarissen van de Staten ingevolge resolutie van 1742 Maart 7 over de steden met haar kwartieren, copie. 9 deelen en 5 pakken*.
27. 's Gravenhaegse Courant, 19-09-1749, via Delpher.
28. Van Wijk, *Dordt in de Kaart*, 138, P.A. Ketelaar. Detail uit: *plattegrond van de Wioldrechtse polder met het buiten Groenhoven*, 1764.
29. RAD 551-30355, A. Schouman, *Zicht op achterzijde van de buitenplaats Wielborg*, 1747.
30. RAD 551-36081, A. Schouman, *Haaswijk; buitenplaats en hofstede, achterzijde*. 1749.
31. RAD 552-260034, P.A. Ketelaar, *Een kaart van landerijen in de polder Wioldrecht aan weerszijden van de Kilweg, toebehorend aan François van den Brandeler*, 1760.
32. RAD 555-30309, Onbekend, *Bezitskaart Noordhoven*, 1771.
33. RAD 551-36078. E.H. Schoemaker, *Buitenplaats Dubbelsteyn gezien vanaf de weg*, 1790.
34. RAD 551-35961. A. van Wanum, *Buitenverblijf Welgelegen*, 1772.
35. RAD 552-260277. D. van Dongen, *Onbekend buitenverblijf*, z.j.
36. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, *Kaart van het Eiland van Dordrecht*, ca.1720.

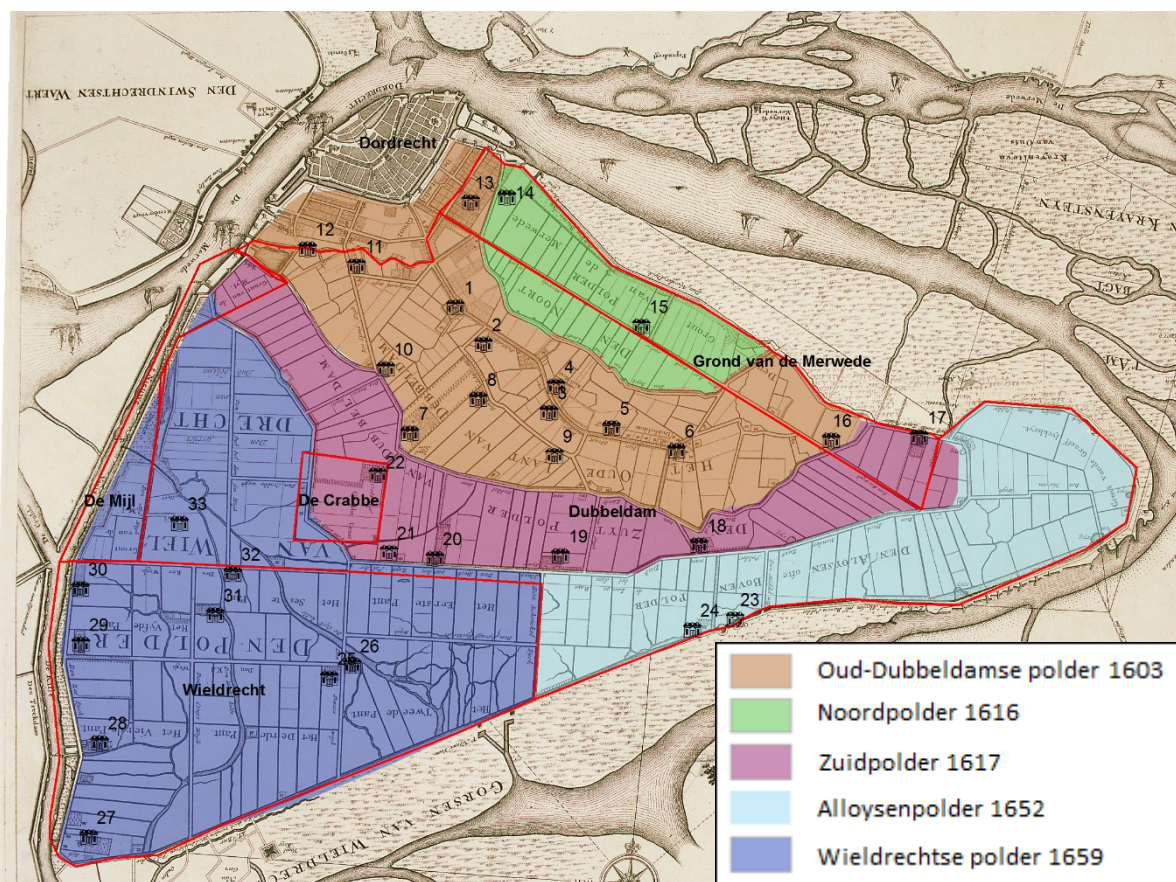
Hoofdstuk 5

- 37: RAD 551-36067, J. van Lexmond, *Afbeelding van Crabbehoff*, 1790.
38. RAD 1100-240008, J. Wapperom, *Kaart met tafel van uitmeting van de nieuw bekade Stadsbuitenpolder gelegen op de Merwedegrond*, 1781.
39. Opregte Haarlemsche Courant, 14-09-1820, via Delpher.
40. RAD 551-36041, J. Rutten, *Buitenplaats Buitenrust in de Dubbeldamse polder aan de Achterweg*, 1840.
41. Dordrechtsche Courant, 14-01-1812, via Delpher.
42. RCE, Kadastrale kaart 1811-1832, minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie B, blad 02.
43. RCE, Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid Holland, sectie D, blad 01.
44. RAD 551-40070, Onbekend, Plattegrond van het buitenverblijf van A B. van den Brandeler aan de Singel tussen Boerenkil en Beeltjeshaven, 1804.
45. RAD 551-15070. J.H. van der Heyden, *Twaalf gezichten op het Eiland van Dordrecht*, 1854.
46. Buitenplaats Dordwijk. Geraadpleegd op 14-03-2017 via <http://zoom.nl/foto/landschap/dordwijk-dordrecht.2361497.html>.

BIJLAGE: Index per buitenplaats

Afbeelding 18: Het Eiland van Dordrecht met haar polders. (Eigen bewerking, geprojecteerd op: M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, circa. 1720.)

De informatie uit onderstaand overzicht is afkomstig uit een breed scala aan archiefbronnen, beeld- en kaartmateriaal en Dordtse literatuur. Hierbij zijn het meest relevant: de overzichtskaarten van het Eiland van Dordrecht uit 1673 en circa 1720, de jaarrekeningen van Dubbeldam uit 1707-1728, de verponding uit 1731, de verpondingen van de Merwede (1627 en circa 1770) en Wieldrecht (1772) en de oorspronkelijk aanwijzende tafels en bijbehorende minuutplannen van het kadaster uit 1834.

Buitenplaatsen:

1. Huis te Dubbeldam	13. Merwestein	25. Groenhoven
2. Noordsigt	14. Welgelegen	26. Rustenburg
3. Dordwijk	15. Noordhoven	27. Kilsigt
4. Rusthout	16. Haaswijk	28. Wielhoven
5. Eykendonck	17. Noordhoeve	29. Krab- en Landzicht
6. Dubbelsteyn	18. Middenhoeve	30. Het Dammetje
7. Zuidhoven	19. Wielborg	31. Gravenstein
8. Buitenrust	20. Zuidwijk	32. Amstelwijk
9. Overkamp	21. Zuideroord	33. Buitenplaats aan de Blindeweg
10. Stadtvliet	22. Crabbehoff	
11. Weizigt	23. Alloyzenhoeve	
12. Rozenhof	24. Groot Raij	

1. Huis te Dubbeldam

Het Huis te Dubbeldam in 1730 door A. Schoemaker, kopie uit 1897 (RAD 551-30195).

Stichting: voor 1620

Buitenplaats tot: 1770

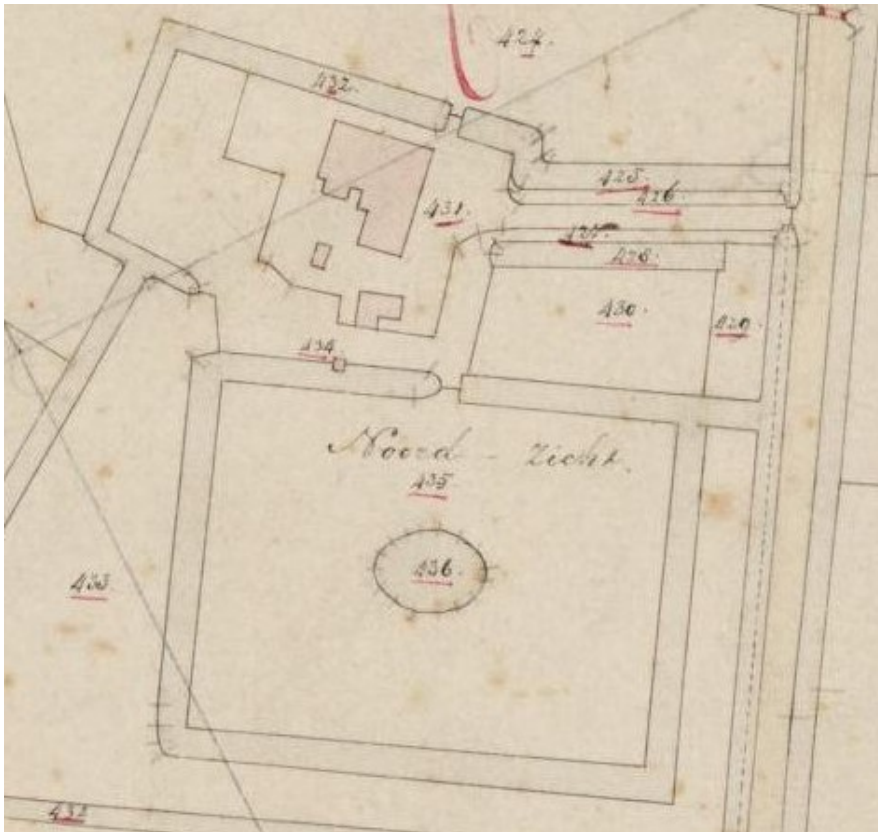
Sloop: 1770

Eigenaren:

<1620	<1662	Geslacht van der Mijle, Cornelis van der Mijle (1578-1662)
<1662	1664	Adriaan van der Mijle (1610-1664)
1664	1682	Clara Elisabeth van der Mijle (1652-1709)
1682	1686	Mogelijk Jan Schijvelberg (?-?)
1686	1694	Nicolaes Stoop Jacobsz (1620-1694)
1694	1701	Willem Stoop (1657-1701)
1701	>1742	Alida Pompe van Meerdervoort (1694-1747)
>1742	1750	Nicolaas Stoop (1697-1750)
1750	1769	Dr. Abraham Tersier (? - 1770)
1769	1770	Wouter Buck (1731-1794)

Het Huis te Dubbeldam is de oudst bekende buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Het werd in de zeventiende eeuw bewoond door het geslacht Van der Mijle. Dit geslacht speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Dordtse polders. Cornelis van der Mijle leefde aan het begin van de zeventiende eeuw in ballingschap in Goedereede. In een verhaal uit 1620 deed hij een verzoek om zijn ballingschap door te mogen brengen op zijn 'Huis te Dubbeldam'.

2. Noordsigt

'Noord-zicht' op het minuutplan van 1811-1832. Het bevat dan onder andere 'een vijver als lustplaats'.

Stichting: 1603-1611 (als boerderij)

Buitenplaats tot: ca. 1780

Eigenaren:

ca. 1748   Boudewijn Onderwater (?-?)

Volgens A.P. van den Hoek in *'Boederijen en hun bewoners in de Grootte Waard'* was Noordsigt ooit een buitenplaats. Deze was gelegen ten zuiden van de boerderij, die te zien is op het bovenstaande minuutplan. Van den Hoek stelt dat het herenhuis in 1748 in bezit was van Boudewijn Onderwater en dat de omgrachting tot na de Tweede Wererldoorlog herinnerde aan het verdwenen Noordsigt. Er is vrijwel geen informatie over deze vermoedelijke buitenplaats beschikbaar.

3. Dordwijk

Dordwijk in circa 1680. (RAD 551-36068. Onbekend, Hofstede Dordwijk, ca. 1680).

Stichting: circa 1630.

Sloop: bestaat nog

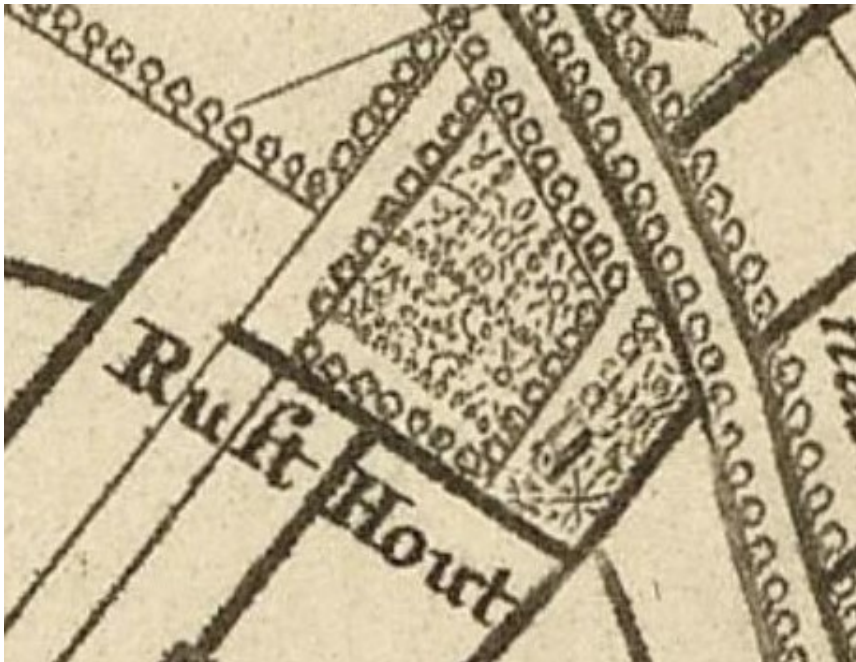
Eigenaren:

1630	1641	Cornelis Jacobz van Beveren (1568 - 1641)
1641	1669	Willem Jacob Cornelis Paets (1596 - 1669)
1669	<1692	Mr. Dirk van Leijden van Leeuwen (1628 - 1682)
<1692	1692	Pieter (1666-1736) en Francois Adriaan (1669-1726) van Leijden van Leeuwen
1692	1728	Pieter Onderwater Mattheusz (1651-1728)
1728	1751	Maria Onderwater (1686-1751)
1751	1754	Mattheus Onderwater (1687-1754)
1754	1817	Abraham Hendrik Onderwater Mattheusz (1729-1817)
1817	1831	Johanna Adriana Onderwater (1759-1831)
1831	<1851	Erven van Adriana Onderwater
<1851	1851	Anthonia Clara Stoop (1784-1851)
1851	1976	Het Geslacht (Van de Wall) Repelaer

Dordwijk is misschien wel de meest beschreven buitenplaats op het Eiland van Dordrecht. Zo waren Paets en Van Leijden van Leeuwen burgemeesters van de stad Leiden. Zij hechtten mogelijk weinig aandacht het bezit in Dubbeldam. Het verhaal gaat dat schilder Albert Cuyp het huurde in deze periode. In elk geval komt Dordwijk vlak na de dood van Cuyp in bezit van schoonzoon Pieter Onderwater. Pas in 1851 groeide Dordwijk uit tot een volwaardige buitenplaats. Met onder andere een Engelse tuinaanleg door J.D. Zocher. In 1940 werd Dordwijk kapotgeschoten en in originele staat herbouwd.

4. Rusthout

Buitenplaats Rusthout op de kaart van circa. 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720).

Stichting: als boerderij 1603-1611

Buitenplaats: <1632

Buitenplaats tot: 1793

Sloop: 1784

Eigenaren:

ca 1700		Geslacht Trip
<1706	1716	Alida de Roovere (1640-1716)
1716	1723	Pompejus de Roovere (1645-1723)
<1706	1728	De vrouwe van Swijdrecht (waarschijnlijk de vrouw van Pompejus de Roovere)
>1723	1730	Samuel Samuelz Everwijn (1675-1730)
>1730	<1742	Margrita Everwijn (1677-?)
<1742	1745	Margrita Everwijn & Maria Everwijn (1678-1745)
1745	1771	Adriaan Jacobsz Stoop (1715-1771)
1771	1792	Johanna Everwijn Samueldr. (1720-1792)
1792	1793	Adriaan Everwijn (1761-1818)

Rusthout was een echte buitenplaats in de achttiende eeuw. Dat blijkt wel uit de volgende die tekst die komt uit een verkoopadvertentie uit de Rotterdamse Courant van 10-8-1793 over Rusthout vlak voor de sloop.

‘Uit de hand te Koop, op de Buitenplaats Rusthout, naby Dordrecht, een extra PERSIKKEN-KAST, van veertien Ramen, zo goed als nieuw, met deszelfs exquisite Persikkeboomen, vyf in getal. Item, een DRUIVENKAST, van zeven Ramen, en deszelfs Wyngaarden, waar aan omtrent 200 pond beste Blaauwe Druiven, omtrent binnen 14 dagen ryp; apart of te samen: Te bevragen by den Boekverkooper PIETER VAN BRAAM, te Dordrecht’

5. Eykendonck

Een huisje op Eykendonck in 1881. Volgens het archief is dit huis gesloopt in 1905. Het herenhuis bleef staan tot 1999. Op de gevel staat het jaar 1664. (551-36072, E.H. Schoemaker, Huis Eijkendonck, 1881).

Stichting: 1603-1611 als boerderij
Buitenplaats: <1731
Buitenplaats: <1793
Sloop: 1999

Eigenaren:

?	?	Cornelis Eykendonck (?-?)
Ca. 1664		Wouter Cornelisz van Eykendonck
<1652	1652	Pieter de Roovere (1602-1652)
1652	1682	Sophia van Beveren (1611-1682)
1682	1723	Pompejus de Roovere (1645-1723)
1707	1731	Genoemd als 'erven van Pompejus de Roovere'
<1744	1744	Johanna Everwijn (?-?)
1744	1792	Mogelijk geslachten Berck en Karsseboom
<1792	1792	Geslacht Rees
1792	1793	Herman Molendijk Ariensz (1746-1793)
1793	1999	Herberg/Café

Over Eykendonck is de informatie zeer gefragmenteerd en onduidelijk. De stichter lijkt Cornelis (van) Eykendonck. Het geslacht Eykendonck heeft halverwege de zeventiende eeuw in Dubbeldam gewoond, dit kan dus haast geen toeval zijn. Landschappelijk is de naam bovendien moeilijker te verklaren. Dat het wel degelijk een buitenplaats was bewijst een transportakte waarin Eykendonck is beschreven met onder andere een 'tuin met deszelfs plantagie en timmeragie'. Tevens werd eind achttiende eeuw de koepel van Eykendonck verkocht.

6. Dubbelsteyn

Gezicht op Dubbelsteyn in 1790. (RAD 551-36078, E.H. Schoemaker, Buitenplaats Dubbelsteyn, 1790).

Stichting: <1632

Buitenplaats tot: 1878

Sloop: 1878

Eigenaren:

?	<1691	Johan van den Burch, heer van Niemantsvriend (1618-1691)
<1688	1720	Mattheus van den Broucke Eliaszn (1657-1720)
<1720	>1720	Mogelijk Hugo Paulusz Eelbo (1672-1755)
1720	<1757	Mevrouw van den Biesheuvel
<1757	1757	Willem Lodewyk Pielat (1718-1766), Catharina Francken (1712-1788)
1757	<1773	Pieter Hoeufft (1708-1778)
<1773	1822	Hendrik Onderwater (1747-1822)
1822	>1832	Hendrik Onderwater van Puttershoek (1776-1837)
>1832	1878	Geslacht De Court Onderwater

Dubbelsteyn was een buitenplaats waar alom veel onduidelijkheid over heerste. Zo is er ooit een kaart verschenen waarop een tweede Dubbelsteyn stond in de buurt van Weizigt. Dit lijkt een fout, wellicht ontstaan door overeenkomstige eigenaren. Volgens Van den Hoek woonde Hugo Paulusz Eelbo op Dubbelsteyn. Dit lijkt een misverstand, aangezien hij niet als eigenaar genoemd werd in de jaarrekeningen van de verponding in dat jaar. Wel genoemd in deze rekeningen werd: 'Mevrouw Van den Biesheuvel'. Een naam waarop vooralsnog geen aanknopingspunten zijn gevonden.

7. Zuidhoven

Voormalig buitenplaats en boerderij Zuidhoven in 1905. Het herenhuis werd in de oorlog kapotgeschoten. (Van den Hoek, *Boerderijen en hun bewoners in de Grootte Waard*, pagina 332).

Stichting: 1603-1611

Buitenplaats: <1632

Buitenplaats tot: ca. 1820

Sloop: 1940

Eigenaren:

1633	1663	Cornelis van Beveren Willemz (1591-1663)
1663	1689	Cornelis van Beveren Cornelisz (1634-1689)
1689	1722	Ernst de Bevere (van Beveren) Cornelisz (1660-1722)
1722	1726	Erven Ernst de Bevere
1727	1752	Suzanna van Slingelandt (1722-1757)
1752	1774	Johan Adolph baron van Hardenbroek (1721-1791)
1774	1782	Erven Johan Govaart Adolph van Hardenbroek
1782	1807	Cornelis Adriaansz Molendijk (1735-1807)
>1807	1832	Dirk in 't Velt (1759-?)

Cornelis van Beveren (ver)bouwde het herenhuis van Zuidhoven in 1669. Een gevelsteen uit het oude Zuidhoven is opnieuw ingemetseld in het 'nieuwe Zuidhoven'. Deze eerste stenen waren ooit gelegd door de toen jonge zonen Cornelis en Ernst de Bevere. Hun initialen staan op de steen.

8. Buitenrust

Buitenrust vlak voor de sloop in 1840. (RAD 551-36041, J. Rutten, Buitenplaats Buitenrust in de Dubbeldamse polder aan de Achterweg, 1840)

Stichting: 1603-1611 als boerderij

Buitenplaats: <1632

Buitenplaats tot: 1839

Sloop: 1840

Eigenaren:

<1706	1726	Hendrik van den Santheuvel (1684-1741)
1726	>1742	Adriaan van den Santheuvel (1680-?)
>1742	1783	Pompeijus Boudewijnsz Onderwater (1713-1783)
1783	1789	Amarentina Onderwater (1742-1813)
<1805	1805	Herman Pieter Hoog (1769-1847)
1805	1809	Carel Willem Boonen (1765-?)
1809	1817	Abraham Pompe van Meerdervoort (1754-1819)
1819	1837	Johanna Onderwater (1754-1837)

Begin december 1839 werd in de Dordrechtse Courant de gehele inboedel van Buitenrust te koop aangeboden in het krantenbericht rechtsboven. Echt alles werd in de verkoop gedaan; van zindelijke en welgevulde bedden en matrassen, visnetten en jachtgeweren tot paarden.

OPENBARE VERKOOPING,
OM CONTANT GELD,
 Te Dubbeldam, op de Buitenplaats **BUITENRUST**, aan den Achterweg, n°. 185, van **PAARD, RIJTUIG, TUIGEN**, en eenen netten en zindelijke **INBOEDEL**, ten overstaan van den Notaris **HUIBERT STRUYK**, op Dingsdag den 17 December 1839, des voormiddags 9 ure, als:

Eene bruine Merrie, oud zeven jaren. Eene fraaie Birouchette, met Lantarens. Span nieuwe Gereeltuigen, met Chinees koper. Dito met verlakt en verdere Tuigen en Stalgereedschappen.

Kabinet, mahonie Canapé, Eten-, Thee-, Toilet-, Speel- en andere Tafels, nieuwe mahonie en andere Stoelen, Spiegels in vergulde en andere Lijsten, zeer prachtige Pendule, Bloemmand, Vazen, bronzen Kandelaars en andere Sieraden, eene uitmuntende Piano Forte en beste Guitare, Ledikanten en Pavillocnen met Behang; Pers, Waschtabel en Kleederstokken.

Zindelijke en welgevulde Bedden, Matrassen, Dekens, Spreijen, Statie en andere Gordijnen, Tapijten, Vloerleeden en Karpetten, en eenige stukken en lappen nieuw Linnen en Dimet.

Tafelservies, Porselein, Glas- en Aardewerk, Koper, Tin, Verlakt-, Blik- en IJzerwerk, Dordsche Haard, Kolom-Kagchel en Keuken-Fornuis.

Een Schuitje, Vischnetten, Jagtgeweer en Weitasch.

Eenige Tuinbanken, Tuinstoelen, Ricten Matten, Oranje-boomen, circa 300 à 400 Planten enz. in potten, en andere Goederea die te koop zullen worden aangeboden.

Zullende alles daags voor den verkoopdag voor een ieder genummerd te zien zijn, terwijl den 12, 13 en 14 December 1839 beslotene Kijkdagen zullen zijn.

Nader onderrigt bij den Notaris **STRUYK**, te Dordrecht.

Op de Kijk- en Verkoopdagen zal op de Buitenplaats geen Tabak mogen worden geroekt, op de boeten bij de Keure bepaald. *Zegt het Voort.*

NB. Het **PAARD**, het **RIJTUIG** en de **TUIGEN** en **STALGEREEDSCHAPPEN** zullen des namiddags ten drie ure verkocht worden.

9. Overkamp

Overkamp in 1982. Het huis is gebouwd in 1741. Foto door G.J. Buunk. (RAD 552-304636).

Stichting: <1632

Buitenplaats tot: 1762

Eigenaren:

1706	1726	Simon Pieter Muijs van Holij (1660-1726)
1726	1769	Cornelis de Witt (1696-1769)
1769	<1784	Erfgenamen Cornelis de Witt
<1784	1789	Abigael Catharina Faassen Nolthenius (1768-?)
1789	<1820	Dirk Dirksz. van der Linden (1764-1819)
<1820	<1845	Saartje Molendijk (1766-1844)

Of Overkamp ooit een buitenplaats is geweest is moeilijk te zeggen. In was Overkamp een van de hoogst aangeschreven onroerende goederen. De familie Muijs van Holij was een vooraanstaande Dordts geslacht in de zeventiende eeuw. Ook werd het in verschillende bronnen aangeduid als 'hofstede'. In een bron uit 1762 blijkt Overkamp 'gedeeltelijk geamoveerd' te zijn. Overkamp leek toen al over het hoogtepunt heen. Wel blijft het achttiende-eeuwse huis tot op heden staan.

10. Stadtvliet

De poort van Stadtvliet in ca. 1825. Het is dan al geen buitenplaats meer. G. Smak-Gregoor. (RAD 551-36058).

Stichting: 1665

Sloop: circa 1770

Eigenaren:

1665	1684	Wouter Cools (?-?)
1684	1726	Arnout Duycrant (?-1718)
1726	1727	S. Pieter Warnier (? - 1727)
<1731	>1742	Ewout Bosveld (1696-?)

Veel is er niet bekend van Stadtvliet. Ewout Bosveld, majoor van de stad en conciërge van het stadhuis, had deze bescheiden buitenplaats in bezit in 1731. In 1742 blijkt dat hij nog altijd eigenaar is van een buitenplaats. Volgens de personeele quotisatie is hij dan de 'armste' buitenplaatseneigenaar van Dordrecht. Van Stadtvliet zijn rond 1825 verschillende afbeeldingen gemaakt, met name van de toegangspoort. Op een van deze afbeeldingen staat op de heulbrug het jaar 1665, vermoedelijk het bouwjaar.

11. Weizigt

Het (verbouwde) Weizigt uit 1794 anno nu. (geraadpleegd op 07-06-2017 via [http://rijksmonumenten.nl/monument/13513/landhuis-weizigt/dordrecht/.](http://rijksmonumenten.nl/monument/13513/landhuis-weizigt/dordrecht/))

Stichting: 1722

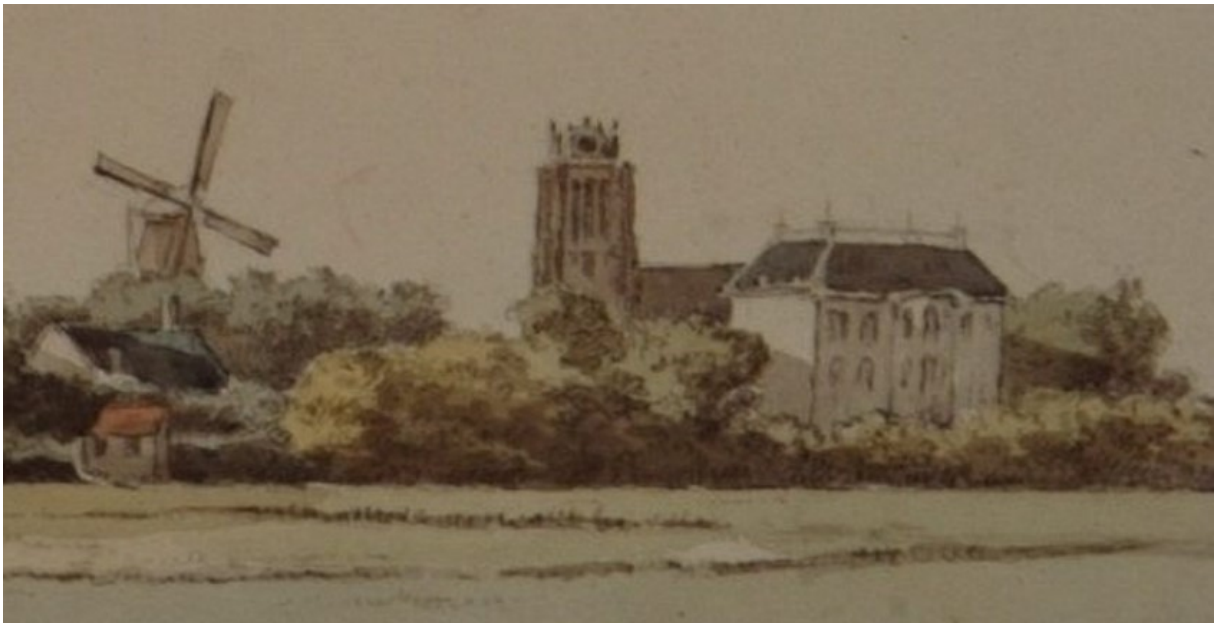
Buitenplaats tot: 1938

Eigenaren:

1707	1722	Johan Bosman (?-?)
1722	1729	Elisabeth Francken-Van den Broucke (1661-1729)
1729	1771	Johan van den Burgh, heer van Niemandsvriend (1690-1771)
1771	1782	Sophia Adriana Hoeufft (1745-1822), Hendrik Onderwater (1747-1822)
1782	1785	Boudewijn de Roo (1739-1785)
1785	1817	Gilles Rees (1753-1817)
1817	1826	Francois de Roo (1780-1826)
1826	1832	Johanna Antonetta van der Kaa (1795-1832)
1832	1846	Erven van Familie de Roo (van Westmaas)
1846	1942	Familie de Roo (van Westmaas)
1942	2016	Verschillende eigenaren, thans kantoor

Weizigt is nog altijd een opvallende verschijning in Dordrecht. Niet alleen het herenhuis, ook de vervallen en verplaatste orangerie en een negentiende-eeuws koetshuis bestaan nog. Helaas is het park verdwenen en is Weizigt bijna volledig ingebouwd. Vanaf 1782 was de familie de Roo of een verwant familielid meer dan 150 jaar eigenaar van Weizigt.

12. Rozenhof

Rozenhof in circa 1830 door G. Smak Gregoor. Op de achtergrond de stad Dordrecht. (RAD 551-35318).

Stichting: <1632

Buitenplaats tot: 1890

Sloop: 1890

Eigenaren:

<1731	>1731	Antonij Repelaer (1689-1746)
<1811	1826	Francois Cornelis van Kessel (1746-1826)
<1825	<1832	Jacob Cornelius Jantzon van Erffrenten enz. (1769-1859)
<1832	1845	Hendrik Kuipers van Meerdervoort (1768-1845)
1890	1890	C.J.J.W. v.d. Santheuvel(1869-1953) W.R.A.C. v. Rechteren Limpurg(1865-1929)

Rozenhof, een buitenplaats aan de rand van de stad. Van de achttiende-eeuwse historie van Rozenhof is weinig bekend. De (hoge) verponding uit 1731 geeft aan dat het in bezit was van burgemeester Antonij Repelaer. Er zijn verschillende afbeeldingen van Rozenhof uit circa 1830 bekend. In 1890 werd het oorspronkelijke Rozenhof afgebroken. Het imposante nieuwe Rozenhof verrees twee jaar later in de directe nabijheid van het oude gebouw en is nu rijksmonument.

13. Merwestein

De villa Merwestein in 1914. (RAD 552-402403).

Stichting: ca. 1611 (als boomgaard/speeltuin)

Buitenplaats in: ca. 1714

Sloop oorspronkelijke herenhuis: 1851

Buitenplaats tot: 1940

Eigenaren:

<1611	?	Johan Berk (1565-1627)
1714	>1731	Adriaen Hallincq (1682-1741)
?	<1746	Carel Borchart Voet (1671-1745/46)
?	<1783	Pompejus Onderwater (1713-1783)
1786	1792	Mr. A.A. van Tets (1738-1792)
1807	1829	Marharetta Hendrica Gevaerts (1771-1848)
1829	1851	Gerrit Cornelis 't Hooft (1775-?)
1851	1885	Otto Boudewijn 't Hooft (1802-1878)

In 1714 werd er in een verkoopadvertentie melding gedaan van een sterk en weldoortimmerd huis, schuur en wagenkeet, met een tuin en warmoesland aan de Hallincqlaan te Dordrecht. Deze omschrijving kwam overeen met de omschrijving uit 1731 uit de verponding, toen Adriaen Hallincq eigenaar was. Later werd Dijk- en Veldzicht (zoals het toen heette) een buitenverblijf genoemd en waren de verschillende achttiende-eeuwse eigenaren geen kleine jongens. In 1851 werd het oorspronkelijk herenhuis gesloopt en vervangen. In 1940 werd dit huis kapotgeschoten. Merwestein is nu een stadspark.

14. Welgelegen

A. van Wanum, Buitenverblijf Welgelegen, 1772. (RAD 551-35961).

Stichting: ca. 1616 (huis zichtbaar)

Buitenplaats: 1731

Sloop (oorspronkelijke) herenhuis: 1834

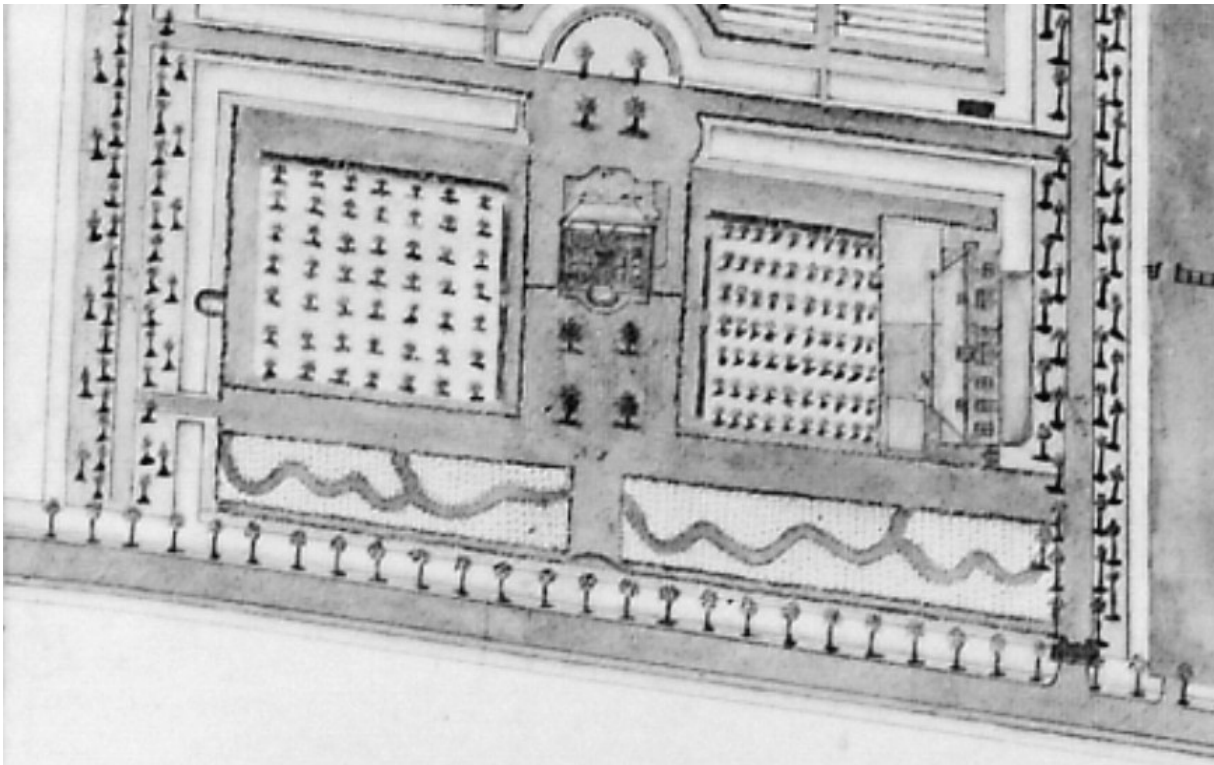
Buitenplaats tot: 1919

Eigenaren:

1633		Geslacht Hallincq
<1731	1741	Adriaen Hallincq (1682-1741)
1741	>1742	Jan Leenders Bootsman (?-?)
1769	>1769	Hendrik Boonen (1705-1779)
<1778	>1778	Johannes Boonen (1731-1780)
Ca. 1800		Geslacht Breur
>1778	1834	Mr. P.G.J. Hoog (?-?)
1832	1834	Jan Breur (?-?)
	1834	J. de Klerk, A. de Groot Levinuszoon

In het Kohier van de personeele quotisatie van de Grond van de Merwede uit 1742 blijkt er slechts één buitenplaatseneigenaar in deze heerlijkheid, dit is Jan Leenders. Zijn beroep is dan bootsman te Dubbeldam, later gaat hij zich waarschijnlijk zo noemen. Omdat Leenders zijn onroerend goed staat aangeslagen op de Grond van de Merwede en niet in de stad Dordrecht woonde hij destijds permanent op Welgelegen. Dat hij op Welgelegen woonde blijkt uit de verponding van de Merwede uit circa 1769. Hendrik Boonen is dan eigenaar van Welgelegen, hij is de schoonzoon van Jan Bootsman. In 1834 werd het geheel opgekocht en gesloopt om de vrijgekomen materialen te verkopen.

15. Noordhoven

Fragment van Noordhoven uit de bezitskaart uit 1771. (RAD 555-30309).

Stichting: circa. 1627 als huisje in een boomgaard

Buitenplaats: 1720-1731

Buitenplaats tot: 1801

Sloop: 1802

Eigenaren:

<1627	?	Adriaan van Hogeveen (1557-1648)
<1694	<1731	Adriaan van Hogeveen (1648- circa. 1731)
<1731	1748	Magdalena Gevaerts (1658-1748) en kinderen 'van Hoogeveen'
1750	1771	Otto Buck (1695-1771)
1771	1794	Wouter Buck (1731-1794)
1794	1801	Weduwe Mevr Theodora Cornelis Vingerhoedt (1736-1801)
1801	1802	Arnoldus en Levinus de Groot (Sloop)

Noordhoven was in de achttiende eeuw een van de weelderigste buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Otto Buck, muntmeester van Holland, vergrootte het voormalig buitenverblijf van de familie van Hoogeveen tot een buitenplaatsen met een grote diversiteit aan ornamenten en gewassen.

16. Haaswijk

A. Schouman, Haaswijk; buitenplaats en hofstede, voorzijde. 1749. (RAD 551-36081).

Stichting: 1628 (als boerderij)

Buitenplaats in: 1720-1731

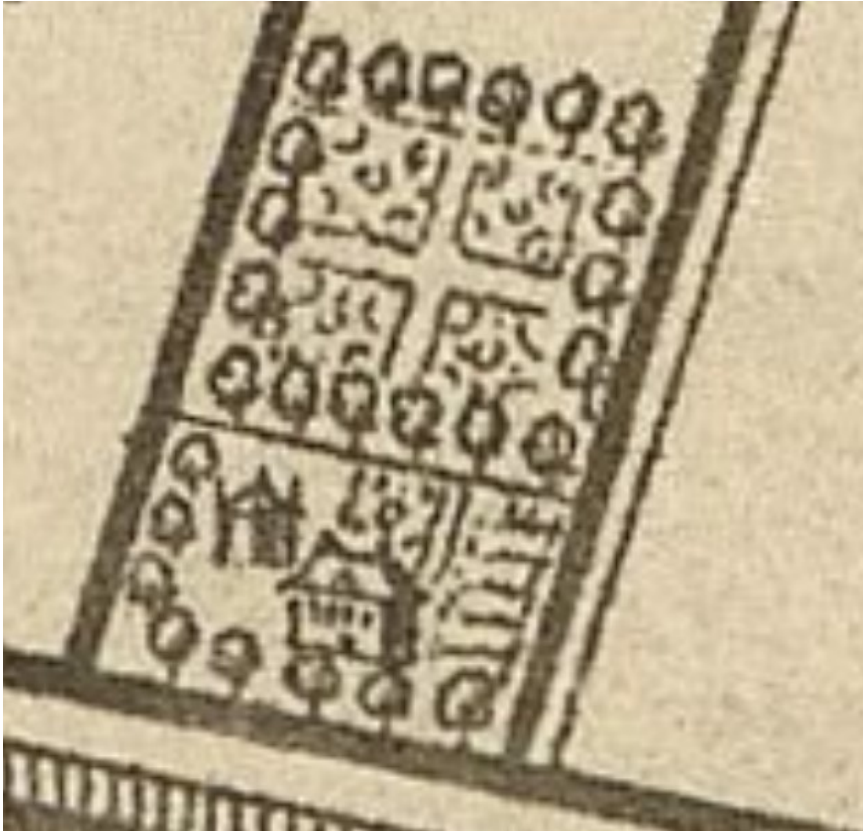
Sloop: 1785

Eigenaren:

1628	<1638	Dammas Jobsz van Slingeland (?-?)
<1638	1638	Barthout Damesz van Slingeland (1590-1638)
1638	1688	Dames Barthoutz van Slingeland (1621-1688)
1688	1727	Barthout Damesz van Slingeland (1655-1727)
1727	>1742	Erven van Barthout van Slingeland
<1749	1771	Dammas Barthoutz van Slingeland (1688-1771)
1771	1781	Pieter Pompejus Ockersz Repelaer (1736-1782)
1781	1785	Arij Bastiaanse in 't Veld (?-?)

In 1771 overleed eigenaar Dammas van Slingeland. Na zijn overlijden werd de nog maar 22 jaar oude buitenplaats verkocht. Dit gebeurde onder andere met een affiche die terug te vinden is in het Regionaal archief Dordrecht. Op dit grote plakkaat staat Haaswijk omschreven als: 'Een vermaakelijke en welgelegen buytenplaats, bestaande uit een nieuw modern herenhuis met behangen vertrekken, kookkeuken, regenbak, kelders en wat tot een compleet herenhuis behoort.'

17. Noordhoeve

Noordhoeve op de kaart van circa 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: <1673

Buitenplaats tot: 1731-1769

Sloop: 1883

<1684	1730	Herman van den Honert (1645-1730)
1730	<1769	Erven van Herman van den Honert
<1769	<1769	Arij in 't Veldt (?-?)
<1769	<1790	Jannetje Arientje Bos (?-?)
<1790	1821	Geslacht Poeliën van Nuland
1821		Arnold Willem Nicolaan van Tets (1771-1837)

Herman van den Honert was burgemeester van Dordrecht en eigenaar van Noordhoeve. Noordhoeve is eigenlijk de naam de boerderij die nu nog staat. Volgens de kaarten was Noordhoeve destijds een van de grootste buitenplaatsen. In de verponding is het omschreven als een 'buitenhuis'. Na het overlijden van Van den Honert lijkt het geheel weer een boerderij te zijn geworden. In circa 1769 staat Jannetje Arientje Bos vermeldt, als weduwe van Arij in 't Veldt, in het Kohier van de verponding voor de Merwede. Het zou kunnen dat het hier om pachters gaat. Volgens Van den Hoek was het geslacht Poeliën van Nuland, afkomstig uit de stad Dordrecht vanaf het eind van de achttiende eeuw eigenaar van de boerderij Noordhoeve. In 1883 brandde Noordhoeve af.

18. Middenhoeve

Middenhoeve op de kaart van circa 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: <1673

Sloop: 1811

Eigenaren:

Ca.1731		Mogelijk Hugo Eelbo (1672-1755)
<1830	1837	Hendrik Onderwater van Puttershoek (1776-1837)

In 1731 werd er melding gemaakt van een buitenplaats aan de Zuidendijk te Dubbeldam welke in bezit was van Hugo Eelbo. Of dit Middenhoeve betreft is niet zeker, hij zou ook eigenaar van Zuidwijk geweest kunnen zijn. In elk geval was Hugo Eelbo in 1742 wel in bezit van een buitenplaats en bovendien op dat moment de hoogst aangeslagen (rijkste) inwoner van Dordrecht. In 1811 brand Middenhoeve af. Later is Hendrik Onderwater van Puttershoek eigenaar van deze boerderij. Uit de minuutplannen uit 1811-1832 is nog een duidelijke gracht waarneembaar die om Middenhoeve heen lag. Meer informatie is er helaas niet over Middenhoeve bekend.

19. Wielborg

Wielborg in 1747. Door E.H. Schoemaker. (RAD 551-36053)/

Stichting: <1632

Buitenplaats tot: 1785

Sloop: 1786

Eigenaren:

<1664	1673	Geslacht Trip, Jacob Trip (1576-1661)
1673	1687	Johan van Neurenberg (1613-1685)
1685	1719	Johan van Neurenberg (1655-1719)
1719	1749	Johan van Neurenberg (1697-1749)
1749	1763	Rebecca Jacoba van der Voort
1763	<1781	Johan van Neurenberg (1721-1792)
<1781	1781	Johannes Mattheus van Neurenberg (1755-1781)
1781	1785	Erven van Neurenberg
1785	1793	Jan van der Linden Dirksz (1757-1810)

Wielborg was een van de machtigste buitenverblijven op het Eiland van Dordrecht. In 1731 was dit het hoogst aangeslagen buitenverblijf. Meer dan honderd jaar was het in bezit van het geslacht Van Neurenberg. In dagblad 'Het Vaderland' is op 22 augustus 1922 geschreven over het vergaan van Wielborg. Er staat: 'Hun zoon, mr. Johan, stierf er in den aanvang der 19^e eeuw kinderloos. Van dezen gaat het verhaal, dat, toen zijn zoon, zijn stamhouder, hem ontvallen was, hij uit mismoedigheid zijn buitenplaats Wielborg aan den Zuidendijk deed sloopen'. Helaas is dit verhaal niet op waarheid gebaseerd. Volgens het bijgewerkte gaarderboek werd Wielborg in 1786 al afgebroken.

20. Zuidwijk

Zuidwijk circa 1930. (RAD 555-15401).

Stichting: 1603-1611 als boerderij

Buitenplaats in: 1632-1673

Buitenplaats tot: 1964

Eigenaren:

Ca.1731		Mogelijk Hugo Eelbo (1672-1755)
Ca.1750		Mogelijk geslacht Molendijk
<1825	1825	Adriaan Jansz van Doveren
1825	Ca.1859	Jacob Cornelis Jantson van Erffrenten van Capelle (1769-1859)
Ca.1859		Jacob Niicolaas Johan van Erffrenten (1801-1884)
>1859	1880	Francois Jacob van den Santheuvel (1834-1880)
1880	1891	Henriette Bernadina Johanna Jantzon van Erffrenten (1838-1890)
1891	<1953	Jonkvr. C.J.J.W. van den Santheuvel (1869-1953)
1964	1964	Geslacht Toone in 't Veld
1964	2016	Overgebleven huis is privébezit

Op de kaarten van 1673 en 1720 is Zuidwijk een van de grootste buitenplaatsen. Mogelijk was Hugo Eelbo eigenaar van deze buitenplaats. Opvallend, zeker wanneer men de grootte van deze buitenplaats in ogeschouw neemt, is dat er zeer weinig van Zuidwijk bekend is uit de zeventiende- en achttiende eeuw. Mogelijk is het oorspronkelijke gebouw al vrij vroeg gesloopt. In elk geval staat de huidige bebouwing van Zuidwijk niet exact op dezelfde plek als op de kaarten. Met het bezit van het geslacht Jantson van Erffrenten van Capelle is Zuidwijk mogelijk herbouwd. De eigenaren van Zuidwijk waren in de twintigste eeuw tevens eigenaar van Rozenhof. De buitenplaats Zuidwijk bleef als ensemble bestaan tot 1964, toen werd de nieuwe wijk Sterrenburg gebouwd.

21. Zuideroord

Stichting: <1632

Buitenplaats tot: ca.1800

Eigenaren:

<1700	1728	Ysaack Bernaerts (? - ca. 1700).
1728	1734	Cornelia Beljaert (1656-1734)
1734	1747	Theodorus Bernardus van de Steege, genaamd Bricking (?-?)
1747	<1785	Geslacht Molenwijk
<1785	1785	Christina Adriana van Slingeland (1737-?)
1785	1797	Gerrit de Heer (1736-?)
1797	ca.1800	Hendrik en Gerrit Weijmans (?-?)
Ca.1800	1818	Eimert Hagoort (?-?)
1818	>1832	Cornelis van Pelt (1800-1871)

Opvallend genoeg is van Zuideroord geen enkele afbeelding bekend. Ook op de kaarten van 1673 en 1720 en het minuutplan geven geen buitenplaats aan op de locatie van Zuideroord. Uit archiefbronnen blijkt dat Zuideroord wel degelijk een buitenverblijf was. De verponding van 1731 is zelfs relatief hoog. Toch werd in een transportakte gesproken van 'een buytenplaatsje' van slechts één morgen groot. In 1785 is het omschreven als: 'Een tuin met Engels bosje, slingerlanen en verdere beplantingen.' Ook is er een bergje, viskom en kersenboomgaarden. Alsmede een huis, schuur, keet en verdere gevolgen. Van Ollefen ziet in 1793 Zuideroord als een van de voornaamste buitenplaatsen van Dubbeldam.

22. Crabbehoff

J. van Lexmond, afbeelding van Crabbehoff, 1790. (RAD 551-36067).

Stichting: 1628

Buitenplaats tot: 1808

Eigenaren:

<1646		Cornelis Roelandz van de Clooster alias Schouw (?-?)
>1646	1688	Dames Barthoutz van Slingeland (1621-1688)
1688	>1719	Cornelia van Slingeland (?-?)
<1731	1757	Johan Diderik van Slingeland (1703-1757)
1757	1765	Petronella van den Burch (1715-1769/Aalbrecht van Slingeland (1732-1801)
1765	1768	Cornelia Everwijn (1697-1768)
1768	1781	Hugo Repelaer (1730-1804)
1781	1801	Adriaan de Bruyn (1731-1801)
1801	1808	Adrianus de Bruyn (1766-1828)

Crabbehoff is door de eeuwen heen altijd een opvallende hofstede geweest. Alhoewel het nooit is uitgegroeid het volwaardige buitenplaats zijn er veel verhalen van Crabbehoff bekend. In 1808 brandde het kasteelachtige gebouw van Crabbehoff af. Het verhaal gaat dat een afdeling Franse veteranen zich spoedde naar Crabbehoff om te helpen blussen. In werkelijkheid deden ze zich te goed aan gebraden vlees van de koeien. Ze brachten hiervoor zakjes zout mee naar de brand, die hun verkeerde bedoelingen verraadden.

23. Alloyzenhoeve

De Alloyzenhoeve anno 2013. Geraadpleegd op 07-6-2017 via <http://www.alloysehoeve.nl/Images/2013-002.JPG>.

Stichting: ca. 1670
Buitenplaats tot: <1731

Eigenaren:

<1680	<1730	Van den Brandeler (?-?)
ca.1743		Geslacht Millenaar

Volgens Van den Hoek in het boerderijenboek was de Alloyzenhoeve het buitenhuis van burgemeester Van den Brandeler en gebouwd rond 1675. In circa 1743 wordt het geslacht Millenaar eigenaar van de Alloyzenhoeve. Het lijkt dan weer een boerderij. Op de kaarten van 1673 en 1720 is geen bebouwing zichtbaar op deze locatie. van Nispen had in 1683 wel een boerderij met tuin getekend op deze locatie. Het is hoogst onzeker op de Alloyzenhoeve ooit een buitenplaats is geweest. In elk geval staat het gebouw uit de achttiende eeuw nog altijd fier overeind aan de Zeedijk.

24. Groot Raij

Groot Raij op een kaart van Mattheus van Nispen uit 1683. (Boerderijen in de Groote Waard, 507)

Stichting: ca. 1655

Buitenplaats tot: 1717

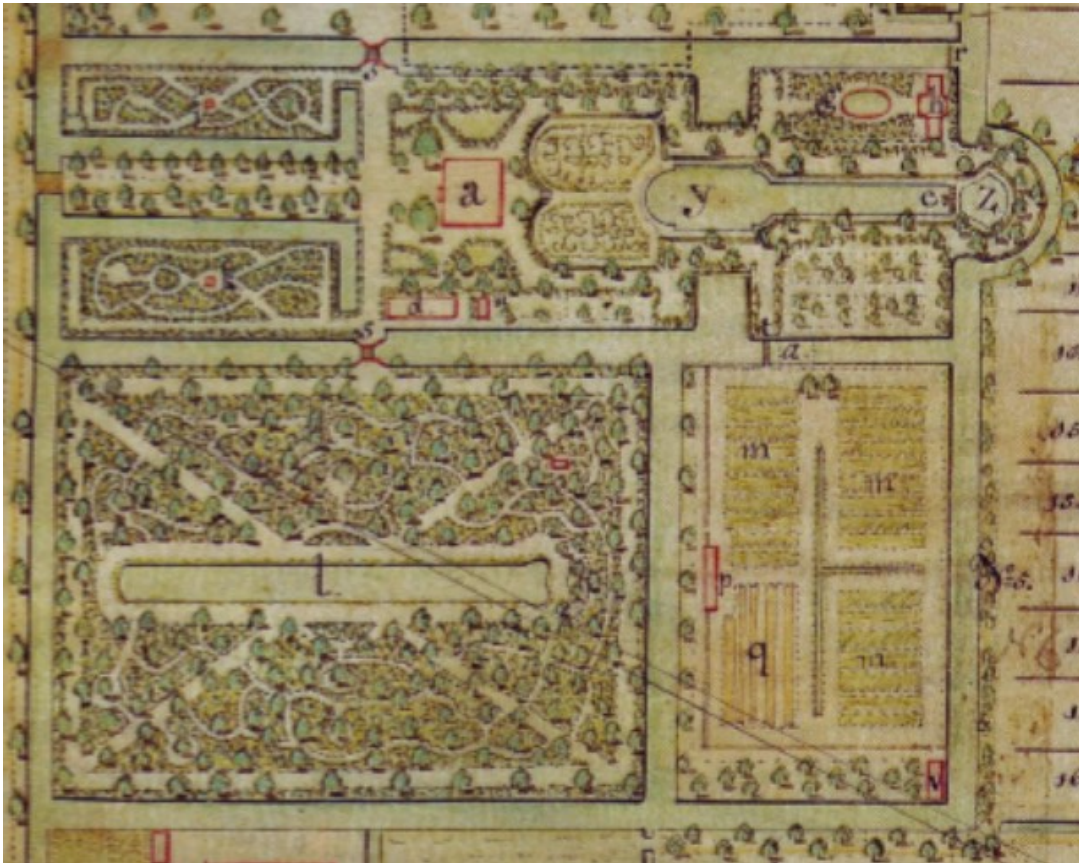
Sloop: 1717

Eigenaren:

ca.1655	1666	Johan Jacobsz van Mewen (1610-1666)
1666	<1606	'd'Vrouwe van Meeuwen' Catharina van Beverwijck (1613-1691)
1706	1713	Abraham Stoop (1625-1713)
1713	1717	Erven Abraham Stoop

Een stormvloed in 1717 liet de enige buitenplaats in de Alloyzenpolder, Groot Raij van de erfgenamen van Abraham Stoop (1625-1713), met uitzondering van de fundamenteën, volledig verdwijnen. Groot Raij was volgens de jaarrekeningen van het ambacht Dubbeldam van 1717 een van de hoogst aangeslagen buitenplaatsen op het Eiland. Na 1717 verdween deze buitenplaats van wijlen Abraham Stoop uit de jaarrekeningen. Het is opvallend en archeologisch bijzonder dat de locatie en daarbij behorende kenmerken van de buitenplaats Groot Raij al bijna 300 jaar bewaard zijn gebleven.

25. Groenhoven

P.A. Ketelaar. Detail uit: plattegrond van de Wieldrechtse polder met het buiten Groenhoven, 1764. (Van Wijk, Dordt in de Kaart, 138)

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1799

Sloop: 1799

Eigenaren:

<1728	<1728	Jacob Braats (1664-1705)
<1728	1757	Susanna Braats Terwe (1665-1757)
1757	1780	Jacob Adriaan Braats (1733-1780)
1780	1799	Pieter Hendrik van der Wall (1737-1808)

De laatste eigenaar Pieter Hendrik van der Wall wilde van Groenhoven af. Hij deed in 1795 een verzoek aan om de buitenplaats Groenhoven te mogen verkopen. Te tekst luidde: 'Request van P.H. van de Wall, Oud Raad en Oud Burgemeester der Stad Dordrecht, verzoekende, permisie om zyne Buitenplaats Groenhoven te mogen verkoopen en transporteeren, om in staat gesteld te worden by de geforceerde provisioneele geldnegotiatie contante penningen op de eerste requisitie te kunnen fourneeren'. Zijn verzoek werd aanvaard en in 1795 werd Groenhoven te koop aangeboden.

26. Rustenburg

De koepel achter boerderij Rustenburg in Dubbeldam. 1802. (RAD 552-260278).

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats: <1772, 1789-1825

Sloop: circa. 1940

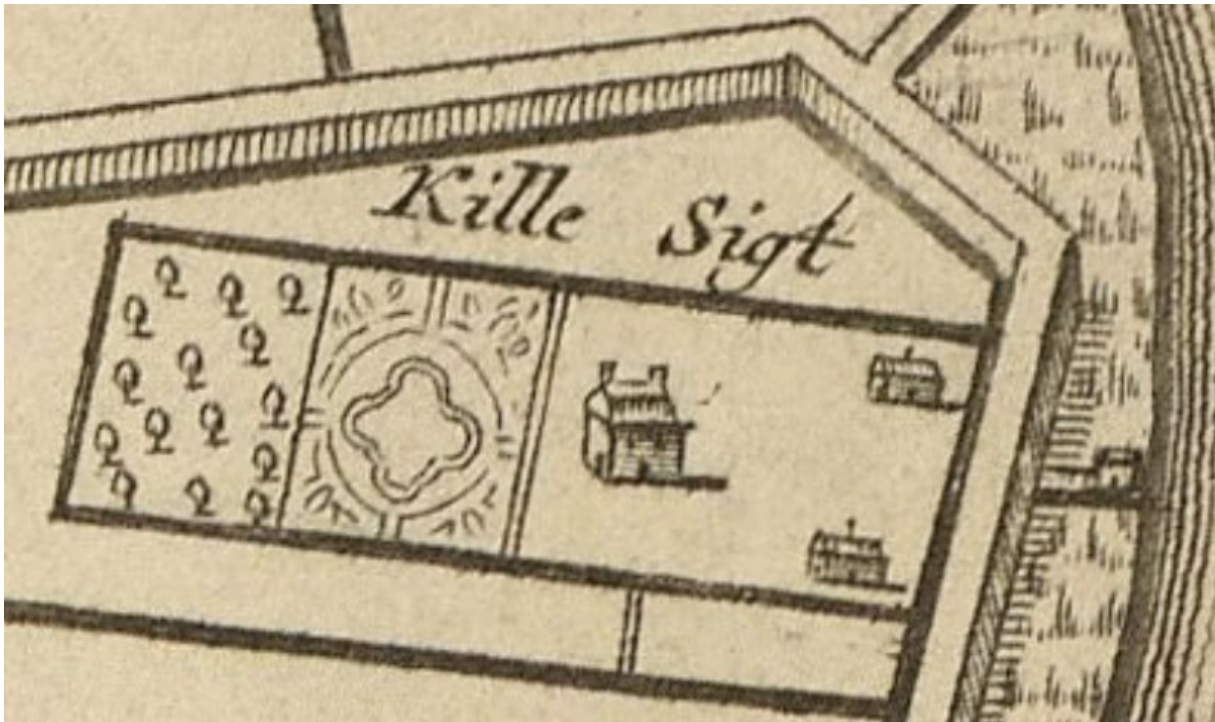
Eigenaren:

1659	<1731	Louis Trip (1605-1684)
<1731	<1772	M. en D. van Lochorst Singendonk (?-?)
<1772	1780	Jacob Adriaan Braats (1733-1780)
1780	1806	Antonij van den Brandeler (1740-1806)
1806	1825	Erfgenamen Van den Brandeler
1825	>1832	Nikolaas Roodenburg (1761-1831)
<1839		Jacobus Johannes de Reus (?-?)

Rustenburg was gelegen tegenover de grote buitenplaats Groenhoven. In het Kohier van de verponding van Wieldrecht uit 1772 bleek dat Rustenburg in handen was gekomen van de eigenaar van Groenhoven, Jacob Adriaan Braats. Later was Rustenburg ook nog in handen van Antonij van den Brandeler. Hij was de zoon van François van den Brandeler (van Krab- en landzicht) en tevens eigenaar van een groot buitenverblijf aan de rand van de stad. In 1789 is de verponding van Rustenburg omhoog bijgesteld. Waarschijnlijk was Rustenburg vanaf dat moment weer 35 jaar een buitenplaats

27. Kilsigt

Buitenplaats Kilsigt op de kaart van circa. 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1820-1830

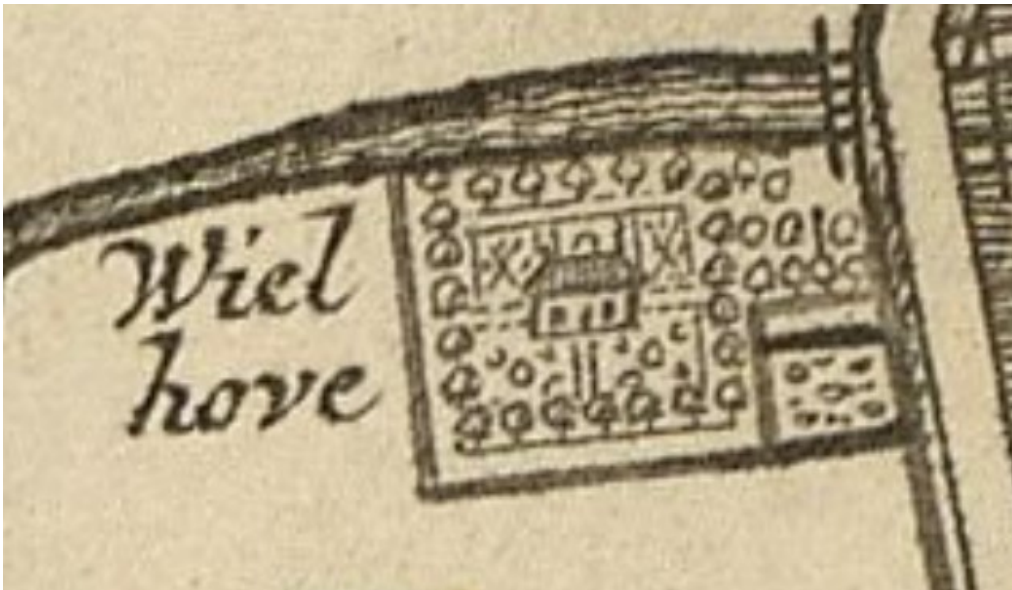
Sloop: 1820-1830

Eigenaren:

<1710	1731	Diderik Hubert Stoop (1658-1731)
1731	<1772	?
<1772	1807	Ocker Gevaerts (1735-1807)
>1820	<1830	Paulus Gevaerts van Geervliet (1763-1836)

Van de grote buitenplaats Kilsigt zijn geen duidelijkere afbeeldingen bekend dat het fragment uit de kaart van circa. 1720. Ook is onbekend wie de eigenaar van Kilsigt was halverwege de achttiende eeuw. Aan het eind van de achttiende eeuw werd Ocker Gevaerts eigenaar van Kilsigt. Hij was schepen en vanaf 1748 meermaals burgemeester van Dordrecht, raad in de Admiraliteit en gedeputeerde in de Staten van Holland en West-Friesland. Er is een mooie anekdote over Gevaerts' gastvrijheid. In het boek 'Mengelingen voor wetenschappen en fraaije letteren' verzameld door H.W. Tydeman en N.G. van Kampen staat beschreven: 'Meermalen had Kuiper bij den heer Gevaerts van Geervliet, op Kilsigt, deszelfs schoon buitenverblijf, de ongeveinsde proeven van vriendschap en gastvrijheid ondervonden.'

28. Wielhoven

Buitenplaats Wielhoven op de kaart van circa. 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1813

Sloop: 1813

Eigenaren:

<1717	1743	Matthijs Beelaerts (1669-1743)
1744	1768	Jacob Stoop Jacobzn (1718-1768)
1768	>1772	Weduwe Jacob Stoop, Clasina Petronella Repelaer (1722-1782)
>1772	1811	Abraham Adriaan Stoop (1755-1811)
1811	1813	Mogelijk Levinus de Groot

Wielhoven was de buitenplaats van de heer van Wioldrecht, Matthijs Beelaerts. In 1741 verschijnt er een 'Akte van overeenkomst' tussen mr. Matthijs Beelaerts, heer van Wioldrecht, Emmichoven, Ganswijk en Waarthuijsen en mr. Hendrik Braets, heer van Spijkenisse en Nieuw-Beijerland, Johan Brandwijk van Blokland, Pieter Hoeufft, Laurens Boone, schout en secretaris van Dubbeldam, Wioldrecht en de Mijl, Anthony Repelaer, drossaart en dijkgraaf van de landen van Heusden en alle hoogdijkheemraden van Wioldrecht. Het gaat over de uitvoering van het brengen van de oude boezem onder een nieuwe, alsmede tot het bepalen van de schade aan zijn buitenplaats. Voor Beelaerts worden een kade te gemaakt en onderhouden, een bermsloot voor de kade gegraven en twee bruggen afgebroken. De polder (het waterschap) betaald de kosten van 1900 gulden voor het geheel.

29. Krab- en Landzicht

P.A. Ketelaar, Een kaart van landerijen in de polder Wieldrecht aan weerszijden van de Kilweg, toebehorend aan François van den Brandeler, 1760. (RAD 552-260034).

Stichting: 1659-1673

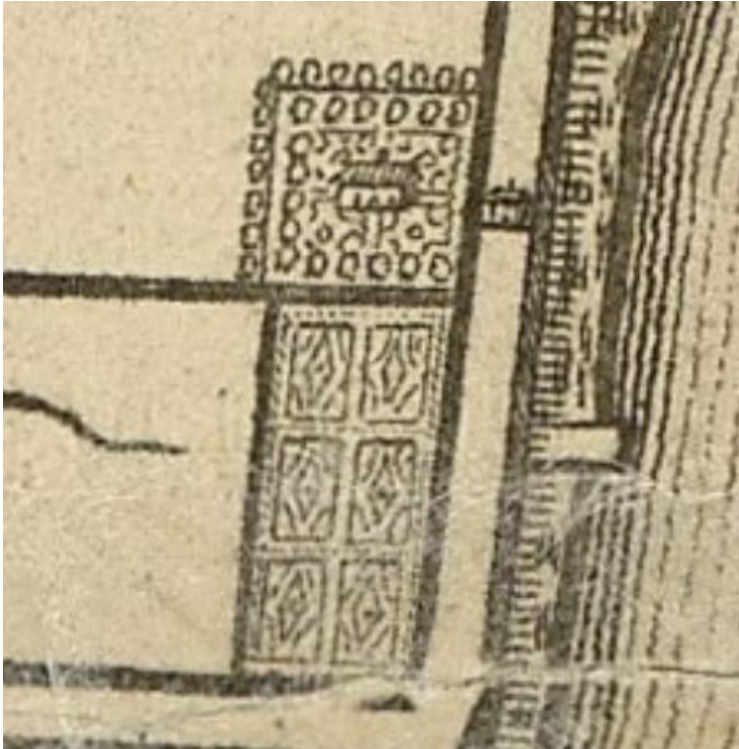
Buitenplaats tot: 1832-1843

Sloop: 1843

<1731	<1756	Johan Jacob Timmers, heer van Est (1692-1764) of Pieter Scheffens (?-?)
<1755		Mogelijk Pieter Davidse Byl (?-?)
<1756	1758	Gerard Beelaerts (1710-1790)
1758	<1771	Francois van den Brandeler, Mattheus en Cornelis Rees en Arie Schipper
<1771	<1771	Francois van den Brandeler (1708-1771)
<1821	1832	Herman Uytwerf Sterling (1756-1832)

Bij het kohier van de verponding uit 1731 staan geen exacte locaties genoemd van de buitenplaatsen. Van Krab- en Landzicht en het Dammetje is er hierdoor geen uitsluitel te geven over de eigenaar. De buitenplaatsen waren allebei even hoog getaxeerd en hadden nagenoeg dezelfde omschrijving. Pieter Davidse Byl was ooit woonachtig op Krab- en Landzicht of het Dammetje. Byl werd in 1752 veroordeeld voor moord en werd verbannen uit het Land van Strijen. Zijn onroerend goed werden verkocht in 1752, mogelijk dus zijn buitenplaats. In 1832 is het nog altijd een 'lustplaats'. In 1843 werd het 'bouwhoeve' genoemd en brandde het geheel af. Meer over Krab- en Landzicht is te lezen in hoofdstuk 4.2.

30. Het Dammetje

Buitenplaats Het Dammetje op de kaart van circa. 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1832-1836

Sloop: 1832-1836

Eigenaren:

<1731	<1756	Johan Jacob Timmers, heer van Est (1692-1764) of Pieter Scheffens (?-?)
<1755		Pieter Davidse Byl (?-?)
<1756	>1772	Jan Hoeyff (Admiraal der Zee) (1709-1792)
<1831	>1832	Cornelis van Ballegooien (1773-1847)

In de literatuur is het Dammetje meestal aangeduid als Veerzicht. Echter blijkt uit krantenadvertenties dat deze buitenplaats in de negentiende eeuw 'het Dammetje' werd genoemd. Deze naam is verklaarbaar als men terug in de tijd gaat tot in de zestiende eeuw. De buitenplaats ligt namelijk exact op de plaats waar de kreek 'De Crabbe' werd afgedamd. In deze advertenties uit 1819 blijkt dat de de buitenplaats belend (begrenst) werd door het huis van Cornelis van Ballegooien. In het kadaster uit 1832 is Cornelis van Ballegooien in bezit van een lustplaats. Dit moet bijna wel het Dammetje zijn. Dit is echter niet hard te maken omdat de minuutplannen voor dit deel van Wieldrecht ontbreken.

31. Gravenstein

Buitenplaats Gravenstein op de kaart van circa. 1720. (NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2179A, M. de Vries, Kaart van het Eiland van Dordrecht, ca.1720.)

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1790

Sloop: 1790

Eigenaren:

<1723	1732	Govert Braats (1666-1732)
Ca.1731.		Adriaan Braats (ca. 1715 - 1732)
1732	<1772	Jacob van de Graaff (?-?)
<1772	1790	Adriaan Stoop (1715-1771)
1832		Pieter Blusse van Zuidland (1786-1869)
1872		Hugo van Gijn (1848-1937)

In 1723 werd er een testament opgesteld voor de erfgenamen van Govert Braats. Dit waren zijn vrouw Jacoba van de Graaff en zijn twee zoons Adriaan en Jacob Braets. Al voordat Govert in 1732 overleed hadden zijn vrouw en zoon Jacob het leven gelaten. In het kohier van 1731 stond zijn zoon 'Adriaan Braats heere Govertse' genoemd als eigenaar van een 'heerenhuis, tuinmanshuis en koetshuis'. Dit is opvallend omdat Govert toen nog leefde. Adriaan was in 1731 nog minderjarig en overlijdt, opvallend genoeg, in 1732. Op dat moment werd besloten dat de oom van Adriaan, Jacob van de Graaff, de buitenplaats erfde. In het kohier van 1772 blijkt dat Adriaan Stoop eigenaar is. Waarschijnlijk was het kohier eerder opgemaakt want Adriaan is in 1771 overleden. Het bijgewerkte gaarderboek meldt dat de buitenplaats in 1790 is afgebroken. In 1872 werd de buitenplaats nieuw leven in geblazen door Hugo van Gijn. Pas dan krijgt het de naam Gravenstein.

32. Amstelwijck

Amstelwijck met koepel. G. Smak-Gregoor. Ca. 1825-1835. (Bewerking van 551-40074).

Stichting: 1661

Buitenplaats tot: 1866

Sloop: 1866

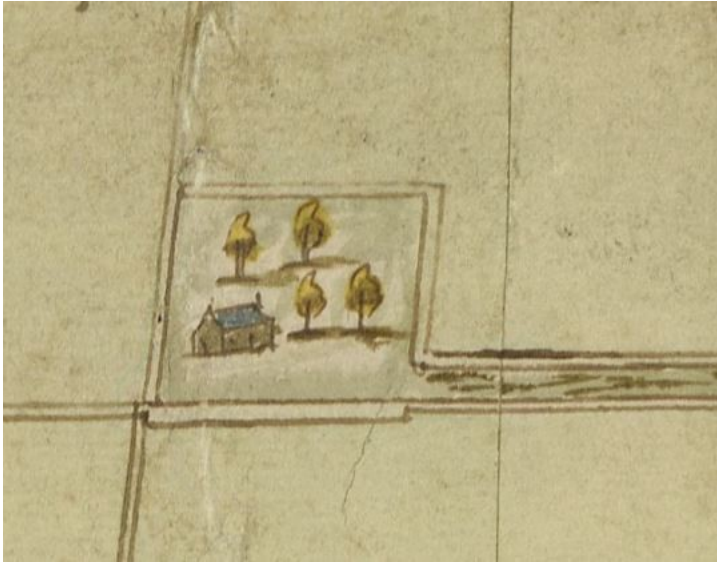
Eigenaren:

1660	1666	Hendrik Trip (1605-1666)
1666	1695	(Jacob, Louis en) Matthias Trip (1648-1695)
1695	1710	Erfgenamen Matthias Trip
1710	1719	Govert van Weesel (1650-1719)
1719	1743	Clara Françoisdr van der Graaff (1656-1743)
1743	<1777	Gillis Mattheusz Rees (1686-1759) Antonia Govertsdr v. Wesel (1693-1744)
<1777	1777	Mattheus Gillesz Rees (1724-1777)
1777	1793	Adriana Johanna van den Santheuvel (1726-1793)
1793	1825	Henrika Wilhelmina Clara Rees (1772-1825)
1825	<1851	De Erven van Henrika Wilhemina Clara Rees
<1851	1851	Mattheas Willem Rees (1789-1851)

Amstelwijck bleef tot 1710 in handen van de familie Trip. Deze beroemde familie woonde in Amsterdam. Dit verklaard waarschijnlijk de naam Amstelwijck. Uit de verponding uit 1731 is op te maken dat het herenhuis op Amstelwijck verpacht werd aan een boer en dat er voor de eigenaar, de weduwe van Govert van Wesel, een kamer was gereserveerd in het huis. De dochter van Gilles Rees, Henrika Wilhelmina Clara Rees (1772-1825) overleed kinderloos op Amstelwijck. In 1829 werden er verschillende pogingen gedaan om Amstelwijck te verhuren. De familie Rees was toen nog altijd eigenaar en bleef het tot zeker 1851.

33. Buitenplaats aan de Blindeweg

De buitenplaats aan de Blindeweg op de kaart van M. van Nispen, Kaart van een gedeelte van den polder van Wieldrecht, 1673. NA 4.VTH (Kaartencollectie Hingman), 2204.

Stichting: 1659-1673

Buitenplaats tot: 1750

Sloop: 1755

Eigenaren:

>1659	1691	Vermoedelijk Johan Grave van der Nath (?-?)
<1731	1731	Mr. Pieter Willemsz Brandwijck van Blockland (1672-1731)
1731	1750	Elisabeth Adriaensdr op de Camp (1680-1750)

Op detailkaart van het Dubbeldamse deel van de Wieldrechtse polder was het land rondom bovenstaand huis in handen van Johan Grave van der Nath. In 1731 werd deze buitenplaats een 'landhuis' genoemd en had er een aanzienlijke waarde. Deze 'buitenplaats' is niet terug te herkennen in de kaarten. Toch is Elisabeth van de Kamp in 1742 eigenaresse van een buitenplaats. Het bijgewerkte gaarderboek meldt dat deze buitenplaats in 1755 geamoveerd is.

Overige afbeeldingen buitenplaatsen

De afbeeldingen van onderstaande buitenplaatsen zijn van buitenplaatsen op het Eiland van Dordrecht. Echter is onbekend welke buitenplaats het is.

Volgens het Nederlands Instituut voor kunstgeschiedenis is dit een portret van Johan Cornelisz. Vijgeboom met zijn echtgenote Anneke Joosten Boogaart opgemaakt in Dubbeldam in 1647. Het is onbekend welke buitenplaats dit is en tevens is de heer Vijgeboom geen bekende in Dordrecht. De afbeelding is gemaakt door een leerling van Rembrandt van Rijn, Samuel van Hoogstraten. (Beschikbaar via: <https://rkd.nl/nl/explore/images/115772>).

Volgens het Regionaal Archief Dordrecht is deze buitenplaats het stadhuis van Dubbeldam in 1802. Dit lijkt zeer onwaarschijnlijk. Welke buitenplaats het dan wel is, en of dit überhaupt uit Dubbeldam komt is onduidelijk. (RAD 552-260277).

Deze afbeelding is opgetekend naar een origineel door A. Schoemaker in 1730. Er staat duidelijk 'Dubbeldam' onder. Welke buitenplaats dit is kan niet terug worden herleid. (RAD 551-3607).

Het Regionaal Archief Dordrecht meldt dat dit het Huis te Dubbeldam door Roelant Roghman in 1647 is. De afbeelding vertoont weinig overeenkomsten met andere afbeeldingen van Huis te Dubbeldam. Onbekend is welke huis dit wel is. (RAD 551-55041).